

गुरु—

कामरूपेण तस्य क्षेत्रज्ञे

तत्त्ववत्त्वं कदाचित् तदा

आत्मनः

॥ न्यायांभोनिधि-श्रीमद्विजयानन्दसूरिः ॥

जन्म १८९३.

मरण १९६२.

आनंद श्री-दीन प्रेम-भावनायक.

પ્રસ્તાવિક નિવેદન.

આ આવકધર્મવિધિ પ્રકરણ નામનો અતિ પ્રાચીન મન્થ ધણી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો હોય એમ જણાતું નથી. કારણકે ધણા દસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તક મળદારોની તપાસના પરિણામે હું થેજ પુસ્તકો મેલથી શક્યો છું. જો આ મન્થનો વિશેષ પ્રચાર થયો હોત તો ધણા આદરો મળી આવત. આ અપૂર્વ મન્થ નષ્ટ ન થાય અને લોકોના ઉપયોગમાં આવે તેવા હેતુથી આ લઘુ પણ રહસ્ય-પૂર્ણ મન્થને જનસમાજ આગળ જાહેરમાં મૂકવા પ્રયાસ કર્યો છે.

આ પ્રકરણનું જેવું નામ છે તેવુંજ તેમાં વર્ણન છે. તેથીજ આ પ્રકરણનું જે નામ રાસવામાં આવ્યું છે તે યથાર્થ છે. જો કે આ પ્રકરણમાં જે વિષયનું વર્ણન છે તેજ વિષયનું વર્ણન આ પ્રકરણના કર્તા યાકિનીમહત્તરાસૂત્ર બ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિય આચર્યક-વૃદ્ધવૃદ્ધિઆદિમાં ધણા વિસ્તારપૂર્વક ગુંથેલું છે. પરંતુ તેવા અતિ-ગદન પ્રયોનું અવગાદન નહિ કરી શકનાર અલ્પબુદ્ધિવાળા જિજ્ઞાસુઓ આવા વિષયથી સર્વથા અજ્ઞાત ન રહે એવા ઉદ્દેશથી તેઓના ઉપકાર માટે આ પ્રકરણની રચના થઈ હોય તો તે સંભાવનીય છે.

આ પ્રકરણના કર્તા અસાધારણ વિદ્વાન્ અને સકલાજિના-ગમપાગ્ગામી હોવાથી એમની કૃતિમાં રાદજ મંધીરતા આવે એ સ્વભાવિક છે. આ પ્રકરણમાં રહેલા મંધીર આશયોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે થોડક મદર્થિ મહારાજે આ પ્રકરણ ઉપર વિરૂત ટીકા

લક્ષી હતી એમ આ પ્રકરણની 'પ્રશસ્તિના આશ કાવ્ય' ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. પરંતુ તે ટીકા સાંપ્રત કાલમાં કોઈ પણ ટેકા-ચેના પુસ્તક મંદારમાં દૃષ્ટિગોચર થતી નથી. એ વિસ્તૃત ટીકાના આધારે શ્રીમાન્ 'માનદેવસૂરિ' માર્ગદર્શકરૂપ આ ટીકા રચી છે એ પ્રશસ્તિ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

આ પ્રકરણ પ્રાકૃત માયામાં એકસો ઘીસ ગાયામાં ગુંચેલું છે. તેમાં શ્રાવકધર્મના સ્વરૂપને દેલાડવા રૂપ મુખ્ય વિષયનું અને બીજા કેટલાંક મુખ્ય વિષયના અંગમૂલ અવાંતર વિષયોનું પણ વર્ણન છે.

આ પ્રકરણની અંતિમ ગાયામાં—“ ભવવિરહવીયમૂઓ ” એવો પાઠ હોવાથી અને યુક્તિમાં પણ—“ શ્દ ચ ‘ વિરહ ’” ઇતિ સિતાંબરશ્રીહરિમદ્રાચાર્યસ્ય કવેરંકઃ ” એવો ઉલ્લેખ કરવાથી તેમજ વિરહપદાંકિત સપઢા ધંધો ચાકિનીમહત્તરસૂનુશ્રીહરિમદ્ર-સૂરિ' કરેલા છે એમ જિનેશ્વરસૂરિ, અભયદેવસૂરિ, મુનિચંદ્રસૂરિ વિગેરે ઘણા પ્રમાણિક આચાર્યોને પણ અમીટ હોવાથી પ્રસ્તુત પ્રકરણના કર્તા શ્રીમદ્ હરિમદ્રસૂરિ નિર્વિવાદ સિદ્ધ થાય છે.

૧ “ एवं श्रीहरिमद्रसूरिचिते तवेऽत्र कृतिं मया प्राय पूर्वनिष्पन्नकृतिवसानो दिङ्मात्ररूपमिमाम् । ”

૨ “ इति विदितवतोर्ध्वुत्तिमोता स्वशक्त्या,
यदभिमतभभीहापूरि पुण्यं मयाऽऽप्तम् ।
तदुदितशुभमक्त्या धर्ममेवेति भव्या. ।

विदधन् यतिमक्ताः साधुगन्मानदेवाः ॥ २ ॥ ”

શ્રીમદ્ દરિમદ્રસૂરિના સમય નિર્ણયમાટે હાલમાં જે મત પડેલા દેખાય છે. તેમાં એક પદ્ય પ્રશુમ્નસૂરિ આદિ ધણા આચાર્યોના ઝંજીરના આધારે શ્રીમદ્નો કાલનિર્ણય દ્વિતી શતાબ્દી અને ત્રીજો પદ્ય પ્રાકૃત “ કુષલયમાલાકથા ” ના ઝંજીરને આધારે આઠમી શતાબ્દી નિશ્ચય કરે છે. માટે શ્રીમદ્ના સમય નિર્ણયના વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ મુદ્રિત ધર્મસંપ્રદાયી ઉપર મુનિધ્રીકલ્યાણવિજયગ્રંથ લખેલી વિસ્તૃત પ્રત્યાષના અને શ્રીયુત્તમ જિનવિજયગ્રંથ સંપાદિત સાહિત્ય સંશોધકનો વર્ષ ૧ અંક ૧ જોઈ લેવો.

આ પ્રકરણના ટીકાકાર શ્રીમાન્ માનદેવસૂરિનો સમય નિર્ણય કરવો ધણો મુશ્કેલ છે. કારણકે યમનાસંયંધમાં સાક્ષાત્ કોઈ પ્રયત્ન પ્રમાણ મને મળી શક્યું નથી. તેમજ લખુરાંતિના કર્તા વિગેરે અનેક માનદેવસૂરિ થયા છે તેમાંથી કયા માનદેવસૂરિએ આ ટીકા કરી ? એ વહેવું પ્રમાણના અભાવે દુર્વિધ છે.

પૂર્વપાદ શ્રીમદ્ દ્વંમવિજયગ્રંથ મહારાજના સ્વર્ગવાસી શિષ્ય મુનિધ્રીદૌલતવિજયગ્રંથના સદુપદેશથી સૌરાષ્ટ્રદેશમાં આવેલા માંગ-રોઝ બંદરના રહેવાસી હાલ મુંબઈ વસતા હદારાચાય શેઠ પ્રેમગી નાગરદાસ, શેઠ જમનાદાસ મોરારજી અને શેઠ પુત્રચંદ બેલગ્રંથ આ પ્રકરણ લખાવવામાં જે આર્થિક સહાય કરી છે. તે માટે તેમના આ શુભ કાર્યની કોઈ પણ પ્રશંસા કર્યા વિના રહેશે નહીં.

આ સર્વોત્ક્રમ પ્રકરણ તૈયાર કરવામાં જે પુસ્તકોની જ મદદ મળી છે. તેમાં અપુસ્તક માંદારકર ઇન્સ્ટીટ્યુટનું દત્તું જે ગૂજરાત

पुरातत्त्व मंशोषक मंदिरना आन्तर्यं श्रीगुण-जिनविजयजी माग्गल
अने धीजुं य पुस्तक पाटण सागरगन्दना पुस्तक उपर्यी
उतरावेनुं पुण्यपाद प्रवर्तक श्रीमत्कान्तिविजयजी महाराज पामेयी
मज्जुं हतुं. आ वने पुस्तको पणां अशुद्ध हतां. आ प्रकरणुं
संशोधन करवामां आगमप्रकरणादिमंशोषक श्रीमत् मागरानंद-
सूरिजीए जे मदद करी छे. तेमना से उपकारने हुं कदी भूली
शक्तो नथी.

उपर बतावेल वने पुस्तकोना आधारे पणा प्रयत्नयी आ
सटीक प्रकरण शोधने तैयार कयुं छे. सो पण अक्षरयोजकना
दोषधी के दृष्टिदोषधी कोइ ठेकाणे अशुद्धि रहेवा पामी होय तो
ते ठेकाणे बाचक महारायो सुधारीने बांचरो एवी नम्र प्रार्थना
करी बिरुं छुं.

लि. मुनि चतुरविजय.

श्रावकधर्मविधिप्रकरणगाथाकाराद्यनुक्रमः ।

गाथापदः	गाथा	इह सहस्रमध्यवर्त्तमानं	८२
अहसेमइष्टिधम्म-	६७	उचियं मेवइ विनि	७
अभाईणं सुद्धाण	१०१	उद्धाहोनिरियदिमि	८९
अप्पडिडुप्पदिलोदिय-	१००	उत्तुत्तमगुणइहं	२४
अच्यंभे पुण विरई	११६	उत्तुत्तमायरंतो	२३
अविदुओ वयदारो	११४	उत्तुत्तं पुण एत्थं	२६
अह ममसि होइ शिय	४३	एए पुण विणेया	८
अह सो सन्मदिही	४५	एणुं चिय सयणा-	६२
अदिगारिणा सु धम्मो	३	एणदि सददिगारि-	१२
आउयपरिहार्याण	११८	एतो शिय सेमिगुब-	२८
आरंभे मिच्छसे	३८	एत्थ व सावगधम्मो	१०९
आरंभे विव मिच्छे	३७	एत्थ य पामत्थार्ह-	६२
आह तिहाउगुमई जं	३९	एत्थं पुण अइयाग	१०१
आहारदेहसकार	९९	एमाइ वटुविराणं	२७
इच्छापरिमाणं गमु	८७	एयं अखंतकत्तं	१२
इद्धीओ योगविदा	४८	एवमसंतो वि इमो	१०८
इय आरंभेउगुमई	४१	एवं पाया न भणइ	३१
इय मिच्छाओ विरमिय	४४	एवं संबामकओ	४५
इय सपरपक्कविमयं	११	ओगादइ सत्थेव व	९१
इहरा ठणइ कये	९९	करदायेण व सम्भे	४०

षादगदोसविषपर्रो	११९	सच्छंदमइविगप्पिय	२९
पंपवहद्वविच्छेयं	८०	सम्मत्तमूलिया ऊ	१३
भंगमयं सीयालं	७१	सम्मा पलियपुहुत्ते	७१
मणवयणकायदुप्पयि-	९६	सच्चजणवज्जहत्तं	११
मिच्छत्तमणेगविहं	१६	सच्चे दुवालसंगं	९२
सोगुत्तमदेवम्मि वि	१८	सच्चे सव्यमयाइं	९४
वज्जइ इत्तरिअपरि-	८६	साहम्मियवच्छल्लं	६३
वज्जइ इह आणयण-	९८	साहम्मियवच्छल्लम्मि	६६
वज्जइ इह तेणादह	८४	सिक्कगवयं तु पत्थं	९९
वज्जइ उट्ठाइकम	९०	मुत्तविउद्धस्म पुणो	११७
वज्जणमणंतगुंवरि	९१	मुत्ता उवायरक्खण-	१०४
वयणविसंवायाओ	१०	मुत्तापडिउट्ठो जे	६
विउगच्छ ति व गरहा	४९	मुलसा अमूददिही	६९
विचिगिच्छ देम एगं	९९	मुत्सूस धम्मराओ	६९
विचिगिच्छाए विज्जा-	९७	संभयमदिगिचेयं	७७
वंदणपूयणसकार-	२०	संसेइया य अंते	११०
वंदणमेयं मज्जाइ	१७	संसयकरणं संका	४८
सचित्तनिकिरवणयं	१०२	होवि समत्थो धम्मं	९
मच्चित्तं पडिबद्धं	९२		

करसन्नभमुद्गरेवा-	३४	ता कह मंयासागुम-	३१
कामं सहायसिद्धं	६४	तिग्नि तिया तिग्नि	७४
कालतिण्ण य गुणिया	७६	नित्यंकरभत्तीप्	१०७
करा देसे एगं	५३	तिविहं तिथिहेणिको	७५
कंदपं कुक्कुइयं	९४	तुल्ले जीवचे कह	५०
रयणे येयायचे	६१	धूलगपाणिवहरसा	७८
खेत्ताइहिरणाई	८८	धूलमुसावायस्स य	८१
गहणा उवरि पयत्ता	१०५	धूलादत्तादाणे	८३
गिहि धम्मकहापीई	९	दिसिषयगहियस्स दिसा	९७
गुरुमूले सुयधम्भो	७९	धिज्जाईयगिहीणं	६०
गुरुणिण्णो तह काले	१०	न करेइ सयं मिच्छं	१५
गोसे भणिण्णो य विही	१२०	नमिऊण वद्धमाणं	१
जइविस्सामणमुचिण्णो	११५	नवकारेण विमोहो	११२
जइ राया सिद्धजणो	३९	निवसेज्ज तत्थ सङ्गो	१११
जं सा अहिगयराओ	७०	निस्संफिय निष्कंखिय	४६
तत्तत्थसद्धाणं	६८	निस्संकियाइरुयं	४७
तत्थ तिहा सम्भत्तं	१४	परदारस्स य विरई	८५
तत्थदिगारी अत्थी	४	परलोगहियं सम्भं	२
तम्हा निच्चसईए	१०६	पासत्थोसखकुसील-	२१
तह अणतित्थियाणं	१९	पुब्बपुरिसा जहोइय	५६
तह पेईहरगमणं	११३	पूयं च असणपाणा-	५९
तह एत्थदंडविरई	९३	पंच उ अणुव्वयाई	७२

बाह्यगदोसविवक्त्यो
 बंधवहृदविच्छेयं
 भंगसयं सीयालं
 मणवयणकायदुष्पारि-
 मिच्छत्तमण्येगविहं
 लोगुत्तमदेवम्मि वि
 वज्जइ इत्तरिअपरि-
 वज्जइ इह आणयण-
 वज्जइ इह तेणाहड
 वज्जइ उट्ठाइकम
 वज्जणमणंतगुंवरि
 वयणविसंवायाओ
 विउगच्छ ति व गरहा
 विचिगिच्छ देस एगं
 विचिगिच्छाप विज्जा-
 वंदणपूयणसकार-
 वंदणमेयं मल्लाइ
 वचित्तनिकिरवणय
 वित्तं पडिवदं

११९	सच्छंदमइविगप्पिय	
८०	सम्मत्तमूलिया ऊ	
७३	सम्मा पलियपुट्ठत्ते	
९६	सव्वजणवल्लहत्तं	
१६	सव्वे दुवालसंगं	
१८	सव्वे सव्वमयाइं	
८६	साहम्मियवच्छलं	
९८	साहम्मियवच्छलम्मि	
८४	सिक्खावयं तु एत्थं	
९०	सुत्तविउद्धस्स पुणो	
९१	सुत्ता उवायरक्करण-	
३०	सुत्तापट्ठिउद्धो ओ	
४९	सुलसा अमूददिही	
९९	सुत्तम धम्मराओ	
९७	संभयमदिगिबेयं	
२०	संलेहणा व अंते	
१७	संसयकरणं संका	
१०२	होति समत्थो धम्मं	
९२		

११७
 १०४
 ६
 ६९
 ६९
 ७७
 ११०
 ४८
 ९

श्रावकधर्मविधिप्रकरणवृत्त्यन्तर्गतपद्यानामकारादिक्रमः ।

पद्याद्यचरणः	पत्रांकः	पद्याद्यचरणः	पत्रांकः
अग्निर्देहति नाकारां	४२	उचिच्चत्तेण पविस्ती	१०३
अत्यम्भि रागभावे	१०८	अपिया य दाणकिरिया	१०३
अनिरिक्खया पमञ्जिय	८९	उत्तसर्गब्रह्मचारित्व-	१०४
अप्पगंगयमहत्थं	४९	उवसामगसेदिगयस्स	१६
अर्थी ममर्थः शास्त्रेणा-	८	ऊमरदेमं दद्वेल्लयं	१६
अलियमुषघायजण्यं	४५	यगादिअयेहिअतेहि-	६३
अवहितगतिः समंठान्	१०६	एमेव अहाळंदे	२८
अविराहियसामणस्स	५१	एमेव जारिमेणं	२३
अमहरागुणं तस्मात्तस्मा-	४६	एमेव य भूलुत्तर	२३
आणाए चेव चरणं	८	एयं पि जुज्झइ विय	७
आद्यं भावारेण्यं	५	एवं अप्परियडिण	६३
आयुरपूर्वापूर्वेः	१०६	एवं ककारलंभो	९
आलोपणाए विणए	१९	एवं भु जंतपीलण-	८२
आवस्सगसञ्ज्ञाए	२२	एस कमो नरणु वि	१०७
आवस्सयाइयाई	२२	ओसणो वि य दुविहो	२२
इच्छे वेयावडियं	१०८	ओसणो वि विहारे	२४
इह गलु कपः शुद्धः मिद्धो	४६	कइया वच्चइ सत्थो	८४
इह हि रमणीराखाणा-	३७	कक्कुरुया इमा या	२१
इंगाले वणसाडी	८२	कयसामहणो पुत्थि	८२

श्रावकधर्मविधिप्रकरणवृत्त्यन्तर्गतपद्यानामकारादिक्रमः ।

पद्याद्यचरणः	पत्रांकः	पद्याद्यचरणः	पत्रांकः
अग्निर्दहति नाकाशं	४२	अचिञ्चत्तेण पविस्ती	१०३
अत्यम्भि रागभावे	१०८	अधिया य दाणकिरिया	१०३
अनिरिकरया पमज्जिय	८९	अत्सर्गमहाचारित्व-	१०५
अप्पगंधमहत्वं	४५	अवसामगसेट्ठिगयस्म	१६
अर्थी समर्थः शास्त्रेणा-	८	अमरदेमं दहेल्लयं	१६
अलिपमुबपायजण्यं	४५	एगादिअवेदिअसेदि-	६३
अवहितगतिः समंतान	१०६	एमेव अहाधंदे	२८
अविराहियमामणस्म	५१	एमेव जारिमंणं	२३
असद्वरागुणं तस्मात्तस्मा-	४६	एमेव य मूलुत्तर	२३
आणाए चेव चरणं	८	एयं पि जुञ्जइ विय	७
आद्यं भावार्थेयं	५	एवं अपपरियट्ठिण	६३
आयुरपूर्वापूर्वैः	१०६	एवं कक्करसंभो	५
आलोयणाए विणए	१५	एवं नु जंतपीलण-	८२
आवाग्गसगसङ्गाए	२२	एस वमो नरएसु वि	१०७
आवस्मयाइयाइं	२२	ओमणो वि य दुविहो	२२
इण्णे वेयावडियं	१०८	ओसणो वि विहारे	२४
इह राहु कपः शुद्धः सिद्धो	४६	कइया वइइ सत्थो	८४
इह दि रमणीराज्जाणा-	३७	कइकुरुया इमा या	२१
इंगाले धणसाइी	८२	कयमामइणो पुत्थि	८९

श्रावकधर्मविधिप्रकरणवृत्त्यन्तर्गतपद्यानामकारादिक्रमः।

पद्यान्तरः	पत्रांकः	पद्यान्तरः	पत्रांकः
अग्निर्दहति नाकारां	४२	अविश्वत्सेषु पवित्री	१०३
अत्यस्मि रागभावे	१०८	अचिया य दाणकिरिया	१०३
अनिरिक्तरया पमज्जिय	८९	उत्सर्गमद्यचारित्व-	१०५
अप्परायमदत्तं	४५	उवसामगमंदिगयस्म	१६
अर्थी ममर्थः शास्त्रेणा-	८	ऊमरदेमं दद्वेल्लयं	१६
अलियमुवधायजलयं	४५	एगाहिअवेदिअतेहि-	६३
अवहितगनिः समंठान्	१०६	एमेव अहालंदे	२८
अविरादियसामणस्म	५१	एमेव जारिमेणं	२३
अमदरागुणं तन्मात्तस्मा-	४६	एमेव य मूलुत्तर	२३
आणाए थेव वरणं	८	एयं पि जुज्जइ बिय	७
आयं भावारोग्यं	५	एवं अप्परियठिण	६३
आयुरपूर्वापूर्वैः	१०६	एवं ककारलंभो	९
आलोचणाए विणए	१५	एवं सु जंतपीलण-	८२
आवम्मगसन्हाए	२२	एस कमो नरणसु वि	१०७
आवम्मयाइयाइं	२२	ओसणो वि य दुयिहो	२२
इच्छे वेयावडियं	१०८	ओसणो वि विहारे	२४
इह गलु कपः शुद्धः सिद्धो	४६	कइया वचइ सत्थो	८४
इह दि रमणीराखाणा-	३७	कककुरुया इमा था	२३
इंगाले वणसाही	८२	कयसामइओ पुट्ठि	८९

श्रावकाधर्मविधिप्रवक्तृणादृश्यंतर्गतपञ्चानामकारादिक्रमः ।

पञ्चानामकारः	पञ्चाङ्गः	पञ्चानामकारः	पञ्चाङ्गः
अभिप्रेक्षति भाषासं	४८	अभिप्रेक्षति भाषासं	१०३
अभिप्रेक्षति भाषासं	१०८	अभिप्रेक्षति भाषासं	१०३
अभिप्रेक्षति भाषासं	८९	अभिप्रेक्षति भाषासं	१०४
अभिप्रेक्षति भाषासं	४९	अभिप्रेक्षति भाषासं	१६
अभिप्रेक्षति भाषासं	८	अभिप्रेक्षति भाषासं	१६
अभिप्रेक्षति भाषासं	४९	अभिप्रेक्षति भाषासं	६३
अभिप्रेक्षति भाषासं	१०६	अभिप्रेक्षति भाषासं	२८
अभिप्रेक्षति भाषासं	४९	अभिप्रेक्षति भाषासं	२३
अभिप्रेक्षति भाषासं	४६	अभिप्रेक्षति भाषासं	२३
अभिप्रेक्षति भाषासं	८	अभिप्रेक्षति भाषासं	७
अभिप्रेक्षति भाषासं	५	अभिप्रेक्षति भाषासं	६३
अभिप्रेक्षति भाषासं	१०६	अभिप्रेक्षति भाषासं	९
अभिप्रेक्षति भाषासं	१९	अभिप्रेक्षति भाषासं	८२
अभिप्रेक्षति भाषासं	२२	अभिप्रेक्षति भाषासं	१०७
अभिप्रेक्षति भाषासं	२२	अभिप्रेक्षति भाषासं	२२
अभिप्रेक्षति भाषासं	१०८	अभिप्रेक्षति भाषासं	२४
अभिप्रेक्षति भाषासं	४६	अभिप्रेक्षति भाषासं	८४
अभिप्रेक्षति भाषासं	३७	अभिप्रेक्षति भाषासं	२३
अभिप्रेक्षति भाषासं	८२	अभिप्रेक्षति भाषासं	८२

कह सामादयलाभो	५	जा संजमया जीवे-	५१
काऊण तक्खणं चिय	८९	जीवंतस्स इह जसो	१०७
काले दिणस्स पदे-	९६	जे दंसणवावणा	६३
कालो इह विणेओ	१३	जो जेणं वाहिज्जइ	१०८
का श्रीः श्रोण्यामजस्तं	१०५	जं अण्णाणी कम्मं	१०७
किइकम्मं च पसंसा	२४	जं विसयविरत्ताणं	१०५
कुणमाणो वि निविसिं	३८	तणसंयारनिसणो	१०५
कुणमाणो वि य किरियं	३८	तत्त्वे मूढ ! मनागपि	५३
कुलनिस्साए विहरइ	२२	तत्र प्रणामः प्रणतिः	२
केई भणंति गिहिणो	६८	तम्हा कम्माणीयं	३८
कोउयभूर्इकम्मे	२२	तिथिः पर्वोत्सवाः सर्वे	९४
कीणेषु विन्नयीजेपु	२	तिविहो होइ कुसीलो	२२
कीणम्मि उइणम्मि	१६	तिव्यपरे उ पओसे	१०७
कीणे दंसणमोहे	१६	तीयाइभावकहणं	२२
गेत्ते रउडेइ गोणे	८४	तीरात्तीरमुपेति रीति	१०६
गूढसिरागं पत्तं	८०	तेसि नमो तेसि नमो	१०८
गोणो जहा चलंतो	२२	तो कह णिग्गुत्तीण	६८
चकागं मंजमाणस्स	८०	त्रिधा शुद्धं भैरवं जलामपि	१०८
चोएइ पेइआणं	२६	दुण्णसहंतं चरणं	५१
जम्हा न धम्ममग्गे	८	दुर्गतिप्रसूतान् जीशान्	७
जह धिरमंघिअमिधण-	१०७	देसम्मि उ पासत्थो	२२
जह पेव उ मोक्खपत्ता	६	दोसम्मि य सयमेत्तं	१०८

धम्माधम्मपणसा	४३	पुंससास्यां प्रवृत्तस्य	२
धर्मानुष्ठानथैतध्याना	६	पंचासवप्पवत्तो	२३
धीरपुरिस्सपरिहार्थि	५१	प्रेसापूर्वकृतां प्रायः	१
नरएमु मुरधरेमु अ	१०७	बालकीमन्दमूर्खाणां	४५
न मरइ पमायजुत्तो	८९	ब्रह्मपारी गृहस्थअ	११
नागमवचनं तद्धन्	५	ब्रह्मदेवो ब्रह्मनपो	९२
नाणं नाणायाहं	२२	भखइ एस्य विभासा	२६
निरिलमरिल्लैः सम्यग्	४९	भङ्गत्तं शास्त्रसंबंधः	१
निहाविगहापरिषज्जि-	५	मिच्छत्तं जमुइयं	१६
निहोसं सारत्तं अ	४५	मिच्छइत्तं सणमहणं	१०२
निपुणधिपणाऽऽयुध्याम्	३	मूलं द्वारं प्रतिष्ठान-	१५
निर्जितमदमदतानां	१०७	य इह गदिवाः स्वा-	३७
पक्कसायं तु तदा	६८	यदपि अ वप्पस्सद्वत्ति-	४६
पडिसेवणपडिमुण्णया	३२	यदपि अ भवेदत्पमन्यं	४५
पदमणीया गिलाणे	२७	यत्तज्जनीयमतिगोप्य-	१०५
पासत्पाइणमुं	२३	यूनो वेदग्ध्यवतः	६१
पासत्पाइ वंदमा-	२४	यो येन इच्छत्तमनु-	९
पासत्या ओसणा	२१	रायविदूसयमाई	२३
पासत्यो ओसणो	२१	सद्धफलमाणमेयं	६८
पाटुणविसेसदाणे	५७	वयसमणुधम्मसंजस-	५९
पिता दासो दासो म-	१०६	यहमारणमम्मवग्गा-	१०७
पिण्डविशोही समिहं	५९	विपयीता त्वितरा ह्यात्	५
		विपलमपि हि चेतः	४८

शिवशर्ममूलमेकं	१०८	साहम्मिय थिरकरणे	१०२
शुक्रशोणितसंभूतं	१०५	साहूण वंदणेणं	१०२
शुश्रूषा चेहायं	६१	सिद्धार्थं सिद्धसंबन्धं	२
शुश्रूषाऽपि द्विविधा	६१	सीयालविहारओ खलु	७
श्रेयांसि बहु विघ्नानि	१	सीयालं भंगसयं	६८
सकलविषयज्ञानाधीनं	५७	मुनिउणमणाइनिहरणं	४६
सत्तावरी बिराली	८०	सुविखगविज्जाकहियं	२२
स भयति कालादेव	५	सो दुविगप्पो भणिओ	२५
समुदितपदामादौ विद्वान्	२	सो पासत्थो दुविहो	२२
सम्भत्तम्मि उ लद्धे	४	सोहग्गाइ निमित्तं	२२
॥	६३	संतगुणधायणा खलु	५१
सर्वस्यैव हि शास्त्रस्य	२	संविग्गसन्निमद्ग-	२७
सर्व्यजियाणं जग्हा	६३	संसत्तो उ इयाणि	२३
सर्व्यत्थामेण तहिं	२७	संस्कृतप्राकृतमागध-	४४
सद्धा यि पंदजाई	८०	सुट्टमुपगतप्रामाण्यं	४५
सामाइयं ति काउं	८९	स्वशरीरेऽपि न रज्यति	१०७
सवज्जमणाययणं	२९	होत्रं हु वसणप्पत्तो	२४

सटीकं—

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ।

॥ अहम् ॥

॥ न्यायान्मोनिधिर्भामद्विजयानन्दमूरिभ्यो नमः ॥

याकिनीमहेश्वरामनुश्रीहरिप्रभूरिसंहन्धं

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ।

(भीमानदेवद्वारिविहृतवृत्त्युपेतम्)

द्वेषा धर्मप्रणेतारं, नत्वा वीरं जिनेश्वरम् ।

वश्ये भावकधर्मोक्त्य—तन्त्रे वृत्तिं समामनः ॥ १ ॥

अत्र चाचार्यः शिष्टसमयप्रतिपालनाय विप्रविनायकोपरा-
न्त्ये प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं आदाविदं गायामुपन्यस्तवान्—

नमिऊण वद्धमाणं, सावगधम्मं समासओ वोच्छं ।

सम्मत्ताईमावत्य—संगयं मुत्तणीईए ॥ १ ॥

॥ नमिऊणे ॥ त्यादि ॥ इह हि शिष्टाः कचिदिष्टे वस्तुनि

प्रवर्तमानाः सन्त इष्टदेयतानमस्कारपुरस्सरमेव प्रवर्तन्ते । तदुक्तम्—

“ प्रेक्षापूर्वकतां प्रायः, प्रारम्भेषु चतुष्टयम् । वक्तुं युक्तं विनेयानां,

प्रवृत्त्युत्साहवर्धनम् ॥ १ ॥ अङ्गलं शास्त्रसंघन्धः, शरीरं सप्रयोज-

नम् । चतुष्टयमभिप्रेतं, प्रत्यूहापोहि मङ्गलम् ॥ २ ॥ ” इत्यादि ।

अयमप्याचार्यो नहि न शिष्ट इत्यतः शिष्टसमयप्रतिपालनाय । तथा

भेयांसी बहुविप्रानि भयन्तीति । उक्तं च—“ भेयांसी बहुविप्रानि,

१ “ आचार्यं ” इति अ-गुत्तं । २ “ इष्टदेयतानमस्कारपुरस्सरमेव ” इति अ-गुत्तं ।

भवन्ति महतामपि । अग्रेयमि प्रवृत्तानां, कापि यान्ति विनायकाः ॥ १ ॥ ” इति । इदं च प्रकरणं सम्यग्दर्शनादिहेतुत्वान् श्रेयोभूतं वर्ततेऽतो विघ्नविनायकोपशान्तये, मिद्धा हीर्यम्, इष्टदेवतास्तुति-
प्राप्तपुण्यप्रभावात् । तदुक्तम्—“ नत्र प्रणामः प्रणति—प्रज्ञता दे-
यताः प्रति । मनोवाक्यचेष्टानां, शिष्टेष्टविषये गतिः ॥ १ ॥
पुंसस्तस्यां प्रवृत्तस्य, श्रेयसो जन्मकर्मणः । तेन न्यक्कृतसामर्थ्याः,
हीर्यन्ते विघ्नहेतवः ॥ २ ॥ क्षीणेषु विघ्नबीजेषु, जायते निरुपद्रवा ।
श्रोतृव्याख्यातृविषय—व्यापारद्विपरम्परा ॥ ३ ॥ ” इति । तथा
प्रयोजनादिरहिते प्रेक्षावन्तो न प्रवर्तन्ते, तदुक्तम्—“ सर्वस्यैव हि
शास्त्रस्य, कर्मणो वाऽपि कस्यचिन् । यावन् प्रयोजनं नोक्तं, तावत्त-
त् केन गृह्यताम् ? ॥ १ ॥ ” तथा—“ सिद्ध्यर्थं मिद्धसंयन्धं,
श्रोतुं श्रोता प्रवर्तते । शास्त्रादौ तेन वक्तव्यः, संयन्धः सप्रयोजनः
॥ १ ॥ ” अतः प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं च । तत्र “ नमिच्छण
यद्धमाण ” मित्यनेनेष्टदेवतानमस्कारमाह, अयमेव श्रोतृन्यायाद्विप्रो-
परामहेतुः । “ सावगधम्म ” मित्यादिना न्यभिधेयादित्रयम् । त-
थाहि—‘ भायकधर्मं समाप्तो वक्ष्ये ’ इति वदता साक्षान् भायकध-
र्मोऽभिधेयतया निर्दिष्टः । सामर्थ्याच्च तत्परिज्ञानाश्रयनन्तरादि प्रयोजनं
साध्यसाधनादिलक्षणञ्च संयन्ध इति समुदायार्थः । अययवार्थः
पुनर्याम्यालक्षणानुरोधोद् योजनीयः, तच्चेदम् (स पायम्)—
“ समुदितपद्मामादौ विद्वान् वंदेतिह साहिता, तदनु च पद तस्यैवार्थं

वदेदथ विग्रहम् । निपुणभित्तिः सारगऽऽशेषं तथाऽयं च निगुणं,
 सुधजनयना भूत्रव्याख्या भवेदिति वदविधा ॥ १ ॥ " तथा—
 "निपुणभित्तिऽऽशेषं शिष्यान्पेदय तथेतावान् । बहुतिथयधान-
 धानं न्यायान् प्रतीतं तथा परान् । यदिदं वचनं भाषाधर्म्य प्रशा-
 सनमश्रुता, तदिति विदुषां व्याख्यालक्ष्म प्रतीतमतः परम् ॥ २ ॥ "
 इत्यादि । इह च गमनिष्ठाभाषकलक्षणां प्रस्तुतप्रारम्भस्यानन्तरव्या-
 ख्यालक्षणातुरोपेन भूमा भाषाधर्म्यधनं क्रियते । शेषव्याख्यालक्षणा-
 योजना तु स्वयमेव सूरिभिरुपेयनीया ॥ तत्र " नमिऊण वद्धमाण "
 मिति " एमुं प्रदत्ते शब्दे " इत्यस्य धातोः " लृट् लृट्कयोः पू-
 षां " इति क्त्वा प्रत्यये " वत्वागुम् (नः) लृण-लृष्माण "
 इति प्राकृतलक्षणेन क्त्वामृणादेशो " कगचतदपयसां लोपाच्च य-
 धुतिः " इति तलोपे "इच्च क्त्वागुम् लृट्कयोः" इतीक्षरेण 'नमिऊण'
 मिति भवति । नत्वा-प्रतिपत्त्य, कम् ? ' वर्धमान ' वर्तमानतीर्था-
 धिपतिम्, यत्रापि " तत्रैत्र सवरा " इति तलोपे " नो एः "
 इति नाय लृट्कये वैचं प्राकृतपाठः । क्त्वाप्रत्ययम्योत्तरक्रियामापेक्ष-
 ाबाहुत्तरक्रियामाह— " सावगधम्मं समासञ्चो बोण्ड " मिति भा-
 वः—वदयमाणराज्दार्थान्तेषा धर्म-निःश्रेयसनिबन्धनं सम्यक्त्वादि-
 परिणामः सः, यतो निःश्रेयससिद्धिः इति वचनात् तदेतुश्च वाय-
 नेष्टा कारणं वायोपचारात् भाषकधर्मस्तम्, ' समासतः ' संक्षेपेण-
 आत्मनः प्रस्तुतप्रवृत्तेः प्रयोजनमाह । ' वदये ' अभिधास्ये, " वचोऽव-
 द " इत्यादिना च प्राकृतलक्षणेन ' बोण्ड ' मिति भवति । एवं
 " कम् " च । २ " प्रतिस्व " च ।

सर्वत्र प्राकृतलक्षणप्रसिद्धं स्वयमेव हरयम्, सर्वं हि नान्यते ग्रन्थ-
विस्तरमयात्; विशेषप्रायं तु मणिष्यामः । किञ्चिदं श्रावकधर्मम् ?
इत्याह—“ सम्मत्ताईभावत्यमंगर्यं ” सम्यक्त्वम्—अभिधास्यमान-
स्वरूपम्, आदिराज्जादृगुग्रतादिमहः, सम्यक्त्वादीनां भावार्थः—पर-
मार्थः सम्यक्त्वादिभावार्थः, “ ह्रस्वदीर्घा मियः ” इति वचनात्पूर्व-
पदस्य दीर्घत्वम्, सम्यक्त्वादिभावार्थेन मंगतं—युक्तं सम्यक्त्वादि-
भावार्थसंगतम् । ‘ भूत्रनीत्या ’ आगमन्यायेन, अनेन तु सर्वज्ञा-
गमानुपूरया प्रकरणस्य प्रामाण्यमाह ॥ १ ॥

एवमाद्यगाथायां मङ्गलादिचतुष्टयमभिधाय श्रावकधर्मस्य प्र-
स्तुतत्वात् श्रावकपदस्यान्वर्थमाह—

परलोगहिंयं सम्मं, जो जिणवपणं सुणेइ उवउत्तो ।

अइतिव्वकम्मविगमा, सुक्कोसो सावगो एत्थ ॥ २ ॥

“ परलोग ” गाहा व्याख्या—जिनवचनं यः शृणोति स
श्रावक इति योगः । तत्र “ भु श्रवणे ” अस्मान् लुणि प्रत्ययेऽ-
कादेशो ऐच्यावादेशो च श्रावक इति भवति । ततश्च श्रवणक्रिया-
योगात् श्रावकः, एवं चेतिप्रसङ्गः, प्रतिनियतश्च श्रावकव्यपदेशभागा-
गमे रूढः, यदुक्तम्—“ सम्मत्तम्मि उ लद्धे, पलिअपुहुत्तेण सा-
वओ होजा ” इत्यादि । ततो नियमयन्नाह—जिनवचनं यः शृ-
णोति स श्रावकः । जिनवचनस्वरूपमाह—‘ परलोगहिंयं ’ पर-
लोकः—देवादिजन्म प्रधानजन्म वा तस्मै हितं—पथ्यं परलोकहितम्,
जिनवचनश्रवणाद्धि परलोकोऽनुकूल एव भवति । सम्यगिति श्रवणे

क्रियाविशेषणम् । 'सम्यग्' अर्थपर्यत्येन भवणविध्याराधनेन,
न तु च्छलान्वेषणादिनेत्यर्थः । भवणविधिश्चायम्—“निहाविगटा-
परिव-जिण्हे गुप्तेहि पञ्जलिउंहेहि । मत्तिवट्टमाणुप्पुब्बं, उवउत्तेहि
सुण्येयज्जं ॥ १ ॥” इत्यादि । तदेवाह—‘उपउत्तो’ति ‘उपयुक्तः’
इत्यादि—“विपरीता त्वितरा स्यात्, तथा हि तत्त्वपरिणतेरभावात् ।
तदुक्तम्—“या मुमनसपक्षयानकगुणैरावस्थिता लोके ॥१॥” एवंविधं भवणे
तु । या मुमनसपक्षयानकगुणैरावस्थिता लोके ॥१॥” एवंविधं भवणे
इत्यादि—‘अतिस्वकर्मविगमा’ इति अतितीव्रस्य—अत्युत्कटस्य
कर्मण—क्षानावरणीयमिध्यात्वादेर्विगमाद्—विनारादतितीव्रकर्मविग-
मादिति । “कमेहो दुहि लोप” इति कमेहोपे “जम्हस्यासु”
दीर्घत्वे चैवं भवति । ततश्चातितीव्रकर्मविगमादेतोर्थः शृणोति स
भावकः, नहि तीव्रकर्मविगममन्तरेण सम्यक्प्रवणसंभवः, परिणते-
रभावान् । विरिष्टफलं च भवणमभिप्रेतम्, तच्चैवमेव । तदुक्तम्—
“कह सामाइयलाभो ? तस्सज्जाविपाइदेमवापाई । देसविपाईफइग-
अणंतवइदीविमुद्धस्स ॥ १ ॥” एवं प्रकारसंभो, सेसाण वि एवमेव
कमलंभो ।” इत्यादि । शेषं तु दूरभयस्य भवणमप्यभवणकल्पम्,
तदुक्तम्—“आणं भावारेण्यं, बीजं चैवा परम्य तम्येव । अधिका-
रेणो नियोगा—वरम इयं पुट्टलावर्ते ॥ १ ॥” स भवति चलादेव,
तान्येन मुहुतादिभावेऽपि । स्वरशमनीपक्षसमयव—दिति समय-
तो विदुर्निपुणम् ॥ २ ॥ नागमवचनं तद्वन्, सम्यक् परिणमति
यम एषोऽत्र । शमनीयमिवाभिनवे, स्वरोदयेऽकाल इति कृत्वा
“प्रेहि” इति अ । २ “तथा हि” अ । ३ “अवर्णं” अ ।

॥ ३ ॥ ” इत्यादि ॥ ‘सः’ इत्यादि । स इत्यनन्तरोद्दिष्टः ‘उत्कृष्टः’ प्रधानः, मुख्यभावकव्यपदेशानियन्धनभाजनत्वान् तस्य । यद्वा ‘शुक्तः’ शुक्लपाक्षिकः ‘सः’ उत्तरवरूपः भावकः ‘अत्र’ प्रस्तुते, न तु श्रवणक्रियासंयन्धमात्रेणेति गाथार्थः ॥ २ ॥

ननु किमिति सम्यक्कृत्ववर्णनियन्धनकर्मज्ञासवानेवात्र भाव-
कोऽधिक्रियते नापरः ? उच्यते—तैस्तैव क्रियाफलयोगेन प्रस्तुता-
नुष्ठानाधिकारित्वादन्यस्य तत्करणे दोषसंभवादित्याह—

अहिगारिणा स्तु घम्भो, कायम्भो अणहिगारिणो दोसो ।

आणामंगामो चिय, घम्भो आणाए पडियदो ॥ ३ ॥

“अहिगारिणा” गाथा व्याख्या—अधिकरणमधिकारः—
प्रस्तुतक्रियां प्रति योग्यत्वम्, स च प्रदर्शितकर्मज्ञामलक्षणो वर्य-
माणार्थित्यादिबिह्व्यङ्ग्यः, स विनष्टे यस्यासावधिकारी, मत्वर्थीये-
नविधानात्, तेनाधिकारिणा । ‘स्तुः’ इति निश्चयवितर्कसंभावनासु
इति निश्चयादिबचनः सुनिपातः । ततश्चाधिकारित्वैव धर्मः कर्तव्यो
नापरेण, अधिकारिण एव क्रियाफलयोगान्, इतरस्य चानभरयापि
संभ्रान् । एतदेवावधारणफलद्वारेणाऽऽविष्करोति—“अणहिगारिणो
दोसो” इति । अधिकारी यो न भवति सोऽनधिकारी—प्रतिपादित-
प्रतीपः तस्य दोषः—अनर्थो धर्मकरण इति गम्यते, अनधिकारिणो
दि विराधनानियन्धनोऽनर्थ एव । अत एवोक्तम्—“अधिधित्वा-
द्वरमकृतमेव” । तथा आगमः—“अह चेव उ मोक्षफलता, आणा
आगदिआ जिणिदाणं । मंसारदुवस्यकत्ता, तह चेव विगदिआ
दोह ॥ १ ॥” तथा—“धमांनुष्ठानवैगप्यान्, प्रत्यपापो महान् भवेत् ।

‘आशायां’ उक्तस्वरूपायामेव, “टाडमिड्मूडीनामिदेददातः” इति डेरदादेशः । ‘प्रतिवद्धः’ मंवद्धो व्यवस्थित इति यावत् । तथा चोक्तम्—“आणाए शिअ चरणं, तद्धमंगे” गाहा ॥ तथा—“जम्हा न धम्ममंगो, मोत्तूणं आगमं इह पमाणं । विज्जइ हउम-
त्थाणं, तम्हा तत्थेय जइयब्बं ॥१॥” इत्यादि । इति गार्थः ॥३॥

अधिकारिणमेव च्छदस्यज्ञानिलक्ष्यं साक्षादाह—

तत्पहिगारी अत्थी, समत्पओ जो ख सुत्तपडिहुट्ठो ।

अत्थी उ जो विणीओ, समुवठिओ पुच्छमाणो य ॥४॥

“तत्पहिगारी” व्याख्या—‘तत्र’ इति प्रस्तुते भावक-
धर्मे ‘तत्र’ एवंव्यवस्थिते वा सर्वत्रैव धर्मे ‘अधिकारी’
योग्यः क्रियाफलभागित्यर्थः । किंविधः ? इत्याह—अर्थी समर्थको
यो न सूत्रप्रतिकुष्टः । तत्रार्थः—प्रयोजनमभिधास्यमानलिङ्गगम्यं
यस्यास्ति सोऽर्थी, पुरुषार्थेषु धर्मस्य प्राधान्यात् तत्राऽऽसेवनात्त्वर
इत्यर्थः, न तु पापलिङ्गधर्मपध्यारुचिमान् । तथा समर्थ एव समर्थकः,
यापादेराकृतिगणत्वात्स्वार्थिकः कन्, “जातो वा स्वार्थे केलोला”
इति वा प्राकृतः कप्रत्ययः । ‘समर्थः’ शक्तः, न त्यङ्गीकृतमपि
धर्मं परेभ्यो भेद्यान् त्यजति । तथा यो न सूत्रप्रतिकुष्टः, ‘यः’ इति
उद्देशो, य एवंविधः सोऽधिकारीति योगः, सूत्रेण—आगमेन प्रति-
कुष्टः—निवारितो नेति योगः ; कथंचिदर्थित्वसामर्थ्ययुक्तोऽपि शास्त्रे
निवारितोऽनधिकार्येयेत्यभिप्रायः । तथाऽन्यैरप्युक्तम्—“अर्थी
समर्थः शास्त्रेणापर्युदस्तो धर्मेऽधिक्रियते” इति । एषां चार्थित्वादि-

शुणानामेवमेव प्रवर्तकनिरूपणाप्रवृत्तेरित्यमुपन्यामः । तथाहि—
 ज्ञानार्थिनि सामर्थ्यनिरूपणाप्रसरः, अर्थित्व एव तत्संभवात् । अत
 एव हेतिदुच्यते—“ यो येन रत्नमन्तमनुप्रवेष्टुमभ्याहृतस्तस्य स
 एव पन्थाः । अर्थित्वमन्तोभजहेच्छयेन, नोद्वीक्षणीयस्त्वमरेभ्यरेऽपि
 ॥ १ ॥ ” न चासमर्थे शास्त्रपर्युदासपर्यालोचनायकाशः, अस्माम-
 र्थ्येनैव शेषचिन्ताया निरवकारात्वात् । एषामेवाभ्यादिगुणानां कार्य-
 लिङ्गगम्यं स्वरूपमाह—‘ अर्थी उ जो ’ इत्यादि, अर्थीति व्याख्ये-
 यनिर्देशः, तुराद्य पुनः शब्दार्थः । नतन्भावमर्थः—अर्थी पुनः कथं
 लक्ष्यः ? तत्राह—‘ यो विनीतः समुपस्थितः प्रच्छदंश्च ’ तत्र विनी-
 तः—धर्मप्ररूपकं प्रति प्रतिपत्तिरूपाभ्युत्थानादिविनयं तुर्यमर्थीति
 लक्ष्यते, तथा सम्यग् उप—मार्गीप्येनोत्थित -धर्मभ्रष्टादौ व्यक्तीकृ-
 तमभ्युत्थीभावः, न तु प्रयोजनान्तरेरेव कोटीकृतत्वादसम्भुत्तरीनः,
 तथा प्रच्छदंश्च “ प्रच्छ क्षीप्त्वायाम् ” इति धातोः शतुः “ न्तमाणा
 शतशानचोः ” इति माणादेशे प्राकृते पुच्छमाण इति शब्दात् ।
 शीलार्थो वा “ शक्तिययः शल्लिपु ” इति लट् शानजादेशः । ‘ प्रच्छन् ’
 क्षीप्त्वा, धर्मस्वरूपप्रदणविध्यादिभिमिति गम्यते । चराद्यस्तूना-
 द्योरेण त्रिभिरपि लिङ्गे समुदिते प्रायोऽर्थित्वं परिपूर्णे लक्ष्यत
 इत्याह । इति गाथार्थः ॥ ४ ॥

समर्थं व्याचष्टे—

होति समर्थो धम्मं, कुखमारो जो न बीहइ परेसि ।

माइपिइत्तामिगुरुमा-इयाण धम्माणभिएराणं ॥ ५ ॥

“ होइ समर्थो ” गाथा व्याख्या — ‘ अथनि ’ जायने ‘ समर्थः ’

‘ आशायां ’ उक्तम्वरूपायामेव, “ टाडमिड्मूचीनामिदेददानः ” इति डेरेदांशः । ‘ प्रतिपदः ’ मयद्वो व्यवस्थित इति यावन् । तथा चोक्तम्—“ आणान् विभ्र चरुणं, तन्मंगे ” गाहा ॥ तथा—“ जम्हा न धम्ममग्गे, मोतूणं आगमं इह पमाणं । विज्जइ द्दउम-
त्थाणं, तम्हा सत्थेव जइयञ्चं ॥१॥ ” इत्यादि । इति गाथार्यः ॥१॥

अधिकारिणमेव अश्वत्थमानिलस्य साक्षादाह—

तत्पहिगारी अत्थी, समत्थओ जो ए सुत्तपडिक्कुट्ठां ।

अत्थी उ जो विणीओ, समुवठिओ पुच्छमाणो य ॥४॥

“ तत्पहिगारी ” व्याख्या—‘ तत्र ’ इति प्रस्तुते भावक-
धर्मे ‘ तत्र ’ एवंव्यवस्थिते वा समर्थैव धर्मे ‘ अधिकारी ’
योग्यः क्रियाफलमागित्यर्थः । किंविधः ? इत्याह—अर्थी समर्थको
यो न सूत्रप्रतिकुष्टः । तत्रार्थः—प्रयोजनमभिधास्यमानलिङ्गगन्धं
यस्यास्ति सोऽर्थी, पुरुषार्थेषु धर्मस्य प्राधान्यान् तत्राऽऽसेवनातत्पर
इत्यर्थः, न तु पापलिङ्गधर्मपथ्यारुचिमान् । तथा समर्थ एव समर्थकः,
याथादेराकृतिगणत्वात्स्वार्थिकः कन्, “ जातो वा स्वार्थे केल्लोला ”
इति वा प्राकृतः कप्रत्ययः । ‘ समर्थः ’ शक्तः, न त्वङ्गीकृतमपि
धर्मं परेभ्यो भेयात् त्यजति । तथा यो न सूत्रप्रतिकुष्टः, ‘ यः ’ इति
उद्देशो, य एवंविधः सोऽधिकारीति योगः, सूत्रेण—आगमेन प्रति-
कुष्टः—निवारितो नेति योगः; कयंचिदर्थित्वमामर्ष्ययुक्तोऽपि शास्त्रे
निवारितोऽनधिकार्येवेत्यभिप्रायः । तथाऽन्येरप्युक्तम्—“ अर्थी
समर्थः शास्त्रेणापर्युदस्तो धर्मेऽधिक्रियते ” इति । एषां चार्थित्वादि-

गुणानामेवमेव प्रवर्तकनिरूपणाप्रवृत्तेरित्युपन्यामः । तथाहि—
 नानर्थिनि सामर्थ्यनिरूपणादमरः, अर्थित्व एव मत्तमभवाम् । अत
 एव वेद्विदुष्यते—“ यो येन रसस्ममनुप्रवेष्टुमव्याहृतस्मस्य स
 एव पन्थाः । अर्थित्वमंसोमजडेक्षणेन, नोद्वीक्षणीयस्त्वमरेभ्योऽपि
 ॥ १ ॥ ” न चाममर्थे शास्त्रपर्युक्तमपर्यालोचनायकारा, अमाम-
 र्थ्येनेव शेषचिन्ताया निरवकारात्वात् । एषामंवाभ्यादिगुणानां कार्य-
 लिङ्गगम्यं स्वरूपमाह—‘ अर्थी उ ओ ’ इत्यादि, अर्थीति व्याख्या-
 यनिर्देशः, नुराज पुन राजार्थे । ततभावमर्थ —अर्थी पुनः कथं
 सद्यः ? तत्राह—‘ यो विनीत समुपस्थितः प्रच्छन्दः ’ तत्र विनी-
 तः—धर्मप्ररूपकं प्रति प्रतिपत्तिरूपाभ्युत्थानादिविनयं कुरुमर्थीति
 सद्यते, तथा मम्यगु उप—मार्माप्येनोत्थितः—धर्मभवणारी व्यतीक-
 तमन्मुखीभावः, न तु प्रयोजनान्तरेरेव कोर्हाकृतत्वादरसमुत्तरीनः,
 तथा प्रच्छन्दः “ प्रच्छन्तीप्तायाम् ” इति धातो रातुः “ स्वमाखी
 शानुशानयो. ” इति माणादेरो प्राकृते पुच्छदमाख इति श्वात् ।
 शीलाधो वा “ शक्तिवय शीलेषु ” इति लट शानजादेशः । ‘ प्रच्छन्दः ’
 शीप्ताम, धर्मस्वरूपप्रदणविभ्यादिकमिति गम्यते । चराध्वन्त-
 हारेण त्रिभिरपि लिङ्गे. गमुदिते प्रायोऽर्थित्वं परिपूर्णं सद्यत
 इत्याह । इति गायार्थः ॥ ४ ॥

तमर्थं व्याचष्टे—

होति समत्थो धम्मं, कुखमाखो ओ न कीदृ परोसि ।

माइपिइमामिगुरुमा-इयाख धम्माखभिरणार्थं ॥ ५ ॥

“ होइ समत्थो ” गार्हा व्याख्या—‘ भवति ’ जायते ‘ तमर्थः ’

इति व्याख्येयम् । किंविधः ? इत्याह—धर्ममित्यादि । ‘ धर्म ’
 उक्तस्वरूपं चिकीर्षितं ‘ कुर्याणः ’ इति वर्तमानसामीप्यनिर्देशात्
 करिष्यमाणः—धर्मं विधास्यमानो यः ‘ न विमेति ’ नो ग्रस्यति,
 “ भियो भायीहो ” इति भियो बीहादेराः । ‘ परेभ्यः ’ आत्मव्य-
 त्तिरिक्तेभ्यः, “ कचिन् पञ्चम्याः ” इति पञ्चीभायः । परानाह—
 ‘ मातापितृस्वामिगुर्यादिभ्यः ’ मात्रादयः प्रतीता, तेषां द्वन्द्वं कृत्वा-
 ऽऽदिशब्दस्य यथायोगं योगः । ततश्च मातापित्रादिभ्यो न विमेति,
 अनेन च योनिसंघट्टा पन्धयो गृहीताः । तथा “ स्याम्यादिभ्यः ”
 इत्यनेनापि रक्षकसहायादिरूपा राजामात्यमित्रादय उपात्ताः । तथा
 “ गुर्यादिभ्यः ” इत्यनेन चान्वयाद्यागता अपरधर्मज्ञातारः कलो-
 पाध्यायादयश्च तदाभिताओपासा द्रष्टव्याः । एभ्यश्च किंभूतेभ्यो
 भयं संभवति ? इत्याह—‘ धर्मानभिज्ञेभ्यः ’ अधिकृतधर्मकुल-
 लेभ्यः, अधिकृतधर्मकुलालास्तु तदनुकूला एव भवेयुरित्यभिप्रायः ।
 ततश्चैतेभ्यो यथोत्तरकालभाविभ्यो बहुतमादिभयनिवन्धनेभ्यश्च यो
 न विमेति न भयत्रयमुक्तः समर्थोऽत्र द्रष्टव्यः । इति गायार्थः ॥५॥

सूत्राप्रतिकुष्टमाह—

सुत्तापडिकुट्टो जो, उत्तमधम्माण लोणविक्खाए ।

गिहिधम्मं बहु मणणइ, इहपरलोए विहिपरो य ॥ ६ ॥

उचियं सेवइ वित्तिं, सा पुण नियकुलकमागया मुद्धा ।

माहणखात्तियवइसा—ए सुद्धमुद्धाण नियनियगा ॥ ७ ॥

“ सुत्तापडिकुट्टो ” गाहा “ उचियं ” गाहा व्याख्या—सू-

प्राप्रतिबुद्ध इत्युक्तस्यार्थमाह—“ जो उत्तमधम्माण ” इत्यादि ।
य इत्युद्देशः, यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धाद् य एवंविधः स सूत्राप्रति-
बुद्ध इति योगः । ‘ उत्तमधम्माण ’ इति उत्तमधर्मेभ्यः, प्राग्यन्
पञ्चम्याः पट्ठी । ‘ लोकापेक्षया ’ लोकाभयेण, लोके हि—“ ब्रह्मचारी
गृहस्थश्च, वानप्रस्थो यतिस्तथा । ” इत्यादयो ये धर्मा रूढास्तेभ्यः
सकाराद् गृहिधर्ममिति सामान्यनिर्वेरोऽपि प्रक्रमादधिष्ठितं भावकधर्मं
‘ बहु मन्यते ’ ज्ञायांसं प्रतिपद्यते, लोकधर्मापेक्षयैव भावकधर्मं बहु
मन्यते, न तु लोकोत्तरयतिधर्मापेक्षयापीत्यभिप्रायः । इहपरलोके
विधिपरश्च सूत्राप्रतिबुद्ध इति मष्टकः । तत्रेह—इत्यास्मिन् जन्मानि,
परलोके—अन्यजन्मानि, श्रुतं पदे ममाहारइन्द्रान् ममन्येकयजनम्,
विषयसप्तमी धेयम्, इहलोकविषये परलोकविषय इत्यर्थः । इहेति भाव-
कधर्माधिकारनिरूपणावसरे वा परलोके विधिपर परलोकनिबन्ध-
नधर्मानुष्ठाने प्रकृतकल्पापधनपरायण इति भावः । ‘ च ’ समुच्चये
॥६॥ तथा ‘ उचिता ’ प्रकृतधर्माप्रतिबुद्धा ‘ मेवते ’ आर्धयते ‘ वृत्ति ’ वर्त-
नम्, लोकधर्मविरुद्धवृत्तिपरिहारेणोपितामेव वृत्तिं य मेवते न सू-
त्राप्रतिबुद्ध इत्यर्थः । वृत्तिमेवाह ‘ मा पुनर्निजबुलक्रमागता शुद्धा ’
सा तु वृत्तिर्निजबुलक्रमेण—स्वान्वयपरिपाट्नाऽऽगता—प्राप्ता शुद्धा—
तथाविधदोषरहिता, अनेन बुलक्रमागतमपि तथाविधाशुद्धां योनि-
षोपणादिकां वृत्तिमनुपितामाह । सा तु भावणक्षत्रियवैरथानां शुद्ध-
शूद्राणां च चतुर्णां वर्णानाम्, शुद्धविशेषणं शूद्राणां तथाविधधीशरा-
दिव्यवच्छेदार्थम् । ‘ निजा निजा ’ आत्मीयाऽऽत्मीया, बीप्सायां द्वि-

रक्तौ पूर्वस्य हृम्यत्वे के च प्राकृतं ' नियनियगा ' इति भवति ।
तत्तत्रैयंविधां वृत्तिं च य शुद्धां मेवते न सूत्राप्रतिकुष्ट इत्यावेदितं
भवति ॥ ७ ॥

तदेवं बहुमानविधिपरतोचितवृत्तिभिर्यथोपन्याससंभविनीभिः
सूत्राप्रतिकुष्टत्वमेवयोध्य सांप्रतं बहुमानिन्वादिगमकानि प्रत्येकं पञ्च
पञ्च लिङ्गानि जिज्ञापयिपुराचार्यं संवन्धमारचयन्निदमाह—

एष पुण विण्णया, लिङ्गेहिंतो परोपयारीहिं ।

ताइं तु पंच पंच य, तिण्हं पि हवंति एयाई ॥ ८ ॥

“एष” गाहा व्याख्या—‘ एते ’ इति बहुमान्या (माना)-
वयः, पुनःशब्दो भिन्नधाक्यतायाम्, ‘ विज्ञेयाः ’ ज्ञातव्याः ‘ लि-
ङ्गेभ्य ’ गमकचिह्नेभ्य, ‘ भ्यसञ्च हितो मुतो ’ इति भ्यसन्तमि-
दम् । ‘ परोपकारिभि ’ परोपकाराय धर्मव्याख्यावानाशुद्यतैराचा-
र्याविभिरित्यर्थः । ‘ प्रवर्तकादिभिः ’ इति कचित्पाठः, तत्रापि त
एष प्रवर्तकाः, आदिशब्दादायकशिक्षकादिपरिग्रहः । ‘ तानि तु ’
लिङ्गानि पञ्च पञ्च ‘ त्रयाणामपि ’ बहुमान्या(माना)दीना ‘ भवन्ति ’
सन्ति ‘ एतानि ’ वक्ष्यमाणानि । इति गाथार्थ ॥ ८ ॥

तान्येवाह—

गिहिधम्मकहापीई, निदाञ्मवणं च नदणुकंपा य ।

सविसेसजाणणिच्छा, चित्तनिवेसो तहिं चेव ॥ ९ ॥

“ गिहिधम्म ” गाहा व्याख्या— ‘ गृहिधर्मकथाप्रीतिः ’

प्रस्तुतभावकानुष्ठानकथने प्रेमेति परमार्थः, सा बहुमानजन्यत्वाद्-
बहुमानगमकं लिङ्गम्, एवं सर्वत्र योग्यम् । तथा ' निन्दाऽभयम् '
प्रक्रमान् आवकधर्मनिन्दाया अभवत्यम् । ' चः ' समुच्चये । ' तप-
नुकम्पा ' निन्दाप्रवृत्तप्राणिकदण्डा, भावपि बहुमानकार्यमेव; तद्वदु-
मानादि सन्निवोद्यतान् आपदास्पदं प्रतिपद्यमानोऽनुकम्पते, क्रिरब-
मानानामनुकम्पास्पदत्वान् ; न तु द्वेष्टि, पुरुषार्थानुपयोगात् । एवं बहु-
मानकार्यत्वमुत्तरयोगवि द्वेष्ट्यम् । ' चः ' समुच्चये । तथा सविरोधा
ज्ञानेच्छा—जिज्ञासा सविरोपज्ञानेच्छा, प्रस्तुतगतेति गम्यते । तथा
' चित्तनिर्देरास्तत्रैव ' इति चित्तम्य—अन्तःकरणस्य निर्वराः—ग्याप्त-
' तत्रैव ' प्रस्तुतधर्म एव । इति गार्थार्थः ॥ ६ ॥

विधिपरतलिङ्गान्याह—

गुरुचिन्मां तद् काले, नियमं चिद्वन्द्याहकरणं च ।

उचियासणं जुगमरो, सञ्भाए सययमुचमोरो ॥१०॥

“ गुरु ” गारु व्याख्या—गुरुः—मात्रारयः प्रस्तुतधर्मश्च
दागारो वा तेषामुचिन्मप्रतिपत्तिगुंनविनयः, स हि सर्वत्र धर्मप्रवणो
क्रियमाणो विधिपत्तां गमयति । तथा ' काले निजे चैत्यवन्दना-
दिकरणम् ' तत्र चैत्यवन्दनाया निजः कालः सञ्भाप्रवादिलक्षणः ।
यदुक्तं पूजानुपद्वेष्ट—“ कालो इह विरल्लेखो, संमरुओ विरिण
ताव ओद्वेष्टं । विस्तिविस्तिआप्रविक्रुओ, अहवा जो जत्तर जावहओ
॥१॥ ” ‘ चैत्यवन्दनादेः ’ इत्यादिसापेक्षान् प्रस्तुतधर्मप्रवणप्रवणा-
देओपिते काले करणं—विधानम् । चः प्राक्कन् । तथोचियासनं

सर्वत्र धर्मधवणादौ, छन्दोमङ्गभयादुत्तरेण समस्तनिर्देशः । तथा 'युक्तस्वरः' उचितध्वनिः सर्वत्र चैत्यवन्दनादौ । तथा 'स्वाध्याये' सिद्धान्तप्रसिद्धे 'सततं' सर्वत्र 'उपयोगः' उपयुक्तता, सर्वमेतदधिकृतेऽन्यत्र च क्रियमाणं विधिपरतां गमयतीतिविधिपरतासिद्धत्वमस्य द्रष्टव्यम् । इति गायार्थः ॥ १० ॥

उचितवृत्तिलिङ्गान्याह—

सर्वजनवृत्तहृत्, अगर्हितं कर्म वीरया वसणे ।

जहमसी चागतया, मुलदलकस्यक्षणं धर्मे ॥ ११ ॥

"सर्वजन" गाहा व्याख्या— 'सर्वजनवृत्तहृत्' सक-

ललोकप्रियत्वम्, तद्धि ममुचितवृत्तिवृत्त्यैव निर्यतयतीति उचितवृत्तेर्लिङ्गम् । तथा 'अगर्हित' अनिन्दित 'कर्म' जाविकालक्षणम्, "तन् मंशुतान् मिद्वान् माभ्यमानाण" इति वचनात्सिद्धावस्थाया विवक्षितस्यान् मन्शुतकृत ग्य मेलोप प्राकृते तु 'कर्म' इति भाष्यम् । तथा 'वीरया' 'देव्यानाभ्रगणरूपा' 'व्यमने' विपदि । तथा 'यथार्थात्' शक्यनानिक्रमेण प्राकृत वादमन्वयमामेऽपि दीर्घः । 'यागतपसी' प्रतीते 'विद्वन्मन्त्र वदृषयन्' इत्यौतो जमि 'चागतया' इति भवान् । तथा 'मुलदलकस्य' 'परमार्थलक्षणस्य' धर्म 'धर्मावयवम्' । "नन्दगर्विलमोचिन्वृत्तिनिमि- समेव प्राय इति नात्रह व मिद्वम् । इति गायार्थः ॥ ११ ॥

प्रकृत निगमयग्राह

एण्हि मदङ्गिगाग्निम भुव लम्भणेहि नाङ्ग ।

गिदिपम्मा गादिआ, मिद्वन्निगादणा इद्वम् ॥ १२ ॥

तत्सदभिधानमुद्येन तत्रापि आनुचितनिवृत्तिपूर्वकत्वादुपितप्रवृत्तेरनु-
चितनिवृत्तिद्वारेण तावत्तन्मयरूपमायिभिरुप्युत—‘मिच्छे’ स्यादि ।
मिथ्यात्वम्—अभिधास्यमानम्बरूपं तत्परित्यागेन—तत्परिहारेण
भवति जायते । यद्यपि तन् परमार्थेन कर्मप्रत्यभिदातं प्रादुरस्ति
तथाऽपि तस्यामपि मिथ्यात्वपरिहागदय कारणीभवन्येवेत्यतद्भा-
वाभिधानम् । ‘तद्वर्जनं’ मिथ्यात्ववर्जनम्, चः पुनःशब्दार्थे,
मिथ्यात्ववर्जनं पुन ‘एतद्’ वक्ष्यमाणम्, ‘एवं’ वा वक्ष्यमाण-
प्रकारेण, प्राकृतत्वाच्च “कगच—” इत्यादिस्मृतेन यलोपे समान एव
पाठः । इति गार्थः ॥ १४ ॥

तदेवाह—

न करो मयं मिच्छं, न कर्ग्येई कर्तमवि अण्णं ।

नो अणुजाणह मण्णमा, एवं वायाणं काण्णं ॥ १५ ॥

“न करो” इत्यादि व्याख्या—‘न करोति स्वयं’ न वि-

धत्ते आत्मना ‘मिच्छा’ मिथ्यात्वम्, प्राकृतन्यायैवम्, ‘न का-
रयति’ न प्रयोजको भवति, मिथ्यात्वमित्यनुवर्तते, ‘कुर्वन्तमप्य-
न्यं’ विदधतमप्यन्यं ‘न समनुजानानि’ नानुमन्यते ‘मनसा’
मनोयोगेन । ‘एवं’ ति कृतकारितानुमतिभिः ‘वाचा’ वाग्यो-
गेन । ‘कायेन’ काययोगेन, एवमित्यनुवर्तते । ततश्च त्रिविधेनापि
योगेन त्रिविधमपि कृतादिभेद मिथ्यात्वं परिहरन्तीत्यावेदिनं भवति ।
मनःप्रभृतिभिश्च कृतादिरूपमुत्तरत्र स्वयमेवाभिधास्यतीति । इति
गार्थः ॥ १५ ॥

भाषकधर्मोऽधिकृतः ' द्वादराधा ' द्वादराप्रकारे भवतीत्यध्याहारः ।
इति गायार्थः ॥ १३ ॥

सम्यक्त्वं तावदाह—

तत्प तिहा सम्मत्तं, स्वइयं उवसामियं स्वओवसमं ।

मिच्छत्तपरिष्ठाण्ण होइ तव्यज्जनं जेयं ॥ १४ ॥

" तस्य " गाथा व्याख्या—' तत्र ' भाषकधर्मे ' त्रिधा '

त्रिप्रकारं 'सम्यक्त्वं' शुभात्मपरिणामविरोपरूपम् । त्रैविध्यमाह—

' सायिकं ' सायनिष्पन्नम्, तथा ' औपरामिकं ' उपरामनिष्पन्नम्,

तथा ' सायोपरामिकं ' सायोपरामाभ्यां निष्पन्नम् । तत्स्वरूपं सूत्र-

कृतैवैयमन्यद्रोक्तम्—" मिच्छत्तं जमुहण्ण, त स्वीत्तं अणुइयं च

उवसत्तं । मीर्माभाषपरिणय, वेहज्जनं स्वओवसमम् ॥ १ ॥ उवसा-

मगतोऽङ्गियम्म होइ उवसामिच्च तु सम्मत्त । तो वा अकयतिपुंती,

अलविच्चमिच्छं लहइ मम्म ॥ २ ॥ स्वीत्तं च उहण्णमी, अणु-

इज्जं च मम्ममिच्छत्त । अतोमुहुत्तमेव, उवसममम्म लहइ जीयो

॥ ३ ॥ ऊपरदेम उहउज्जय च विअमइ वणत्ता वण । उच्च मि-

च्छम्म अणुइय, उवसममम्म लहइ जीयो ॥ ४ ॥ स्वीत्ते वण्ण-

मोहं निविहम्मि च भवतिन्याण्णमूयम्म । निष्पन्नभावमडल, मम्मत्तं

आइय होइ ॥ ५ ॥ " इह च प्राधान्यात् सायिकं प्रादुर्भावमणोपगमात्,

अत्र पञ्चानुदयां गायार्थं व्यवसयात् प्रवृत्तम् । शेषार्थानामाङ्ग-

न्यादिकं तु तद्वैयर्थ्यात् न प्रवृत्तम्, अत्र मञ्जुवत्य प्र-

वृत्तव्यम् । नच वक्ष्यावयवान्गुहाभाष्यवशाद्व्यवसयस्यो व-

चरति । नच वक्ष्यावयवान्गुहाभाष्यवशाद्व्यवसयस्यो व-

तस्तदभिधानमुत्तेन सप्रापि चानुचितनिवृत्तिपूर्वकत्वादुपितप्रवृत्तेरनु-
चितनिवृत्तिद्वारेण तावत्तत्स्वरूपमाविधिप्रीर्युपह—‘मिच्छे’ त्यादि ।
मिध्यात्वम्—अभिधास्यमानस्वरूपं तत्परित्यागेन—तत्परिहारेण
भवति जायते । यद्यपि तत् परमार्थतः कर्ममन्थिभिदातः प्रादुर्गति
तथाऽपि तस्मात्तपि मिध्यात्वपरिहारादयः कारणीभवन्त्येवेत्यतस्मा-
त्तदभिधानम् । ‘तद्वर्जनं’ मिध्यात्ववर्जनम्, चः पुनः शब्दार्थे,
मिध्यात्ववर्जनं पुनः ‘एतद्’ वक्ष्यमाणम्, ‘एवं’ वा वक्ष्यमाण-
प्रकारेण, प्राकृतत्वाच्च “कगच—” इत्यादिसूत्रेण यलोपे समान एव
पाठः । इति गार्थार्थः ॥ १४ ॥

तदेवाह—

न करोइ सयं मिच्छं, न कारवेई करंतमचि अएणं ।

नो अणुजाणइ मणसा, एवं वायाएँ कएणं ॥ १५ ॥

“न करो” इत्यादि व्याख्या—‘न करोति स्वयं’ न वि-
चक्षते आत्मना ‘मिच्छा’ मिध्यात्वम्, प्राकृतत्वाच्चैवम्, ‘न का-
रयति’ न प्रयोजको भवति, मिध्यात्वमित्यनुवर्तते, ‘कुर्वन्तमप्य-
न्यं’ विदधतमप्यन्यं ‘न समनुजानाति’ नानुमन्यते ‘मनसा’
मनोयोगेन । ‘एवं’ ति कृतकारितानुमतिभिः ‘वाया’ वाग्यो-
गेन । ‘वायेन’ वाययोगेन, एवमित्यनुवर्तते । ततश्च त्रिविधेनापि
योगेन त्रिविधमपि कृतादिभेद मिध्यात्व परिहरणीत्यावेदितं भवति ।
मनःप्रभृतिभिश्च कृतादिरूपमुत्तरत्र स्वयमेवाभिधास्यतीति । इति
गार्थार्थः ॥ १५ ॥

सम्यक्त्वं एवं लौकिकदेवेषु मत्प्रवृत्तिर्मिथ्यात्वम् । वन्दनादि-
स्वरूपं त्वाद—

वन्दयमेवं मन्त्राद् धूयणं घृत्यमाद् सकारो ।

माखसपीई माखो, एमाई मुहुममइमम्मं ॥ १७ ॥

“ वन्दय ” गाढा व्याख्या—वन्दनम्, किम् ? ‘ घृतम् ’
अनन्तरोदिष्टं प्रशस्तमनोवागादि, “ वदि अमिषादनस्तुत्योः ”
इति धातुपाठान् । ‘ माख्यादि ’ पुष्पशामादि देयतागतम्, किम् ?
पूजनं—पूजाराध्यवाक्यम्, आदिशब्दाद् धूपादिमह । ‘ वन्त्रादि ’
धमनादि, तद्विषय ‘मात्कारः’ मात्कारणं मात्कार, मात्कार्यमनराध्य-
पूर्वोत्पत्तेरुत्पत्तिः । मनसि भवा मानसी वा चागौ प्रीतिश्च मानस-
प्रीतिः, किम् ? ‘ मान ’ सम्मानोऽत्राऽभिप्रेत । ‘ एवमादि ’
एवंपिधं वन्दनकरणमन्त्रादि ‘ गृह्यममनिगम्यं ’ निपुणधिपणावधा-
र्यम्, मिथ्यात्वमिति संबन्ध । इति गाथार्थः ॥ १७ ॥

एवं लौकिकमिथ्यात्वमभिधाय लोकोत्तरमप्येतद्विभागेनाद्—
लोगुगमदेवस्मि वि, लोइयदेवाण जाणि लिगाणि ।
इच्छापारिग्गदाईणि तमिमारावणं मिच्छा ॥ १८ ॥

“ लोगुगम ” गाढा व्याख्या — ‘ लोकोत्तरमदेवे ’ अहंनि
‘ अपिः ’ समुच्चये, न केवलं लौकिकदेवगतमेव मिथ्यात्वं किन्तु
लोकोत्तरदेवेऽपीत्यर्थः । ‘ लौकिकदेवानां ’ प्राक्पदरितानां ‘यानि’
धानिक्विन् ‘ लिङ्गानि ’ इति जिह्वयते रागादिर्यथैरिति लिङ्गानि—
तथाविधान्तराखरागादिगमकाणि तथाविधतनुमभिप्रेतवेषादिरूपाणि ।

तान्येवाह—इच्छा—अभिलाषः तस्या. परिग्रहः—आश्रयणं इच्छाप-
रिमहः, धार्यं वा समासः, म आदिर्येषां वेषपरिमहादीनां तानि ।
तथाहि लौकिकदेवानां दृश्यन्त एव तथाविधलिङ्गानि, तेषां 'आरो-
पणं' प्रकल्पनं 'मिथ्या' इति मिथ्यात्वम् । इति गायार्थः ॥ १८ ॥

एवं देवगतं मिथ्यात्वमभिधाय लिङ्गितमाह—

तह अण्यतिन्धियाणं, तावमसकाङ्गलिंगधारीणं ।

पुञ्जालवणाइ परिग्रहो य तव्ययणकरणाई ॥ १९ ॥

" तह " गाहा व्याख्या — ' तथा ' देयोनितप्रकारेण ' अ-
न्यतीर्थिकानां ' जैनधर्मवहिर्भूतानाम् । तानेवाह—' तावमसकाक्या-
दिलिङ्गधारिणां ' तावमसकाक्यादिलिङ्ग धारयन्तीत्येवरीलास्तापस-
शाक्यादिलिङ्गधारिणस्तापमानय एव तेषाम्, ' पूर्वालापादि '
प्राकृगंभाषणादि " पुत्रिय अगालनाण " इत्यादिमूत्रप्रदर्शित.
' परिषयः ' मंगल्य, पशब्दस्य तु ममृषयार्थस्योत्तरस्य मषन्ध ।
तद्वपनकरणादिष्व व्यापारो मिथ्यात्वार्थमिति मषन्ध । इति
गायार्थः ॥ १९ ॥

तथा—

बंदणपूयणसकारणाइ मध्यं न कण्ण काउं ।

सोणुत्तमलिगीण वि, केसिनेयं जम्मा माणय ॥ २० ॥

" बंदण " गाहा व्याख्या ' बन्दनम् नमस्काराणां '
प्राग् व्याख्यानम्, केवलं मन्त्रकारण मन्त्रकारणा वा मन्त्रकारणान्य
र्थे, दृश्यन्तात्पुन्युक्तं । तन् 'मर्त्य' बन्दनानि मिथ्यात्वमन न कल्पते'
न पुन्यते ' कर्तुं ' विधानम् । तथा ' सोद्योषमानाङ्गनामादि '

रजोहरणादिधारिणामपि ' केपाश्रित ' पार्श्वस्यादीनां ' एवं ' अभिहितविधिना न कल्पते । ' यत ' यस्मान् ' भणित ' वक्त-
मागमे । इति गाथार्थः ॥ २० ॥

यदुक्तं तदाह—

पासत्योसखणकुसीलखीयसंसत्तज्जलमहाछंदं ।

नाञ्जलं ते सुविहिता, सव्यपयत्तेषु वर्जन्ति ॥ २१ ॥

“ पासत्यो ” गाथा व्याख्या—पार्श्वे शानादीनां तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । तथाऽवमीदनि स्म अक्षमज्ज । तथा कुत्सितं रीलमस्येति पुरीलः । तथा नित्यमेकत्र ब्रम्भनाभित्य । तथा संमज्जनान् समस्तः । जनशब्दस्य समूहार्थस्य प्रत्येकमभिसम्बन्ध, पार्श्वस्थजनमित्यादि । तथा यथाच्छन्दो वक्ष्यमाणम्बरूपस्त च, पृथग् निर्देरास्त्वस्य सवि-
शेषदोषज्ञापनार्थः । ' ज्ञात्वा ' अवबुध्य ' न ' आगमकथितस्वरूपं पार्श्वस्यादिजनं ' सुविहिता ' इति गोभन विहित-अनुष्ठानं येषां ते सुविहिताः साधवः ' सर्वप्रयत्नेन ' सर्वादरेण ' वर्जयन्ति ' परिहरन्ति बन्धनादिना । इह यद्यपि सुविहिता साधव एव प्रती-
तास्तेषां चैव परिहार प्रतिपादितमथाऽपि आश्रयाणामपि तद्वन्-
नादेदोषहेतुत्वेन सुविहितानुसारत एव प्रस्तुतपरिहार प्रोक्तः एव प्रतिपत्तव्यः । अतः प्रकृतसमर्थनात् ऐवात्मगुणवर्तविधौ—“ पास-
त्या ओसखण, होति कुसीला तदेव समस्ता । समखाण सावगाण
य, अवंदणिया जिणमयम्मि ॥ १ ॥ ” आगमेऽप्युक्तम्—“ पा-
सत्यो ओमण्यो, होइ कुसीलो तदेव समस्तो । अहहंरो ति अ

एए, अवंदणिज्जा जिणमयम्मि ॥ १ ॥ " पार्श्वस्थादिस्वरूपं च
 परिभाषार्हमतो भाष्यादवसेयम्— " सो पासत्यो दुविहो, सव्वे
 देसे अ होइ नायव्वो । सव्वम्मि नाणदंसणपरणाणं जो उ पास-
 त्यो ॥ १ ॥ देसम्मि उ पासत्यो, सिज्जायरऽभिह्वरायपिंडं च । नीयं
 च अग्गापिंडं, मुंजइ निज्जारखे चेव ॥ २ ॥ कुलनिस्साए विहरइ,
 ठयणकुत्ताणि अ अकारखे विसइ । मंगडिपलोअणाए, गच्छइ
 तह संययं कुणइ ॥ ३ ॥ ओमण्णो वि अ दुविहो, मध्ये देसे
 अ तत्थ सव्वम्मि । उडवद्धपीठफलओ, ठगिअगभोई य नायव्वो
 ॥ ४ ॥ आयस्सगमउक्काए, पडिलेहणक्काणगिक्करऽभत्तडे । आग-
 मणे निग्गमणे, ठाणे अ निर्मीअण तुअट्टे ॥ ५ ॥ आयस्सायाइ-
 याई, न करेई अहय हीणमहिआइ । गुरुवगणवत्ताई तहा, भणि-
 ओ एमो उ ओमण्णो ॥ ६ ॥ गोणो जहा वलंतो, भंजइ समिलं
 तु मो वि एमेव । गुरुवयणं अकरंतो, वलाइ कुणई च ओमोउं
 ॥ ७ ॥ तिदिहो होइ कुमीलो, नाणे तह वंगणे वरिते अ । एमो
 अवंदणिज्जा, वण्णत्तां वीयरागेहि ॥ ७ ॥ नाणे नाणायारं, जो
 उ विराहेइ कालमाइयं । वंगणे वंगणायारं, वरणकुमीलो इमो
 होइ ॥ ८ ॥ कोउयमूइकम्मे, वणिणापमिलं निमित्तमागीयी ।
 कइकुइया य लक्कण, उवजीयइ विज्जमंताई ॥ ९ ॥ गोहगाइ-
 निमित्तं, परेमि एहवणाइ कोउगं भणिअं । जट्ठिआइ मूइराणं, भूइ-
 कम्मे विणिदिद्धं ॥ ११ ॥ सुविण्णविज्जाकइअं, आइगणिपिं-
 आइकइअं वा । जं मीमइ अण्णुणिं, वणिणापमिलं, इयइ एअं
 ॥ १२ ॥ तीयाइभाक्कहणं, होइ निमित्तं इमं नु आजीयं । आइ-

गमे—“ पासत्वाहं वंदमाणस्म, नेव किञ्ची न निज्जरा होइ ।
 कायकिलेसं एमेव, कुण्णहं तह कम्मबंधं च ॥ १ ॥ किइकम्मं च
 पसंसा, मुहमीलजणम्मि कम्मबंधा य । जे जे पमायठाणा ते ते
 उववूहिआ होति ॥ २ ॥ ” ‘ मम्यक्त्वहरं ’ मम्यग्दर्शननाशि
 यथाच्छन्दैः । तुर्भिन्नवाक्यतायाम्, ‘ तल्लक्षणं ’ यथान्छन्दस्वरूपं
 ‘ चः ’ पुनरर्थे ‘ एतन् ’ वक्ष्यमाणमागमे उक्तमिति गम्यते ॥२२॥

उस्सुत्तमायरंतो, उस्सुत्तं चैव पण्णवेमाखो ।

एसो उ अहाल्लंदो, इच्छाल्लंदो ति एगत्था ॥ २३ ॥

“ उस्सुत्त ” गाहा व्याख्या—मूत्राद्-आगमावनिवृत्तमु-
 त्सुत्रं तदुत्सूत्र ‘ आचग्न ’ कुर्वन्, ‘ तन् ’ उत्सूत्रमेव ‘ प्रज्ञाप-
 यन् ’ प्ररूपयन्, अनेन मविप्रपात्तिकस्य यथाच्छन्दताव्यवच्छेदे-
 माह । तदुक्तमागमे—‘ होज्ज हु वमणप्पत्तो, मरीग्गोपल्लयाए
 असमत्थो । चरणकरणो अमुद्धं, मुद्धं मग्ग परूवेजा ॥ १ ॥
 ओमन्नो पि विहारं, कम्मं मोहेइ मुलह्वोही उ । चरणकरणं वि-
 सुद्धं, उववूहेतो परूवेतो ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ ग्यः ’ अनन्तरो-
 दितरूपः, ‘ तुः ’ पुनरर्थे, ‘ यथाच्छन्दः ’ यथा-येन प्रकारेणाऽऽ-
 गमाननुपालेव च्छन्दोऽस्य यथाच्छन्द इति । ‘ इच्छाच्छन्द इति’
 इच्छया च्छन्दोऽस्य स तथैकार्थम् । तथाहाय युक्त्यागमानपेक्षं
 “ हरितोपरिवर्तिङ्गलकप्रह्णमेकवत्थोपरि शेषवत्त्वादिप्रत्युपेक्षणं
 कर्तव्यम् ” इत्यादिरूपा वक्ष्यमाणा च प्ररूपणमागमाननुपातिनी-
 मेवाह । इति गाथार्थः ॥ २३ ॥

उत्सूत्रपद व्याख्यातुमाह—

भवति सं जानीहि यथाच्छन्दम्, अयमपि यथाच्छन्द इत्यर्थः ॥ २५ ॥

उत्सृज्यं विद्यात्रेणोदाहरणीकुर्वन्निदमाह—

उत्सृज्यं पुण एतयं, थावरप्रायोगकूपकरणाई ।

उन्भूद्गकरउप्या—यणाइ धम्माहिगारम्मि ॥ २६ ॥

“ उत्सृज्यं ” गाहा व्याख्या—उत्सृज्यं पुनरत्रैवंरूपम्, तथा—‘ स्थावरप्रायोगकूपकरणादि ’ इति स्थावरं—गृहम्, प्रयोगे भवं प्रायोग्ये वा भवं प्रायोगं प्रायोग्यं वा—तथाविधवृद्धिप्रयुक्तं धान्यादि, कूपकरणं—कूपखननम्, आदिराव्दाटिकादिपरिमहः । तथाऽहुतिकः—अभिनवोऽपूर्वः करः—उत्पन्नद्रव्यविभागप्रहणलक्षणः तस्योत्पादनं—प्रवर्तनम्, आदिराव्दादेवंप्रायं अन्यदप्यागमनिपिद्धं यत्तेजैत्यप्रयोजनचिन्तनादि ‘ धर्माधिकारे ’ धर्मप्रयोजनाचिन्तायाम् । इति गायार्थः ॥ २६ ॥

एमाइ बहुविगम्पं, उत्सृज्यं आयरंति सयमेव ।

अवेसि पणवेति य, सिच्छाए जे अहालुंदा ॥ २७ ॥

“ एमाइ ” गाहा व्याख्या—‘ एवमादि ’ इति “ कगचज ” इत्यादिना वलोपे सन्धौ चैवं भवति, प्रोक्तप्रायमन्यदपि द्रष्टव्यमित्यर्थः । यथा—“ चोएइ चेइयाणं, खेततिहरणाइगामगावाई । लग्गंतस्स उ जइणो, तिगरणमुद्धी कहं ए भवे ? ॥ १ ॥ ” इति पूर्णपक्षमात्रदर्शनादेव केचिद् यत्तेजैत्यसंरन्धिक्षेत्रादिचिन्तनचैत्यस्वीकरणादौ धर्ममवधारयन्ति, सूत्राननुपाति चैतन् । यत एवमत्रोत्तरमन्यः—“ मण्णइ एतय विमासा, जो एयाइं सयं विमग्गेजा । न हु होइ वस्स सुद्धी, अह कोइ हरेअ एयाइं ॥ १ ॥

भवति सं जानीहि यथाच्छन्दम्, अयमपि यथाच्छन्द इत्यर्थः ॥ २५ ॥

उत्सृजं दिव्यात्रेणोदाहरणीकुर्वन्निदमाह—

उत्सृजं पुण्यं एतत्, थावरपात्रयोगकूपकरणाई ।

उन्मृदगकरउष्णा—यणाइ घम्माहिगारम्मि ॥ २६ ॥

“ उत्सृजं ” गाहा व्याख्या—उत्सृजं पुनरप्येवंरूपम्, तद्यथा—‘ स्थावरप्रायोगकूपकरणादि ’ इति स्थावरं—गृहम्, प्रयोगे भवं प्रायोग्ये वा भवं प्रायोगं प्रायोग्यं वा—तथाविधपृष्टिप्रयुक्तं धान्यादि, कूपकरणं—कूपस्वननम्, आदिराज्जादिकादिपरिमहः । तथाऽद्भुतिक — अभिनवोऽपूर्य करः—उत्पन्नद्रव्यविभागमहत्त्वत्तत्त्वात् तस्योत्पादनं—प्रयत्ननम्, आदिराज्जादेवंप्रायं अन्वद्व्यागमनिपिद्धं यत्तेऽन्यप्रयोजनचिन्तनादि ‘ धर्माधिकारे ’ धर्मप्रयोजनाचिन्तायाम् । इति गाथार्थः ॥ २६ ॥

एमाइ बहुविगप्पं, उत्सृजं आयरंति सयमेव ।

असैसि पणणवेति य, सिच्छाए जे अहाछंदा ॥ २७ ॥

“ एमाइ ” गाहा व्याख्या—‘ एवमादि ’ इति “ का-चज ” इत्यादिना वलांये मन्धी चैवं भवति, प्रोक्तप्रापमन्वदपि द्रष्टव्यमित्यर्थः । यथा—“ चाण्ड चेइयाणं, गेत्तहिरण्णाइगाम-गावाई । सगंतम्म उ जइणां, निगरणमुद्धी कइं ए मये । ॥ १ ॥ ” इति पूर्वपक्षमात्रदर्शनादेव केचिद् यत्तेऽन्यमन्वन्धिषेत्रादिविगत-नचेत्यर्थाकरणादौ धर्ममवधारयन्ति, सूत्राननुपाति चैतत् । यत् एवमत्रोत्तरग्रन्थ —“ भण्णइ एत्थ विमात्ता, जो एपाई गर्य वि-मगोत्ता । न हु होइ तस्म मुद्धी, अह कोइ हरेत्त एपाई ॥ १ ॥

बंतस्तेऽसुं, वसहृषि मग्गणा होइ ॥ १ ॥ ” एवं यथान्धन्दानां
 सूर्यया प्रत्यासत्तेः परिहारमभिधायागत्याप्रत्यासत्तिसंभवेऽभिहितम् ।
 “ एमेव अहाद्यंदे, पडिहसुणा उम्हाण अज्झयण कएणा । ठाण-
 ढिओ निसामे सुवणाहरणाइगहिणं ॥ १ ॥ ” ततश्च यथाकथ-
 शिद् यथान्धन्दवचनाभवणमभिहितम् ॥ २८ ॥

इदमेवाह—

इहारा ठाण कएणे, तस्सवणा मिच्छमेइ साह वि ।

अचलो किमु जो सहुो, जीवाजीवाइअणमिण्णो ॥ २९ ॥

“ इहारा ” गाहा व्याख्या—‘ इतरथा ’ तत्कथाप्रतिपा-
 ताराक्षी तथाविधवचनपाटवामावादिनाऽभर्यां किम् ? ‘ स्थगयति ’
 कथादिना पिपत्ते ‘ कर्त्तुं ’ भूमी तद्वचनभवणपरिपन्थितया, उपल-
 क्ष्यं चेतुः, उदितागमगदितानामभ्ययनादीनां तत्कथाविभातेहेतू-
 नाप । किमर्थमेवममी करोति ? इत्याह - ‘ तत्सुगणान ’ यथा-
 न्धन्दवचनभवणान् ‘ मिथ्यात्वमेति ’ विपर्ययं याति ‘ गाधुरापि ’
 संभर्त्ताद्विशेषधृतां यातिरपि यथान्धन्दवेशनया विपरिणम्यते, किं
 पुनः आवकः ? इत्यादिशब्दार्थः । तथा चाह ‘ अचल ’ तथाविधा-
 गमाभ्यामरहितत्वेन मन्मार्गे विशिष्टावच्छिन्नरहित उल्लेखानाराध-
 समर्थं ‘ हि पुन ’ किमहं यथा ‘ अट्टायाम आवकः ’, राधु
 मुदरा विपरिणमन । निर्मलमाह ‘ नीवा नीययोरनाभिसा, तथा-
 विभारगमाप्रवृत्तः त्रिविधप्रवृत्तः । इति गाथा ॥ २९ ॥

कथं विपरिणमति ? इत्याह

पदपरिसंवादाभ्यो, उपपन्नं संसृज्यो फुटं जं से ।

तन्मा तमराययणं, मिच्छं मिच्छत्तदेऊ वि ॥ ३० ॥

“ वयस्य ” गाथा व्याख्या—वचनयोः—सन्मार्गप्रकाराका-
न्यादापुनाख्यायमानयोर्विसंवादान्—परस्परपटमानत्यलसंवा-
त्पक्षे मंरायः ‘ संभवति संदेहः—किं तत्सत्यमिदं वा ? इत्यादि-
रूपः ‘ स्फुटं ’ प्रकटम्, संरायकारणस्य प्रेषसत्त्वाभाप्रकटत्वं मंरा-
यस्येति स्फुटार्थः । ‘ यन् ’ यस्मान् सन्मार्गमंरातेर्निबन्धनं ‘ से ’
एतन्म्य ‘ तन् ’ तस्माद् यथाच्छन्दबन्धनादि निषेध्यतया प्रकृतम्,
‘ तन् ’ वा यथाच्छन्दबन्धनस्यानादि, किम् ? ‘ अनायतनं ’ आ-
गमपरिभाषितमशुद्धिरयानम् । तदुक्तं ननु—“ सावज्जनगाययणं,
अमोहिटाणं कुर्मालमंगमी । एगद्धा हुंति यथा, विषयभा पेव
आययणे ॥ १ ॥ ” ननु कथमिदं लौकिकदेवबन्धनादि यथाच्छ-
न्दबन्धनाद्ययमानं मिथ्यात्वम् ? यावता विपर्यस्ताध्यवसायरूपमे-
व मिथ्यात्वमागमेऽभिहितम्, अतः कथं मिथ्यात्ववर्जनायमरे व-
र्त्यतयाऽभिधानमस्य ? इत्याह—‘ मिच्छं ’ इत्यादि । मिथ्यात्वमत्र
मिथ्याहेतुरूपमप्यभिप्रेतं हेतुफलभावेन, यथा “ तन्दुलान् वर्पति
पर्जन्यः ” इति; विपर्यस्तपरिणामकारि मिथ्यात्वनिबन्धनं हेतु-
बन्धनादि, तेन तत्कार्यरूपं मिथ्यात्वं परिहारयता तदेतुस्यपि परि-
हार्य एवोच्यते; नहि हेतुविनाशं विना फलविनाशः, अविकल-
कारणसङ्गावेऽपर्यमावित्वात् फलस्य; अन्यथा हेतुफलभाष एव न

भवेत् । अलमनिप्रमङ्गेन । स्थितमेतन्—मिध्यात्वहेतुरपि मिध्या-
त्वम्, अतस्तन् परिहार्यम् । इति गायार्थः ॥ ३० ॥

प्रस्तुतनिगमनायाह—

इय मपरपक्षविषयं, मकारणं जायिऊण मिच्छत्तं ।

पञ्चस्त्रिय तिह निविहेण पालनाभावणा एवं ॥ ३१ ॥

“ इय ” गाहा व्याख्या—इतिराब्द एवंप्रकारार्थः । एवं-

प्रकार मिध्यात्वं ज्ञात्वेति योगः । इह च “ तेरितेवाक्यादौ ” इति
इतिरितोऽङ्गादेशो “ कगचज ” इत्यादिना तलोपे सत्येवं पाठः ।

‘ स्वपरपक्षविषय ’ प्रदर्शितविभागेन लोकलोकोत्तराश्रयमित्यर्थः ।

‘ सकारण ’ सह कारणेन ‘ मिध्यात्व ’ हेतुरूपमपि प्रदर्शितं

ज्ञात्वेत्यर्थः । ‘ प्रत्याख्याय ’ परिहारेणाङ्गीकृत्य ‘ त्रिधा ’ कृत-

कारितानुमोदनं ‘ त्रिविधेन ’ मनसा वाचा कायेन तथैव पाल-

येद् इत्युत्तरक्रियाध्यायः । ‘ पञ्चकवद् ’ इति तु पाठे इयमेवोत्तर-

क्रिया । पालनाभावना त्रिधा त्रिविधेन मिध्यात्वपरिहारनिर्वाहणपर-

मार्थ इत्यर्थः । ‘ एवं ’ अभिधास्यमानप्रकाराः । इति गायार्थः ॥ ३१ ॥

तामेव भावनामाह—

एयं अणंतरुत्तं, मिच्छं मणसा न चिंतइ करोमि ।

सयमेसो य करेऊ, अणखेण कए वि सुट्टु कयं ॥ ३२ ॥

“ एयं ” गाहा व्याख्या—एतदनन्तरोक्तं ‘ मिध्यात्वं ’

लौकिकदेवधन्दनादिकं ‘ मनसा ’ चेतसा ‘ न चिन्तयति ’ नाभि-

संधत्ते, यथा करोम्यहमिदं मिध्यात्वं ‘ स्वयं ’ आत्मना, कृत-

तिर् अन्ता, एष वा करोतिर्वा न तु कर्तिरस्य, आचक्षते कृते वा ट्प्रत्यय-
कृत्कर्तारो वाच्यस्तथास्मादनुमोदस्य । इति शाखायं ॥ ३३ ॥

अथ आचक्षतेतिविधिवत्प्रत्ययः --

एषं वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति कर्तारि ।

अचक्षते न चक्षते, न चक्षते अचक्षते चक्षते ॥ ३३ ॥

“ एष ” ग्राह्य व्याख्या “ एष ” कर्तारो वाच्यं न भवति-

ति, एष वाच्यं करोति विधिवत्प्रत्ययः । अचक्षते न चक्षते, एष वाच्यं न भवति-

ति । अचक्षते न चक्षते, एष वाच्यं न भवति कर्तारि । कर्तारो वाच्यं न भवति-

ति कर्तारि अचक्षते चक्षते । इति शाखायं ॥ ३३ ॥

अचक्षते अचक्षते चक्षते चक्षते ।

न चक्षते अचक्षते, अचक्षते अचक्षते चक्षते ॥ ३४ ॥

“ वा ” ग्राह्य व्याख्या “ वाच्यं कर्तारो वाच्यं न भवति-

ति कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति-

ति कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति-

ति कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति-

ति कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति-

ति कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति-

ति कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति-

ति कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति-

आह तिदाणुमर् जं, मंवागुवमोयपट्टिगुणमेया ।

गिरिणां य मयावासो, वट्टमिप्पदादिद्विमग्गम्य ॥ ३५ ॥

“ आह ” ग्राह्य व्याख्या—“ आह ” कर्तारो वाच्यं न भवति-

ति कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति, कर्तारो वाच्यं न भवति-

ध्यमेवाह—संवासः—मिथ्यादृष्टिभिः सहैकत्रवासः, उपभोगः—त-
त्कृतोपजीवनम्, प्रतिभक्षणं—तत्कुर्वतः कुर्वित्यादिना प्रवर्तनम्, तानि
भेदा यस्याः सा तथा, तद्भेदादिति वा । ‘ गृहिणश्च सदावासः ’
प्रकृतभ्रायकस्य च नित्यं निवसनं संभवेन ‘ बहुमिथ्यादृष्टिप्रच्ये ’
मिथ्यादृष्टीनां बहुत्वादित्यभिप्रायः । इति गायार्थः ॥ ३५ ॥

एवं च—

ता कह संवासाणुमइवजणं संभवइ सुणसु एत्थं ।

न हु जियमयम्मि संवासमित्तओ अणुमई इहा ॥ ३५ ॥

“ ता कह ” गाहा व्याख्या—‘ तत् ’ तस्मात् ‘ कथं ’

‘ केन ’ प्रकारेण संवासानुमतेः—संवासवशागतमिथ्यात्वानुभवेदनस्य
वर्जनं—परिहारः ‘ संभवति ’ समस्ति ? इत्येवं परेणोक्ते सत्याह
सूरिः—‘ शृणु ’ आकर्ण्य ‘ अत्र ’ मिथ्यात्वं; अन्यत्र प्राधा-
कर्मरन्भादौ ” पडिसेवण पडिमुणणा, संवासणुमोअणा ५ च-
उये ” इत्यादिवचनैर्व्यक्तैवानुमतिः संवासनिबन्धनाऽभिहितैस्तभि-
प्रायः; ‘ न हु ’ नैव ‘ जिनमते ’ अहंच्छासने ‘ संवासमागत् ’
मिथ्यादृष्टिभिः सहैकत्रवसनादेवेत्यर्थः, ‘ अनुमतिः ’ अनुमोदना
इष्टा ’ अभिप्रेता आगमशैरिति गम्यते । इति गायार्थः ॥ ३६ ॥

विपक्षे बाधकमाह—

आरंभे विव मिच्छे, सव्वेसिं सव्वहिं अइपसंगो ।

को पुण एत्थं विससो, भवइ इणमो निसामेहि ॥ ३७ ॥

“ आरंभे विव ” गाहा व्याख्या—‘ आरम्भे ’ प्रथिव्या-
नुपमर्दनक्षणे, “ विवमिवविष वा इवार्थे ” इतीवार्थे विवादेराः ।

एवं सामान्येनानुमतिस्वरूपमभिधाय साम्प्रतं प्रकृतमारम्भानुम-
त्या मिथ्यात्यानुमतेर्वैसदृश्यमभिधातुं संवासादारम्भानुमतिमाह—

जह राया सिद्धजणो, कलजीवी पगइ अंतवासी य ।

सव्वे मन्नंतेवं, वसाम अन्नोन्नसंगहिया ॥ ३६ ॥

“ जह ” गाहा व्याख्या—‘ यथा ’ इत्युदाहरणोपन्यासे,
निवासायातस्य मिथ्यात्वस्यानुमतेरिदमुदाहरणमित्यर्थः । ‘ राजा ’
नृपतिः, ‘ शिष्टजन ’ अमात्यादिः, श्रेष्ठिजन इति कचित् पाठः,
‘ कलाजीविन ’ घण्टिगादयः, “ ह्रस्वदीर्घा मिथः ” इति ह्रस्वत्वं
कलाराधस्य, ‘ प्रकृतय ’ मालाकाराद्याः, ‘ अन्तवासिन ’ जनङ्गमा-
दयः । ‘ च ’ समुच्चये । ‘ सर्वे ’ प्रागुक्ताः ‘ मन्यन्ते ’ बुध्यन्ते
‘ एवं ’ अभिधास्यमानस्वरूपम्, यथा वसामो वयमत्र ‘ अन्यो-
न्यसंगहिका ’ परस्परपकारवन्त इत्यर्थः, ‘ अन्योन्यसङ्गहिता वा’
अन्योन्यसङ्ग—परस्परसंबन्धं हिताः—गतास्तेन वा हिताः—उपकारिण
इत्यर्थः । ते एवमभिधा वमाम इत्येवं मन्यन्ते । इति गायार्थः ॥३६॥

तथा—

करदाणेण य सव्वे, अन्नोन्नवगारिणो फुडं चेय ।

राया जाणवयाई, सिप्पकलाजीवणेणं च ॥ ४० ॥

“ कर ” गाहा व्याख्या—‘ करदानेन ’ आभाव्यद्रव्यप्र-
वेशरूपेणाभात्यादयः, चराच्चात् तद्रूपहेतवेन राजादयः ‘ अन्योन्यो-
पकारिणः ’ परस्परपट्टम्भहेतवः ‘ स्फुटं ’ प्रकटम्, ‘ चेअ ’ ति
“ चिअचेय एवार्थे ” इत्येवार्थे वेयनिपातः । राजादयः पाशकाः

एवं संवासकञ्चो मिच्छतेऽणुमदसंभवो नत्थि ।

अह तत्थ वि इच्छिज्जइ, ता सम्मत्ते वि सो होइ ॥ ४२ ॥

“ एवं ” गाहा व्याख्या—‘ एवं ’ उक्तर्नात्वा ‘ संवाम-
कृतः ’ महवामनिमित्त मिथ्यान्वे अनुमतेः—परेणाऽऽसञ्चितायाः सं-
भव—प्रसङ्गः ‘ नास्मि ’ न विद्यते । तदभ्युपगमेऽतिप्रसङ्गं बाध-
कमाह—‘ अथ तत्रापि इत्थं ’ यदि संवामेऽप्यधिकृता अनुमतिर-
भ्युपगम्यत इत्यर्थः, ततश्च ‘ सम्यक्त्वेऽपि ’ मोक्षपृष्ठमूलकत्वे
‘ स ’ संवासमात्रप्रापितानुमतिसंभवः ‘ भवेत् ’ जायेत भवद्भि-
प्रायेण । इति गाथार्थः ॥ ४२ ॥

पराभिप्रायमेवाह—

अह मन्नसि होइ चिय, कह न अभव्वाणमणुमई सम्मे ।

सिय तेसु वि को दोमो, मोक्खपसंगाइचहुदोसा ॥ ४३ ॥

“ अह ” गाहा व्याख्या—‘ अथ मन्यसे भवत्येष ’ इति
यदि बुध्यसे संवाममात्रादेवानुमतिरारम्भादायिष्य सम्यक्त्वेऽपि भ-
वत्येषेत्यर्थः, ततश्च ‘ कथं ’ केन प्रकारेण “ मांसादिषु च ”
इत्यनुस्वारलोपः, ‘ न ’ इति निषेधे ‘ अभव्यानां ’ मुक्तिगमना-
योग्यानां ‘ अनुमतिः ’ संवामनिमित्तेति प्रकृतम् । ‘ सम्मे ’ इति
सम्यक्त्वे, एवं ह्यभव्यानां सम्यक्त्वानुमतिरपि स्यादित्यर्थः । स्या-
न् मन्यसे ‘ तेष्वपि ’ अभव्येषु ‘ को दोषः ? ’ किं दूषणं स्यात् ?
अत्रोच्यते—मोक्षप्रसङ्गादयो बहवो दोषा, एवं हि मोक्षपृष्ठावस्थ-
धीजसम्यक्त्वलाभसंभवेनाभव्यानामपि मोक्षगमनपञ्चोत्तर(श्चानु)-

विद्यामोक्षदादयः विद्यान्तर्निविष्टा भूयामो आवा शब्दचतुर्गुणि
भावः । इति शास्त्रार्थः ॥ ४३ ॥

एव शब्दचतुर्गुणित्वात्तद्व्याख्यायां विद्यान्तर्निविष्टा त्रिविध
त्रिविधेर्माध्याय निगमयति

इह विद्यायां विरामय, गम्य उवगम्य भगवद् गुरुपुराणां ।

अरहेतो निम्नगो मम देवो दस्मिन्ना माह ॥ ४४ ॥

‘ इह विद्यायां शास्त्राभ्यासा इति उदितर्त्तना
त्रिविध त्रिविधेन विद्याभ्यास इत्येवम्भूतान् ‘ विरामय ’ विराम-
ज्ञाकार इत्यादिभ्यः ‘ अरहेतो ’ आगमाभिहितेन जिनप्रतिमापूजादि-
धिना कथयन्तः शास्त्राभ्यासेन गन्ता ‘ भवति ’ प्रतिजानीते ‘ गु-
रुपुराणां ’ शास्त्राभ्यासावाहरणम् । वदन्ति तदाह ‘ अहं ’
इत्यहमहमितिहायंरूपा गुरुकृता मय्यहमहमहमहं, “ ममाहं
गुरुशान्तिः ” इति शान्तिर्ज्ञेया । त्रिविधोऽर्थः । इत्याह ‘ नि-
म्नगो ’ निम्नो वाह्योऽन्तरा गगनवातादिरूप मङ्गोऽगमादिति
निम्नगो, जनिहृति प्रवचनार्थप्रतीयमानोऽगमादिरूपोऽपि-
मह, तदुच्यते “ इह हि ममाहं गगनालीपरा गुरुमूर्तयो, निपुण-
गुरुमान गगद्वयमान ममयन्त्यहम् । तव पुनरिय-वत्तममहं
तनुः कृतकृत्यता, प्रमथमुक्तानि स्वाभिन्ना ’ मयि प्रवृत्तिः तद्वयम्
॥ १ ॥ य इह गतिना स्वात्मागमा गवार्थिकमाधितम्, अपि जिन-
अहंमेवमहं कथं विल गन्तव्यम् ? । तव तु निग्निलं वाह्यान्तः-
रूपं परिमहमुक्तता, मुनिवर ’ भवेद् युक्त्या युक्तं तदेतदवाधितम्
॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ मम ’ इत्यात्मनिर्देशो ‘ देव ’ मोक्षापार-

घनीया देवतेत्यर्थः । ' दक्षिणा ' दक्षिणार्हाः पूज्या गुह्य इत्यर्थः,
' माधवः ' यतयः । इति गायार्थः ॥ ४४ ॥

सम्यक्त्वाभ्युपगमानन्तरं यदस्य पालनीयं तदाह—

अह सो सम्मदिद्धी, संपुच्छं भावचरणमिच्छंतो ।

पालेद दंमणायारमद्धहा सो पुण इमो ति ॥ ४५ ॥

“ अह ” गाहा व्याख्या—‘ अद्य ’ सम्यक्त्वप्रतिपत्त्यन-
न्तरं ‘ मः ’ उक्तस्वरूपः ‘ सम्यग्दृष्टिः ’ अविपर्यस्तदृष्टिः ‘ संपू-
र्णम् ’ अखण्ड ‘ भावचरण ’ कर्मक्षयोपशमादिनिग्रन्धनं तात्त्विकं
चारित्र्यं ‘ इच्छन् ’ अभिलषन् ‘ पालयति ’ सम्यगासेवते ‘ दर्श-
नाचारं ’ अविपर्यस्तप्रतिपत्तिनिमित्तमनुष्ठानं ‘ अष्टधा ’ अष्टप्रका-
रम् । ‘ स पुनः ’ स तु दर्शनाचारः ‘ अयं इति ’ वक्ष्यमाणः ।
नहि दर्शनशुद्धिं विना कष्टक्रियावतोऽपि च तत्कलोदय इत्यभि-
प्रायः । तदुक्तम्—“ कुणमाणो वि अ किरिअं, परिषयंतो वि
सयणधणभोगे । देतो वि दुहस्म उरं, न जिणइ अंधो पराणीअं
॥ १ ॥ कुणमाणो वि निविस्सिं, परिषयंतो वि सयणधणभोगे ।
देतो वि दुहस्म उरं, मिच्छदिद्धी न सिग्गइ उ ॥ २ ॥ तम्हा क-
म्माणीयं, जेउमणो दंमणम्मि पयण्जा । दंसणवओ हि सहलाणि
होति तवनाणचरणाणि ॥ ३ ॥ ” इत्यादि । इति गायार्थः ॥ ४५ ॥

दर्शनाचारमेवाष्टधोरिटं निर्दिशति—

निस्संकिय निक्कंखिय, निव्वितिगिच्छा अमूढदिद्धी य ।

उववूहधिरीकरणे, वच्छल्लपभावणे अट्ठ ॥ ४६ ॥

“ निस्संकिय ” गाहा व्याख्या—‘ निःशङ्कितः ’ निर्गत-

राष्ट्रो जीवादिषु । ' निष्काद्वितः ' निर्गताऽऽकाङ्क्षोऽवतीर्थिकमतेषु ।
 ' निर्विचिक्चिन्मः ' निःसंदिग्धोऽनुष्ठानफलं प्रति । ' अमूढदृष्टिः '
 कुतार्थिकविद्यादिदर्शनेः । ' यः ' समुच्चये । एष गुणगुणिनोः क-
 यश्चिदभेदापेक्षमद्वारेण दर्शनाधारमभिदधता तद्वदभिधानमुख्येन अस्मी
 उक्तः । अतस्तु ततो भेदेनापह उपवृहत्तमुपवृहत् गुणवत्तनुति-
 रूपा, स्थिराकरण धर्मे चलापलस्य स्थिरत्वापादनलक्षणम् तत्र,
 समोदाहृतद्वन्द्वान्मन्त्रैकवचनम्, तद्विषयो दर्शनाधार, प्राकृतत्वात्
 प्रथमान्त वा । तथा वाच्यस्य वन्द्यलभावः—साधर्मिकतामाहारा-
 दिभिरुपपृच्छकरणमित्यर्थः, तथा प्रकर्षेण भावना जिनशामनमा-
 हात्म्याऽविच्छेदगुरूपा तत्र ज्ञेय पूर्ववत् । ' अष्टौ ' अस्मी दर्शना-
 धारा इति साक्षात्संगतः । भावार्थे स्वयमेव मन्त्रद्विधाभिव्यक्तिः ॥ ४६ ॥

तत्र तार्थमि शङ्खनादना दर्शनाधारता येषा यथा स्वस्व-
 मवतिष्ठमानमिदमभिधानस्य तेषा तथाऽऽह

निम्मेदित्यादिक, विषयस्याङ्गं होतुं कर्तमिति ।

तेमि विषयसमस्य, भवद मेमाग नियुक्तं ॥ ४७ ॥

‘ निम्मेदित्यादिक साक्षात् व्याख्या ' नि शङ्खनादिस्वरूप '
 निःशङ्खनादना दर्शनाधारता स्वरूप व्यवलक्षण तद्, विषयस्या-
 गेन ' शङ्खादिकप्रतिपक्षविहारेण, भवति तावते वेपथ्विन् '
 निःशङ्ख-निःशङ्ख निर्विचिक्चिन्मा ' अमूढदृष्टिरदर्शनाधारता-
 म् । तेषामत्र विष्णुना ' विषयस्वरूप ' शङ्खादिक साक्षात् ' भवते '
 प्रतिपाद्यते । ' मेमाग ' उपवृहत्ताना ' जिज्ञास्य ' आत्मस्वरूप-
 मेव । इति साधार्थः ॥ ४७ ॥

तदेवाह—

संसयकरणं संका, कंखा अभोन्नदंमण्णाहो ।

संतप्तिं वि वितिगिच्छा, मिज्जेज्ज न मे अयं अट्ठो ॥४८॥

‘ संसय ’ गाहा व्याख्या— ‘ संशयकरणं शङ्का ’ भगव-
द्वर्हत्प्रणीतेषु पदार्थेषु धर्माधर्माकाशानिष्यन्तगहनेषु मतिमान्धा-
दिभ्योऽनवधार्यमाणेषु संशय इत्यर्थः, किमेवं स्यात् ? नैवम् इति;
इयं तु वक्ष्यमाणप्रकाशभ्या द्विधा । काङ्क्षा ‘ अन्योन्यदर्शनप्राहः ’
अपरापरदृष्ट्यभिलाषः, तथैवेयमपि द्विधा । ‘ मन्यपि विचिकित्सा ’
सिष्येन्न मेऽयमर्थ इति । अयमत्र भाषार्थः— ‘ विचिकित्सा ’ म-
तिविभ्रमो युक्त्याऽऽगमोर्पपन्नेष्वप्यर्थेषु फलं प्राप्तिं सम्मोहः, किमस्य
महत्तस्तपःक्षेत्रायासस्य सिद्धताफलचर्यणप्राप्त्यस्य कनकावल्यादे-
रायत्या मम फलं भाविष्यति ? किं वा न ? इति, उभयथा हि
क्रियाः फलवत्यो निष्फलाश्च दृश्यन्ते कृपायलार्जुनाम् । न चर्यं श-
ङ्कातो न भिद्यते इत्याराङ्कनीयम्, शङ्का हि सकलासफलभावत्वेन
द्रव्यगुणविषया, इयं तु क्रियाविषयैव, तत्त्वतस्तु सर्वेऽप्येते प्रा-
यशो निध्यात्यमोहनीयोदयतो जीवपरिणामविशेषाः सम्यक्त्वाति-
शारा उच्यन्ते; नात्रैवमन्तर्भावादिनाऽतिसूक्ष्मेक्षिका कर्तव्या, अत्रा-
तझापनद्वारेण तथाविधविनेयोपकारस्य ग्रन्थकृता चिकीर्षितत्वात् ।
कृतं प्रसङ्गेन । इति गाथार्थः ॥ ४८ ॥

विचिकित्सास्याने पाठान्तरेण प्राकृतत्वादर्थान्तरेण वाऽन्य-
थाप्येतामाह—

विउगुच्छ सि ष गरहा, सा पुण आहारमोयमसिर्हा ।

संका दुविहा देसे, सव्वम्मि य तत्थिमा देसे ॥ ४६ ॥

“ विउ ” गाहा व्याख्या—‘ विउगुच्छ सि ष ’ इति वि-
द्वांमः—साधवः तेषां कुत्सा—निन्दा विद्वत्कुत्सा ‘ इति वा ’ इति
प्रकाशान्तरसूचनम् । तत्र कुत्सार्थमाह—गर्हणं ‘ गर्हा ’ कुत्साऽत्र,
‘ सा पुनः ’ गर्हा तु किंरूपा ? इत्याह—‘आहारमोकाऽनानादीनि’
आहारः—पात्रादिभोजनरूपः, मोकः—कायिकव्यापारे यतिजनप्रती-
तप्रक्रियया, मकारस्तु प्राकृतानुरोधान्, अस्तानं—सर्वदा देहमलाऽ-
क्षालनरूपम्, आदिशब्दाच्छ्रौपादि च मुनिजनोचितमितपानीया-
दिना; कभिद्वदृष्टराग्यपरमार्थत्वेन शिष्टसम्मतशौचव्यवहारातीतशु-
चिपोद्गतामहेय वाऽऽज्ञागविधिषया गर्हा करोतीत्यर्थः । सम्प्रतं रा-
ह्यभेदानाह—‘ गह्वा ’ इत्यादि । ‘ राह्या ’ उत्तरवरूपा ‘ द्विविधा’
द्विप्रकारा, कथम् ? ‘ देरो ’ प्रतिनिवतविषया, ‘ सर्वस्मिन् ’ निःशेष-
विषया च । तत्र ‘ इव ’ व्यवसाया देरो । इति गाथार्थः ॥४६॥

तामेशोदाहरणैर्ध्वनति—

तुल्ले जीवत्ते कह, एगे भज्जाज्यरे अमय्य सि ।

अहवेगाणुपुमे, रोत्तपण्णे कहं अज्जो ॥ ४७ ॥

“ तुल्ले ” गाहा व्याख्या—‘ तुल्ले ’ ममाने ‘ जीवत्ते ’
उपयोगलक्षणत्वेन ‘ एगे ’ केषिद् अथभादयः ‘ भज्जाः ’ मुक्तिगामिनः,
‘ अपरे ’ अन्धेऽज्ञातमर्दकादयः ‘ अभज्जाः ’ सदा भवावस्थिताः;
ममाने हि जीवत्ते किं निवन्धनमेवामनारिभ्यस्तत्त्वं अन्धेषां त्वभ-
व्यवम् ? , प्रतिनिवतवहेतुनिर्मितं हि शब्दोदेः प्रतियारिवोग्यता-

योग्यत्वं दृष्टमिति हृदयम् । इह चैवं नास्त्येव वस्तुतः शङ्काश्चाराः,
यतः स्वहेतुपरम्पराप्रापितमेव तेषां तत्त्वम्; न हि भावाः प्रतिनिय-
तहेतुपरम्पराप्रापितं प्रतिनियतमात्मरूपमापन्नाः पर्यनुयोगार्हा भव-
न्ति । तथा तुल्ये वस्तुत्वे मूर्ता परमाणुप्रभृतयः अमूर्ता ज्ञानादिव
इति कोऽत्र पर्यनुयुज्यताम् ? यस्तु स्वभावत्वादस्य । तदुक्तम्—
“ अग्निर्वहति नाकारां कोऽत्र पर्यनुयुज्यताम् । ” इत्यादि । इहा-
हरणान्तरमाह—‘ अथवा ’ इति प्रकारान्तरस्योक्तः, ‘ एकाणुपूर्णे
एकपरमाणुपूरिते ’ क्षेत्रप्रदेशे ‘ आकारानिर्विभागभागसङ्घे
‘ कथं ’ केनप्रकारेण ‘ अन्यः ’ द्वितीयादिः परमाणुरिति प्रकृतम्.
अथगाहते इति क्रियां तूत्तरगाथायां वदयति । इति गाथार्थः ॥५०॥

ओगाहइ तत्थेव उ, न य परमाणु लङ्गुपरत्तं पि ।

न य अओमपवेसो, ता कहमेयं यद्विज्जं ति ॥ ५१ ॥

“ ओगाहइ ” गाथा व्याख्या—‘ अथगाहते ’ अवि-
ष्टते मातीत्यर्थः, ‘ तत्रैव ’ तस्मिन्नेव प्रदेशे, ‘ तुः ’ विरोपणे, असा-
वपि सर्वव्यापितया तत्रावतिष्ठत इति विशिनष्टि । अथ परमाणुना-
मपि पूर्वरूपाज्ञधुतरत्वापत्त्याऽऽयमर्थः संभविष्यतीत्याराध्याह—
‘ न च ’ इत्यादि । ‘ न च ’ नैव परमाणुनां लघुतरत्वम् येन
बहवोऽपि तत्रैव मायुरित्यभिप्रायः, अपिशब्द्याद् बृहत्तरत्वमपि नास्ति ।
अथान्योऽननुप्रवेशादणुनामेषमेतन्, तदपि नास्तीत्याह—‘ न च ’
नैव ‘ अन्येऽन्यप्रवेशाः ’ परमाणो परमाण्वन्तरेऽन्तर्भाव इत्यर्थः ।
निगमयति—‘ तन् ’ तस्यान् कथं ‘ एतन् ’ उक्तं ‘ पटेत ’ पुग्येत ॥
“ लिङो ऋः ” इति लिङो ऋप्रवेशः । ‘ इतिः ’ हेतोः, अस्मान्

यदितदेवोः । कथमेतन् ? इत्येवंरूपा वा देशराष्ट्रा । यदि हि प्रदेशो निर्विभागः [भागः] परमाणुनां च लघुतरत्वं अन्योन्यानु-
प्रवेशश्च न संभवति अतः कथमेकपरमाण्वान्तं यद्य प्रदेशोऽन-
न्तानां तेषां तत्रैवावस्थानम् ? लोकाकाशप्रदेशाभ्योऽनन्तगुणत्वात्प-
रमाणूनाम् । यदुक्तम् “ धम्माधम्मपण्णा, मुत्ता परमाणुवो
अखंतगुणा । ” तावन्तश्च लोकाकाशप्रदेशा इत्यवश्यमनन्तानामेकै-
कश्च आकाशदेशोऽवस्थितिरभ्युपगन्तव्या । न च परमाणुभिर्विभा-
गेन प्रदेशापुरणम्, प्रदेशस्य सविभागत्वप्रसङ्गादिति । सविधिनी इव
देशराष्ट्रा । अत्र चैवं परिहारो दृष्टव्य इह हि यद्यपि परमा-
णूनां लघुतरत्वमन्योन्यानुप्रवेशो वा नास्ति तथापि परिणामान्त-
रापत्तिर्भवत्येव, तेनैकागुपतेऽपि प्रवेशे परमाण्वन्तरावगाहो न
दुष्यति, न चेयमेव लघुतरत्वापत्तिः परमाण्वन्तरावस्थितिमिति वक्त-
व्यम्, यतो निर्विभागत्वममुष्यभेदागो परिणामावराप प्रतिपद्यते ।
न हि सत्परमाणुवो जलेनाद्रीकृता परिणामान्तरमापद्यमाना निर्वि-
भागरूपमात्मरूपं मुञ्चन्ति तौल्यादित्याहुः पञ्चरूपमवगाहद्वाराणां,
अथ आवगाहान्तरं प्रतिपद्यन्ते । ॥ यात्रापि परमाणूनामन्वेषा-
नुप्रवेश इति वक्तुं युक्तम् एवं अपरापरानुप्रवेशमभवताणूनामल्प-
त्वेन तौल्यादितत्त्वव्यवस्थोऽपि तेषां स्यात् । न चारौ परिणामा-
न्तरापत्तिमात्रेण लक्ष्यते, हरयते चैव प्रदीपप्रभापरमाणुपरिपूरितेऽ-
प्यपरकाव्यन्तरेऽपरप्रदीपप्रभापरमाणूनामवस्थितिः । न यात्रापर-
परमाणूनामालक्ष्यलघुत्वं इव जलादेस्तत्त्वावस्थानेन तथापि-

तिभासनमिति वक्तव्यम्, तदेराध्यासनेन दर्शनान् ;

पञ्च नाम । इति गाथाभावार्यः ॥ ५१ ॥

सर्वराष्ट्रोदाहरणमाह—

सव्ये दुवालसंगं, गणपिठगं पगयमासवद्धं जं ।

तम्हा पागयपुरिसेहि कप्पियं मा न होअ सि ॥ ५२ ॥

“ सव्ये ” गाथा व्याख्या—‘ सर्वस्मिन् ’ सर्वविषया

हेत्यर्थः । ‘ द्वादशाङ्गं ’ आचारादिरूपं ‘ गणपिठकं ’ गणधरसर्व-

स्वभूतं लोकोत्तरभूतमित्यर्थः, ‘ प्राकृतभाषावद्धं ’ इति प्राकृतभाषा

हि किल विश्वतोमुखा नाविगानेन शिष्टाभीष्टा, प्रतिनियताराक्याला-

बलादिष्वचनयोग्या; नहि तया प्रायसो विद्वांसः प्रगल्भास्तस्वमभि-

वधति, तया वद्धं—प्रयितम् । अत्र च “ अदातो यथादिपु ” इति

प्राकृताकारस्याऽदादेराः, “ इत्स्वदीर्घा मियः ” इति भाषाकार-

स्वत्यम् । प्राकृतभाषावद्धं ‘ यत् ’ यस्मान् कारणात् गणपिठकं

तस्मात् ‘ प्राकृतपुरुषैः ’ इति इतरजनैरर्वाग्दृष्टिभिरेव ‘ प्रकल्पितं ’

अर्चितम्, ‘ मा न ’ इति संशयवचनम्, ‘ भवेत् ’ स्यात् । इदमत्र

इदमत्र—भाषा हि किल केषाञ्चिन्मतेन यद् प्रसिद्धाः । यदुक्तम्—

“ संस्कृतप्राकृतमागधपिराजभाषाश्च सूरसेनी च । यद्येऽत्र मूरि-

भेदो देशविरोपादपभ्रंशः ॥ १ ” अपरेषां तु संस्कृताप्रतिरिक्त

भाषा प्राकृता, अपभ्रंशाश्च रूढा । तत्र च किल संस्कृता भाषा पाणि-

न्यादिराध्यानुशासनप्रतिपादितप्रतिनियतप्रयोगसङ्गता स्फुटपदार्थप्र-

तिपादनप्रत्यक्षा सकलशिष्टाभीष्टा विशिष्टा यत्कुं युक्तम् । प्राकृता

तु विश्वतोमुखा प्रायोऽनियतलक्षणा प्राकृतपुरुषाणामपि प्रयोगयो-
ग्या, तद्गुणे न कश्चिद्वृत्त्यागतिराय आत्मनो द्यापितो भवति ।
गणपिपिकं तु प्रायस्तदन्त पान्यर्धमागधिकाभिधानया भाषया निष-
क्षम्, अतः कादाचित्कत्वशक्तिवियुक्तेष्वैव कैश्चिच्चर्चितमिति तदुक्तः ।
सर्वोऽप्रयः मंत्रीनिषेध इति मिथ्यात्वनिबन्धना मभविनी सर्व-
शब्दा । अस्याभैवमपनयन विधेयम् इह हि यद्यपि मकलापका-
पैवालाप्रलागुपकारकरणप्रयत्नगणधर्मेन प्राकृतभाषया निबध्यते,
तदुक्तम्—“ बालस्त्रीमन्दमूर्खाणां, लज्जा चरित्रकर्तृणाम् । उप-
काराय तत्त्वतः, मिथ्यान्तः प्राकृतं कृतम् ॥ ५ ॥ तथाऽपि विशि-
ष्टानन्दसाधारणाल्पप्रत्ययव्यादिगुणगणयोगादगर्हितगर्भमैवैनम् । न
दुक्तम्—अप्यगंधमहन्ध, वसीमा वीमविगर्हिष ज ॥ । लक्ष्म-
णजुषं गुण, अहृदि च गुणोहि उववेय ॥ ५ ॥ इतिशब्दोपा-
स्तु—“ अलिअमुषपायजलय, अवत्यगनिरन्धग हल दुहिल ।
निस्मारमदिअभूण, पुणरुल धाटयमजुण ॥ ६ ॥ ” इत्यादयः ।
अष्टौ गुणाः “ निहोम मागवत च देउजुनमसविअ । उवणीयं
गोवयार् च, मिय महुरमेव ग ॥ ५ ॥ तथा — “ स्पुटमुपगत-
मामाएयं स्वेरमन्यममेगुलेगंदिनुगदिन मवेक्षन् प्रकाशयदञ्जुमा ।
अपरवचमामप्रामाएयं प्रकाशयदलन्तराभिनि जिनवधो तदथ सास्ता-
स्परीरय विचक्षुणै ॥ १ ॥ यद्यपि ॥ भवेदल्पप्रन्ध तथाऽपि महा-
र्थकं, करणुधितेदोपैत्यह. गुणैर्दुतमष्टभि । तदपि च पर लक्ष्मे-

भाषार्थस्तु कथानकगम्यः, ते चैते—

“जहा एगम्भि नयरे एगस्म मेढिस्स दोएण पुत्ता सेह-
मालाप पढंति । सिण्णेहा य से माया मा कोई पेच्छिही । अप्पसारि-
ए मइमेहाफरि ओसहिं पेयं देइ । सत्य परिमुंजमाण्णं चेष एगो
धिंतेइ, नूणं मण्छियाओ एयाओ । तस्स संकाए चेष माणसदु-
क्खपुब्बगं सारीरं ति यग्गुलीयाही जाओ मओ अ । इहलोगभो-
गाणं अणाभागी जाओ । अबरो न माया अहिं चिंतेइ ति नि-
स्संकिओ पडिउमारदो । परिणया पेज्जा, निरुण्ण य गाहिओ यि
जाकलावो । इहलोगभोगाणं आमागी जाओ ति ॥ ”

यथाऽसावविषयविषयां शङ्कां कुर्यभेदिकापायं प्राप, अविषय-
विषयता पात्र शङ्कायाः सपत्नीमातुरपि कथतस्नेहकार्योपलम्भेन
नयाविषयशङ्काया वस्तुतो निर्विषयत्वात्, तथा जिनमतगतौ शङ्कां
कुर्यमनेकपारत्रिकापायपदं स्यात् । तदुक्तम् “विमलमपि हि
चेतः शङ्काया पङ्क्तिं स्यात्, यय इय च पयोधेः कर्ममोहामयोगान् ।
नवतु च जिनवाक्ये प्रत्यय स्यादमाह, न च नवतु परिपर्ण्य
तत्त्वदष्टेरनिष्टः ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तथा-

राया कुमारमणो य आनेणावहग्गिआ अरुणि पविहा ।
सुहावग्गसा वणग्गणाणि स्यायनि । पडिनिवत्ताणं च राया धिंतेइ,
अहुअयूयलममांशणि मग्गवाणि चक्कामि । आगया दो वि जणा ।
रएणा मूआरा मणिआ, जं लोए पयइ तं मग्गं रंथेइ ति । तेहिं
रंथेणा पवद्दाविचं च रएणो । मो राया पेच्छाअरिदंनं करेइ । क-

त्पट्टिया बलिपट्टिं धादिञ्जति, एवं मिट्टम्न अवगमो होदिह ।
कणकुङ्कमंङ्गाङ्गि वि ग्राह्याणि, सेहि सुलेख मञ्जो । अमञ्जेष
पुण बमणविरेयणाणि कयाणि, आभागी भोगागुं जाचो " नि ॥

एवमिहाप्यपरनिरपेक्षैकनयमतमात्रनिर्मितकुर्मीर्षिदर्शनानि
काहुमाण. तेषामपरापरप्रतिषेधद्वारेण प्रायः प्रवृत्ते सर्वत्रानाश्रयः,
सर्वनयमतस्यवस्थितवस्तुतत्त्वानधिगतैरनेकामुष्मिकापायभाग् भव-
ति । तदुच्यते—“ निमिशमग्निलैः सम्यगृष्टं नयेन किलेशरो,
यादिति बहुधा बोधाभानस्त्वया प्रथिताः प्रभो ' । तदिति कुट्टरो
क्यापमोशमन्थेनेकपथप्रथिता, असकलकुट्टरो हस्तिगन्धा यथा विल
कुर्वते ॥ १ ॥ ” इति गाथार्थः ॥ ५४ ॥

विचिकित्सामपि प्रागुक्तां द्विधाऽऽह—

विचिकित्स देस एगं, विश्वंदखनियमपोसहार्यं ।

सफलं विफलं य होज, न नऊए सख सख्याणि ॥ ५५ ॥

“ विचिकित्स ” गाथा व्याख्या—‘ विचिकित्सा ’ इति-
तत्त्वरूपा, श्रवणं तु पदमोक्षप्रभयात् । ‘ देशो ’ देशविषया
यथा—‘ एकः ’ किञ्चिन् चेत्यवन्दननियमपौषपादिकं अनुष्ठानं
सफलं विफलं वा भवेत् न ज्ञायते इति विचिकित्सतीति योगः ।
तत्र नियमाः—विचिकित्साभिप्रायविरोधा अशुभतादिरूपा वा, पौषप-
शिक्षाप्रदानवृत्ति, आदिशस्त्रादृशोन्नतिप्रतिष्ठादिपरिग्रह । तदेषां
चेत्यवन्दनरीतिनां मध्येऽन्यतरादिविचिकित्सते, यथा ‘ सफलं ’ एव-

गादिफलहेतुः ' विफलं ' तद्विपरीतं कायक्लेशफलमात्रमेव वा वि-
चिकित्सा । ' सर्वस्मिन् ' सर्वविषया विचिकित्सेति प्रकृतम् । किंवि-
धा ? ' सर्वाणि ' इति सकलान्येव चैत्यबन्धनादीन्यनुष्ठानानि
विचिकित्सति, यथा न ज्ञायते सर्वस्यास्य चैत्यबन्धनादेरागममात्र-
प्रतिष्ठितफलस्यास्माकं किं फलमस्ति ? उत न ? इति गाथार्थः ॥५५॥

सत्यपि निःशङ्किते जीवाद्यस्तित्वे विचिकित्सानिवन्धनम-
भिप्रायमाह—

पुण्यपुरिसा जहयिय (जहोइय), मग्गचरा घडइ तेसु फलजोगो।
अग्गेछु धिइसंघमणविरहमो न तह तेसि फलं ॥ ५६ ॥

" पुण्यपुरिसा " गाथा व्याख्या—' पुण्यपुरिसाः ' कामदे-
वादयः । ' यथोदितमार्गचरा ' आगमनिर्दिष्टधर्मनिश्चयवादिगुण-
भेदिन इत्यर्थः, ' यथोचितमार्गचरा वा ' सर्वप्रौचित्यापारण-
यणा इति भावः, अतः ' तेषु ' तद्विषयः ' घटते ' दृश्यते ' फ-
लयोग ' आगमाभिहितविधिप्रवर्तनोप्यादेकाग्रतारत्वादिधर्मविशेषा-
यमंबन्धः । ' अग्गामु ' अममद्विषये, तुराग्रे भिन्नवाक्यतापाम्,
" छ " आदिगूत्रेण च ललोपे गन्धो ध्वं भवति । ' धूमिगहन-
नधिरहन् ' तथाविधानुष्ठानप्रवृत्तिनिमित्तमनुष्ठानवमायादित्यर्थः ।
' न ' इति निषेधः । ' तथा ' तेन पुण्यपुरिसप्रतीतप्रकारेण ' तेषां '
चैत्यबन्धनादीनां धर्मस्यापाराणां ' फलं ' साध्यकार्यं स्वर्गादितीति
संबन्धः । एवमिहा विचिकित्सा वस्तुतो मिथ्यात्वनिवन्धनेव, यत्ने
नहि संभवात्त्या शिष्येय विज्ञा । तथाहि—यथा पुण्यपुरिसा ५-
त्यादिपुत्रा सम्यक्त्वादेः स्वर्गादि फलं लभेदन्ति तानामपि अप-

न्यादिभेदं तदेव । यत आगमः—“ अविशद्विभ्रसामण्यस्म मा-
 दुरो मादगस्म य जहण्यो । सोहम्मे उववाभो, भण्यो तेतो-
 चदंसीहि ॥ १ ॥ ” न चेदानीमागममनुसरतामपि सम्यक्त्वाद्य-
 संभवः । तदुक्तम्—“ दुष्पमदंते चरणं, भण्यिं अं भगवया इहं
 रोते । आणहुताणमिणं, न होइ अहुण ति कामोहो ॥ १ ॥ ”
 तथा—“ जा संजमया जीवेमु ताथ भूला य उत्तरगुण । य ।
 इत्तरिअद्येअमंजम, निग्गेव चउमा य पडिसेवा ॥ २ ॥ ” तदेवं
 तीर्थायसानमयानुगामानि सम्यग्ज्ञानदर्शनधारिप्राणि, वदतां
 च कालाद्यपेक्षमनुष्ठानमवरयं मुक्तिफलवदेव । अत एवेनं कालमपेरय
 ममपद्यमनागुणेन संयममाद्ययतां साधूनां हीलाविधायिनामागमै
 महाननयोऽभिहितः । यदुक्तम्—“ धीरपुरिमपरिहाणि, णाकर
 मंदयम्मिआ वेई । हीलेति विहरमाणं, संविग्गजणं अपुखीआ
 ॥ १ ॥ ” तेषां चेदं कलम्—“ मंतगुणदायणा खलु, परपरि-
 वाभो अ होइ अलिअ च । धम्मे अ अयदुमाणो, साहुपओसे
 अ मंसारे ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तस्मात्संहननाद्यनुरूपं धर्मे पर-
 क्रामतामवरयं यथाभिहितं फलमर्प्सति निर्विचिकित्सेन भाव्यम् ।
 इति गाथायं ॥ ५६ ॥

सांप्रतं द्विरूपाऽपि विचिकित्सोद्दिष्टस्यावधारणस्य निदानम्,
 एतद् दृष्टान्तेन दर्शयति—

विचिगिच्छाए विजासाहंताअहुचोर दिदंतो ।

विउगुच्छाए पचंतवामिणो सहगस्स मुया ॥ ५७ ॥

“ विचिगिच्छा ” गादा व्याख्या—‘ विचिकित्सायां ’

उक्तस्वरूपायां ' विद्यासाधयद्वाद्वाचोरदृष्टान्तः ' इति विद्यां साध-
यन् विद्यासाधयन्निति शत्रन्तेन ममासौ गमकत्वान् । तदुक्तम्—
“ द्रव्यमंशयकात्ताभ्यां, ममासौ न निषिध्यते । ” प्राकृतेन वा
समामः । ततश्च विद्यासाधयंश्चाऽसावश्चाद्वेति विद्यासाधयद्-
वाद्वाः स च चौरश्चेति चार्थः, नो ' दृष्टान्तः ' उदाहरणम् । ' वि-
द्वज्जुगुप्सायां ' अभिहितरूपायां ' प्रत्यन्तवासिनः ' तथाविधसा-
ध्यापातरहितमामवासिन ' आवकस्य ' आद्वस्य ' मुता ' दुहिता ।
इति गाथाऽन्तरार्थः । भावार्थस्तु कथानकगम्यः । ते चैते कथानके—

“ साधयनंशीसरवरदीयगमणं दिव्यगंधारं देवसंपं सखं-
मिहस्म पुच्छणं, विज्ञापयणं, साहसं, मसाणे चउपायं सिक्कां
देहा इंगाला स्वाहरो अ सुलो । अट्टसयंबारा परिजवेना पाओ
सिक्कागस्त छिज्जई । एवं वित्तिओ तइओ । चउत्थे छिण्णणे आणा-
सेण वषइ । तेण सा विज्ञा गहिआ । कालचउहसिरत्तिं साहेइ ।
मसाणे चोरो य नगररक्खगेहि परद्धो परिचभममाणो तत्थेव अर-
गओ । ताहे वेडेउं मसाणं ठिआ पमाए चेत्पिहिइ ति । सो म-
मंतो विज्ञासाहगं पेच्छइ । तेण पुच्छिओ सो भणइ, विज्जं सा-
हेमि । चोरो भणइ, केण दिण्णा ? । सो भणइ, सायणेणं ।
चोरेण भणियं, इमं दम्भं गेण्हादि विज्जं देहि । सो सट्ठो विणिं-
छइ ति सिग्गेआ न व ति तेण दिण्णा । चोरो चिंतेइ, साधओ
काहिआण वि पीडं नेच्छइ, सक्कमेयं, सो साहेउमारद्धो । इयं
गहोदो गहिओ । तेणागमगण्ण लोको मेसिओ, ताहे सो पुआं,
ते वि सट्ठगा जाय ति ॥ ”

एवमिहापि निजानुष्ठानफलं विचिकित्समानोऽसुमान् आमु-
ष्मिकापायभाग् भवति । तदुक्तम्—“ तत्त्वे मूढ ! मनागपि अ-
(प्य) रुचिर्जिनहृष्टभाषविषयेषु । विद्यागतेषु तत्माधकस्य तत्क-
लाविधाताय ॥ १ ॥ ” इति । विद्वज्जुगुप्सायां आवकमुता च—

एतो मद्धो पण्ते परिवमड । तस्स धूआविवाहे कह वि माहु-
ण्णो आगया । मा पिउण्ण भण्णिआ, पुत्तिग ! पडिलाहेहि माहु-
ण्णो । मा मंढिअपसाहेआ पडिलाहेइ, साहूणं जल्लगंधो तीए
आगओ । सा बित्तेइ, अहो ! अणुवज्जो साहूण धम्मो देसिओ ।
जइ पुण फासुएण एहाण्णो को दोमो होआ ? । मा तस्स द्वाण-
श्च अणालोइयपडिक्कंता कालं किंवा रायगिहे गणियाए पोटे आ-
या गम्भगया चेव अरइं जणेइ । गम्भपाइणेहिं पि न पडइ ।
आया समाणी उग्गिआ । मा य गंधेण तं बणं वामेइ । सेण्णिओ
तेण पण्मेण निगगद्धइ मामिणो वंदिआं, मो रंथावाये तीए गंधम-
महंत्तो परम्मुहो भग्गो । एण्ण पुच्छिअं, किं एय ? । तेण क-
दिअं, दारियाए गंधो । गंतूण दिहा । भणइ, एमेय पढमपुच्छ
सि । गच्छो वंदित्ता पुच्छइ । तच्छो भगवया तीए उट्ठाणपारिया-
वणा कहिआ । भणइ राया, कहिं एमा पण्णुभविम्मइ सुहं वा
हुहं वा ? । मामी भणइ, एण्ण कालेण वेइयं । सा ते चेव भज्जा
भयिस्सइ, अग्गमहिस्सी अट्ठ संबद्धराणि । जा य नुक्कं रममा-
णम्म पट्ठीए हंसोलीलं कहिइ न जाणेज्जासि । वंदित्ता गच्छो ।
सा य अयगयगंधा आभीरेण गहिआ, संबद्धिआ ओअणन्धः
आया । कोमुइयारं मायाए ममं आगया । अभओ सेण्णिओ अ

पञ्चएणा कोमुइवारं पेच्छंति । तीसे दारिआण अंगफामेण सेरि-
ओ अउमोवएणो नाममुहं दसिआण तीण वंधइ । अभयस्त क-
हिअं । नाममुहा हरिआ मग्गाहि । तेण मणुस्मा दारेहिं पडेहि
ठविआ । एकेकं माणुसं पलोएऊणं निणिज्जइ । सा दारिआ
दिट्ठा, चोरि ति गहिआ परिणीआ । अएणया य वउमकेण रमं-
ति रायाणं राणियाओ पोसेण बाहिति, इयरी पोरां देतीया पेव
विलागा, एणा मरियं मुक्ता य, पयइया ” ॥ ५७ ॥

अधुनाऽमूढदृष्टिरूपं दर्शनाचारमाह—

इत्थीओ शेगविहा, विआजणिया तओमयाओ य ।
येउअियलदिकया, नहममणार्इ य दहुणं ॥ ५८ ॥

पूयं च असणपाणाइवत्यपसाइएहिं विविहेहिं ।
पग्पासंडत्थाणं, सकोलूमाइणं दहुं ॥ ५९ ॥

धिआइयगिहीणं, पासन्धाइण वारि दहुणं ।

जम्म न मुज्झइ दिट्ठी, अमूडदिहिं तपं चिति ॥ ६० ॥

“ इत्थीओ ” गाथा व्याख्या—‘ अट्ठी ’ विभूतीः वरप-
माणक्या हृदा यस्य दृष्टिर्न मुक्तोऽस्ति अमूढदृष्टिं तर्कं भुवन इति
सद्वत्तः । दिविआ अट्ठी ? अनेकप्रकारा वट्टिका । तथेवाह—
‘ विगाजनिता ’ वरतीकण्ठादिविगामग्यादिना, ‘ तओमयीम ’
विट्टेणवामादिप्राणिनाओयपं, ‘ वैकिणवस्थिहताः ’ दाशानपपा
दिनिमोणक्या, ‘ मभोगमनादिवाअ ’ आकाशगमनादिना ‘ दहा’
त्यज्जय । इति गाथापं ॥ ५८ ॥ तथा -

“ पूयं ” गाहा व्याख्या—‘ पूजा ’ सपर्या, वराध्याः स-
बेऽत्र समुचये, अशनपानाभ्यां—ओदनद्राक्षापानादिरूपाभ्याम्,
आदिराम्नाद्यादिमस्वादिमाभ्याम्, तथा वग्नपात्राभ्यां प्रतीताभ्या-
म्, आदिराम्नाद्यासनादिपरिमहः, सर्वेषां पदानां चार्यसमासेन नि-
वेराः, तेः । ‘ विविधैः ’ अनेकप्रकारैः । केवाम् ? इत्याह—‘ पर-
पापण्डस्यानां ’ परपापण्डे—राक्ष्यादिसिद्धे विद्यन्ति ये ते तथा ते-
षाम् । तथैवाह—‘ राक्षयोत्कादीनां ’ बौद्धभौतप्रभृतीनां ‘ दृष्ट्वा ’
उपलभ्य । इति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ तथा—

“ धिज्ञाह्य ” गाहा व्याख्या—धिगुज्ञातीयाः—द्विजातयः
त एव गृहिणः, अन्ये वा गृहिणो धार्मिकमन्यास्तेषाम्, तथा ‘ पा-
श्वस्यादीनां ’ प्रागभिहितस्वरूपाणामार्हतानामेष । वा—अपिराम्नादौ
समुचये । यस्य ‘ न मुच्यते(ति) ’ न भ्रान्तिमुपयाति ‘ दृष्टिः ’
दर्शनममूढदृष्टि ‘ तर्क ’ एवंविधं ‘ द्युषते ’ प्रतिपादयन्ति पूर्वा-
भार्याः । यो अनेकप्रकारेण मोक्षमार्गविगुणैर्विभूतिविशेषैः परपा-
पण्डादिगतेर्नावर्ज्यते तममूढदृष्टिमाहुः । इति गाथात्रयमावार्थः ॥ ६० ॥

उपसंहारशान्तिप्रारम्भाह—

खण्डे वेयावधे, विष्णु सज्ज्मायमाहउज्जुत्तं ।

जो तं पसंसए थम होइ उववूहणा नाम ॥ ६१ ॥

“ खण्डे ” गाहा व्याख्या—‘ खण्डं ’ अविकृष्टविकृष्टरूपं
पञ्चाष्टमादि तत्र, ‘ वेयावृत्त्ये ’ व्यावृत्तभावलक्षणे आचार्यादिगते,
‘ विनये ’ अभ्युत्थानादिरूपे, स्वाध्याये—वाचनादौ, आदिराम्नाद-

न्यत्र च साधुकृत्ये चरणकरणरूपे उद्युक्तं—उद्योगवन्तं यत्नं 'प्रशंसति' स्तौति, 'ग्या' इति कर्तृद्वारेण निर्दिष्टा प्रशंसाक्रिया भवति 'उपगृहणा नाम' उपगृह्यारूपो दर्शनाचारः । इति गार्थः ॥६१॥

स्तिरीकरणदर्शनाचारमाह—

एणसुं चिय खवणाइणसु सीयंतु चोयणा जा उ ।

बहुदोसे माणुस्से, मा सीय थिरीकरणर्मयं ॥ ६२ ॥

“ एणसुं ” गाहा व्याख्या—‘ एतेष्वेव ’ प्रागायाकषितेषु ‘ क्षपणादिषु ’ क्षपणवैयाघृत्यविनयस्याध्यायादिषु ‘ सीदतः ’ प्रमाद्यतः साध्वादेरिति गम्यते, ‘ चोदना ’ प्रोत्साहना तथाविधवचनादिभिः प्रवर्तनेत्यर्थः; ‘ या तु ’ या पुनरेवंविधा क्रिया तन् स्तिरीकरणमिति योगः । कथं चोदना ? इत्याह—“ बहुदोसे ” इत्यादि, बहुदो दोषाः प्रस्तुतधर्मविघ्नभूता रोगादयो यस्मिंस्तत्तदा तत्र, ‘ मा-नुपे ’ मनुष्यत्वे ‘ मा सीद ’ मा प्रमादीः स्तिरीकरणं ‘ एतन् ’ एवंविधम् । इति गार्थः ॥ ६२ ॥

वात्सल्यदर्शनाचारमाह—

साहम्मियवच्छल्लं, आहाराईहिं होइ सन्वत्थ ।

आएसगुरुगिलाणेतवस्तिबालाइसु विसेसा ॥ ६३ ॥

“ साहम्मिय ” गाहा व्याख्या—साधर्मिकाणां—सधर्माणां साध्वादीनां यथासंभवं वात्सल्यं—वत्सलभावलक्षणं साधर्मिकवात्सल्यं ‘ आहारादिभिः ’ भक्षणवस्त्रपात्रादिभिः ‘ भवति ’ जायते कर्तव्यमिति शेषः, ‘ सर्वत्र ’ साधुवर्गे, विशेषमाह—‘ आदेरागुरुज्ञा-

नतपम्विवादादिषु विरोधान् ' तत्र आदेशाः—प्राचूर्णका, गुरव—
आधारा, ग्लाना—रोगादिपीडिता, तपस्थिन—विकृष्टतपोयुक्ताः,
दासा—शुद्धका, आदिशब्दाश्चैतन्महोदरादिपरिग्रहः, संप्यादेशा-
दिषु ' विरोधान् ' अनिशयेन वात्मन्यं कार्यम् । यदुक्तम्—
" पादुणविमेमदाणं, निज्जर किती य इहर विवरीयं । " इत्यादि ।
इति भाषार्थः ॥ ६३ ॥

मापन्नं प्रभावनात्पने, तत्र प्रकर्षेण भावना—जिनशामनस्य
स्वशासना दीपनेत्यर्थः । नन्वेवमसौ जिनशामनस्य स्वमहिम्नैव
सिद्धा किं तत्रापरपुरुषव्यापारः ? अत एवोच्यते—“ मकलवि-
षयज्ञानाधीनं प्रमाभिगन्नाधित, मकलममलं सत्तंवाद् वदमिति सं-
पदा । भवति भगवन् ' सर्वज्ञत्वं मदाप्रमिदधद् ददं, जयति भवतः
सिद्धान्तोऽयं परैरपराजित ॥१॥ ” सत्यमिन्यमिति इति निषायाद्—

कामं सहावसिद्धं, तु पवयसं दिप्पण सयं खेव ।

सहवि य ओ अण्डडिमां, सो तेण पयासण तं तु ॥ ६४ ॥

“ कामं ” गाहा व्याख्या—‘ कामं ’ अनुमतमिव ‘ स्व-
भावमिद्धं ’ निजप्रभावप्रतिष्ठितमित्यर्थः । ‘ तु ’ अवधारणे, स्व-
भावसिद्धमेव, अतः ‘ दीप्यते ’ प्रकारायवति ‘ स्वयमेव ’ आ-
त्मनैव; तर्हि कथं प्रभावनाकरणम् ? इत्याह—‘ तथापि ’ यद्यपि
एवं ‘ यः ’ अवधिज्ञान्यादिः ‘ येन ’ अनिशयादिना ‘ अधिकः ’
अपरप्राणिभ्य उत्कलितः ‘ सः ’ अवधिज्ञान्यादिः ‘ तेन ’ आ-

त्मातिशयेन ' प्रकाशते ' प्रदीपयत्येष । ' तन् ' प्रवचनम्, ' तुः ' अवधारणे, प्रकाशत इत्यस्मात्परतो योजित एव । इदमत्र हृदयम्-यथापि जिनप्रवचनमनेकातिशयनिधानत्वेन प्रभावनाप्राप्तमेव तथापि यथा तन् तच्चेन भव्यानां मनस्सु विभ्राम्यति तथा सम्यग्दृष्टिभिर्पठितव्यम् । इति गाथार्थः ॥ ६४ ॥

अमूढदृष्ट्यादायुदाहरणान्याह—

सुलसा अमूढदिद्वी, सेणिय उववूह यिरीकरण साढो ।

बच्छझम्मि य बहरो, पमावगा अट्ट पुण हुंति ॥ ६५ ॥

“ सुलसा ” गाथा व्याख्या—सुलसाप्राविकाऽमूढदृष्टादुदाहरणम्—यथाऽसावम्भट (ऽसावम्भड) परित्रादकृतविद्यानिमित्ताद्भुतभावेन सम्यग्दृष्टौ मुमोह, एवममूढदृष्टिना भाव्यम् । भेलिको राजा उपदृष्ट्वायमुदाहरणम्—यथाऽसौ किल सुरमाभानिर्मितस्य मूढकस्य शुक्लदन्तादिप्रशंसाद्वारेणोपबृंहं, चकार, यथा वा स एव सम्यक्त्वनिश्चलत्वादौ शक्रेणोपबृंहितः, एवं क्षपणादौ साधूनामुपबृंहं विधेया । ' यिरीकरण साढ ' इति स्थिरीकरणे आर्यापादाचार्यो ज्ञातम्—यथाऽसौ किल धर्मे खलाचलः सन् प्रव्रज्यां तित्यङ्गुः झल्लकजीवदेवेन स्थिरीकृतः एवं स्थिरीकरणं कर्तव्यम् । ' वात्सल्ये वैरः ' इति वात्सल्ये वैरस्वामी ज्ञातम्—यथाऽसौ अमणसंघं दुर्भिक्षोदधेर्विद्यानिर्मितपटपोतेनोत्तारणायोद्यतो दात्रत्नशिल्पेन शय्यातरेणाभिहितः, यथा—' भगवन् ! मामपि साधर्मिकमेवावधार्योत्तारयातो विपदः ' इति विश्वप्रश्नं तमपि साधर्मिकवात्सल्यं चिकीर्षुस्तथैवोत्तारितवान्, एवं साधर्मिकवात्सल्यं विधेयम् । एतत्संबन्ध-

कथानयानि तु प्रायः प्रसिद्धत्वाद् अन्यविस्तरभयाच्च न लिख्यन्ते ।
‘ प्रभावकाः ’ प्रभावनायाः कर्तारः ‘ अष्टौ ’ वक्ष्यमाणरूपाः,
‘ पुनः ’ भिन्नवाक्यतायाम्, प्रभावका. पुनः इति द्रष्टव्यम् । ‘ भ-
वन्ति ’ मन्ति । इति गाथार्थः ॥ ६५ ॥

साम्प्रत प्रभावनायाः कर्तव्यतामागमादाविष्कुर्वन्परमपि त-
त्सहचरितया निर्दिष्टमाह—यद्वा यदार्थवैर सूत्रं स्मरद्भिः सा-
धर्मिकवात्सल्यमपारि तमाह—

साहम्मियच्छल्लम्भि उज्जया उज्जया य सज्जहाण ।

चरणकरणम्भि य तद्वा, तित्थस्स पभावणाण य ॥ ६६ ॥

“ साहम्मिय ” गाथा व्याख्या—‘ साधर्मिकवात्सल्ये ’
कथितस्वरूपे ‘ उज्जता ’ उज्जोगवन्त, ‘ उज्जताश्च स्वाध्याये ’
[स्वाध्याये] चोक्तता इति द्रष्टव्यम्, “ चरणकरणम्भि ” ति
चर्यत इति चरणं—व्रतादि, तदुक्तम्—“ वयं ५ समणधम्म १० सं-
जम १७, वेयावचं १० च वंभगुत्तीओ ६ । नाणाइतिगं ३ तप १२
कोहनिगाहाई ५ चरणमेच्चं ॥ १ ॥ ” कियत इति करणम्—पिण्ड-
विगुह्यादि, तदुक्तम्—“ पिण्डविमोही ५ समिई ५, भावण १२
पडिमा १२ य इंदियनिरोहो ५ । पडिलेहण २५ गुत्तीओ ३, अभि-
गाहा ५ वेव करणं तु ॥ १ ॥ ” तत्र । चराब्द उज्जतक्रियानुकर्ष-
णार्थः । ‘ तथा ’ आगमोक्तप्रकारेण ‘ नीर्यस्य प्रभावनायां ’ उक्त-
स्वरूपायाम् । चराब्द प्राग्वन् । सुमाधवो हि साधर्मिकवात्सल्या-
दाबुधता भवन्ति । इति गाथासमुदायार्थः ॥ ६६ ॥

प्रभावकानष्टाचुरिष्टानाह—

अस्तेसद्भिर्धम्मकहिवाइआयरियसवगनेमिर्त्ती ।

यिज्जारापागणसम्भया. य नित्यं पमावेति ॥ ६७ ॥

“ अइमेम ” गाहा व्याख्या—अतिशयोक्तिः—अवधिज्ञानादयः
ते, तैर्वा अद्विष्टस्यामायतिरोपदिष्टः; भिमे वा पदे तद्वन्ती हरयौ ।
धर्मकथी—धर्मकथालम्बियुक्तः, वादी—वादलम्बिमान्, आचार्यः—
प्राध्यापनिकः, क्षपकः—यिकृष्टतपःकर्ता, नैमित्तिकः—मुनिश्चितातीता-
दिनिमित्तयेदी, सर्वेषामतिरोपद्वर्थादिपदानां चार्येण निर्देशः । वि-
शेषेत्युपलक्षणाद्विद्याधान, राजगणसम्भवाः—पृथिवीपतिमहाजनादि-
बहुमताः, स्थानद्वयमिदमेकं वा, ‘ ऋत्स्वदीर्घौ मिथः ’ इति पूर्वपददी-
र्घत्वम् । ‘ यः ’ ममुच्ये । ‘ तीर्थे ’ प्रवचनं स्वसमृद्ध्या ‘ प्रभाव-
यन्ति ’ मध्यस्थप्राणिनां बहुमानगोचरीकुर्वन्ति । इति गार्थः ॥ ६७ ॥

एवं हेयहानद्वारेण सम्यक्त्वमभिधायाधुना विधिद्वारेण तदेवाह—

तत्तत्थसद्दहायं, सम्मत्तमसग्गहो न एयम्मि ।

मिच्छत्तखओवसमा, सुस्ससाई उ ह्वीति दढं ॥ ६८ ॥

“ तत्तत्थ ” गाहा व्याख्या—तत्त्वार्थानां—सर्वविदुषदिष्ट-
जीवादिभावानां श्रद्धानं—एवमेवैतदिति प्रतीतिः तत्त्वार्थश्रद्धानं तन्
सम्यक्त्वम्, यच्छ्रावकधर्ममूलतयोदिष्टम् । इदमेवेदानीं कार्यलिङ्ग-
म्यमेवाह—‘ असद्ग्रहः ’ अस्थाननिर्वन्धरूपो न ‘ एतस्मिन् ’
सम्यक्त्वे सति; ‘ मिथ्यात्वक्षयोपरामान् ’ उक्तस्वरूपान्, उपलक्षण-
व्याचारयोपरामातत्त्वयाव हेतोः । ‘ शुश्रूषादयः ’ वक्ष्यमाणा गुणाः

जना ' विकल्पना, कदाचिद्भवत्यमो कदाचिन्नेति । ' पुनः ' पुनरपि ।
प्रतप्रतिपत्तौ पुनर्भजनेति द्रष्टव्यम् । इति गायार्थः ॥ ६६ ॥

भजनाकारणमेवाह—

जं सा अहिगयराग्नो, कम्मखभोवसमग्नो न य तग्नो वि ।
होइ परिणामभेया, लहुं ति तम्हा इहं भयणा ॥ ७० ॥

“ जं सा ” गाहा व्याख्या—‘ यन् ’ यस्मात् कारणात्
‘ सा ’ प्रतप्रतिपत्तिः ‘ अधिकतरान् ’ सम्यक्त्वसंप्राप्तिनिमित्तभू-
तादंगलतरान् ‘ कर्मक्षयोपशमतः ’ इति कर्मणां—चारित्र्यमोहनीय-
लक्षणाणां क्षयोपशमस्ततः, उपलक्ष्यत्वाच्च अन्योपशमात् क्षयाच्च ।
स एष सम्यक्त्वलाभे किं न भवति ? इत्याह—‘ न य ’ नैव
‘ तग्नो ’ इति ‘ भग्न ’ कर्मक्षयोपशमः, तुराब्दः पुनःशब्दार्थे, स
पुनरिति च द्रष्टव्यम्, ‘ भवति ’ जायते ‘ परिणामभेदान् ’ तथा-
भव्यत्वनिदानकर्मक्षयोपशमावन्ध्यनिग्रन्थनादात्माध्यवसायविरोधा-
दित्यर्थः, ‘ लघु ’ श्रुतित्वेव ‘ इति ’ सम्यक्त्वयन्, ‘ तस्मात् ’
ततः कारणात् ‘ इह ’ प्रतप्रतिपत्तौ भजना, शुभ्रूपादिषु तु निय-
मः । इयमत्र भावना—यद्यपि कर्मग्रन्थिभेदादेव सम्यक्त्वमुदेति,
तस्मिन् प्रतप्रतिपत्तिमेवोपादेयतरामध्यवस्यति तथाऽपि न यावत्त्वां
कर्मस्थितौ सम्यक्त्वलाभः संपन्नस्तावत्यामेव प्रतप्रतिपत्तिरपि त-
त्त्वतो भवति । इति गायार्थः ॥ ७० ॥

इदमेवाह—

सम्मा पलियपुट्टुत्तेज्वगए कम्माण भावओ हुंति ।
ययपभिईणि भवएणवतरंढतुज्जाणि नियमेण ॥ ७१ ॥

[illegible]

तस्मात्सम्यक्त्वलाभेऽपि घनप्रतिपत्तौ भजनेन म्रियतम् । इति
गाथार्थः ॥ ७१ ॥

एवं ' सम्यक्त्वमूलानि पञ्चागुत्रतानि ' इत्यादि यदुपदिष्ट-
मासत्तिप्र सम्यक्त्वमुक्तम् । इदानीमगुत्रताद्याह—

पंच उ अणुच्ययाई, धूलगपाणवहविरमणाईणि ।

उत्तरगुणा उ अणुणे, दिसिच्ययाई इमेसिं तु ॥ ७२ ॥

“ पंच ” गाथा व्याख्या—‘ पञ्च ’ इति मंत्र्या । ‘ तुः ’
अवधारणे । पञ्चैव, न तु चत्वारि पद्व वा । अणुनि—सूक्ष्मनि घृतानि—
नियमा अणुत्रतानि, अणुत्वं चार्मापां महात्रतापेक्षम् । व्याह—
‘ रधूलकप्राणवधविरमणादीनि ’ रधूलकप्राणवधविरमणं वक्ष्यमाण-
मादियेषां तानि तथा, मूलगुणाश्च एतानि परिभाष्यन्ते, आवकध-
र्मतरोर्मूलकल्पत्वात् । गुणत्रतादीनि तु तदुपचयगुणनिबन्धनत्वे-
नात्मसत्तां विभ्रति, ततस्तानि आवकधर्मकल्पफलिनस्य शाखाप्रख्या-
न्युत्तरगुणपरिभाषाभाञ्जि । तथा चाह—‘ उत्तरगुणाः ’ इति उत्त-
ररूपा गुणा उत्तरगुणाः, उपचयहेतव इत्यर्थः । ‘ तुः ’ पुनरर्थे
भिन्नक्रमश्च, दिग्गुत्रतादयस्त्विति दृश्यम् । ‘ अन्ये ’ शेषा घृतविशेषाः
‘ दिग्गुत्रतादयः ’ गुणत्रताशिष्टाघृतरूपाः, ‘ एषां ’ अणुत्रतानां
मूलगुणत्वेन रूढानामुत्तरगुणा इति योगः । इति गाथार्थः ॥ ७२ ॥

सां प्रतमगुत्रतादीनामेव ग्रहणविधिमभिधातुकामो देशविर-
तेर्वैचित्र्यमाधिकुर्वन् ग्रहणसंभविभङ्गान् प्रस्तावयति—

भंगसयं सीयालं, ॥ विसयमेण गिहिवयगहणे ।

तं च विदिथा इमेयं, विजेयं अंकरयथा ॥ ७३ ॥

“ भंगसयं ” गाहा व्याख्या—भङ्गानां—प्रहणप्रकाररूपाणां
रातं भङ्गकरातं ‘ममचत्वारिंशं’ सप्तचत्वारिंशताधिकम्, “ शतिराह-
शान्ताऽधिचाऽभिमत रातसहस्रे षः ” इति इप्रत्ययः “ उन्नादयो
बहुलम् ” इति प्राकृतलक्षणानु स्यात्तादेशः । ‘ तुः ’ विशेषणे,
किं विशिनष्टि ? विशेषविषयापेक्षमेवम् । तथा चाह—‘ विषयभे-
देन ’ गोचरविभागेन भविष्यमाणत्वेण ‘ गृहिप्रतप्रहणं ’ अणु-
प्रसादुपादाने । ‘ तच्च ’ भङ्गकरातं सप्तचत्वारिंशं ‘ विधिना ’
प्रकारेण ‘ अनेन ’ अनन्तरमेवाभिधात्मितेन ‘ विज्ञेयं ’ अवधोध्यं
‘ अङ्कुरचनया ’ त्रिकादिन्यासेन । इति गायार्थः ॥ ७३ ॥

भङ्गरचनामेवाह—

तिष्ठिण तिया तिष्ठिण दूया, तिष्ठिणविका य होति ओरं.सुं ।
ति दु एकं ति दु एकं, ति दू एकं चेव करणाई ॥ ७४ ॥

“ तिष्ठिण तिया ” गाहा व्याख्या—प्रयत्निकास्वयां द्विका-
क्षय एककाश्च भवन्ति ‘ योगेषु ’ योगविषयाः । करणादयश्च
योगारूढो द्वावेकस्वयो द्वावेकरूढो द्वावेकश्चैव ‘ करणानि ’ वर-
णविषया अर्गा अङ्का इत्यर्थः । करणानि तु मनःप्रभृतीनि । शेषं
शुभम् । केवलं ‘ ति दु ’ इति प्राकृतत्वादिभक्तिः विनापि निर्दे-
शः, समाहारे चार्थसमाप्ताद्वा सुवचनम् । इति गायार्थः ॥ ७४ ॥

प्रत्येकं नवानामपि भङ्गानामागतफलमाह—

तिष्ठिदं तिष्ठिदंशिषो, एगयरतिगेण भंगया निधि ।
तिगरहिण नर भंगा, सध्वे उरा अउरापद्यासा ॥ ७५ ॥

“ तिष्ठिदं ” गाहा व्याख्या—त्रिविधं त्रिविधेन द्ददम-

झके त्रिविधं योगं कृतं कारितमनुमतं प्रत्याचक्षाणस्यैक एवागत-
फलम्, सर्वप्रकारैः प्रत्याख्यातत्वादिकल्पान्तराभाव इत्यर्थः । एक-
सत्रत्रिकेण सदा त्रय एव भद्रविकल्पा भवन्ति, ते च द्वितीयतृतीय-
चतुर्थसप्तमेषु द्रष्टव्याः । त्रिकविरहिते भद्रकस्थाने नव भद्रविक-
ल्पाः, ते च पञ्चमषष्ठाष्टमनवमस्थानेषु । ‘ सर्वे ’ अनन्तरोद्दिष्टाः
पुनरेकत्र मिलिता एकोनपञ्चारादियं स्यात् । इति गाथाद्वयपद-
ना ॥ भावार्थस्तु स्थापनया दर्शयते, सा चेयम्—

१	१	१	२	२	२	१	१	१	योगः
२	२	१	३	०	१	३	०	१	करणानि.
१	१	१	१	६	६	१	६	६	आगतम्

भावना यात्र—“न क-
रेइ न कारवेइ करैतं पि
अण्णं न समणुजाणइ
मण्णं वायाण्ण काण्णं ।
एको भेओ १ ॥ इयाणि

वीथओ—न करेइ न कारवेइ करैतं अण्णं न समणु-
जाणइ मण्णं वायाण्ण एको । तहा मण्णं काण्णं व
वीथो । तहा वायाण्ण काण्णं व तइथो । वीथो मूलभेओ गओ
१ ॥ इयाणि तइयओ—न करेइ न कारवेइ करैतं पि अण्णं न
समणुजाणइ मण्णं एको १, वायाण्ण २, काण्णं व ३ । गओ तइ-
यओ मूलभेओ ३ ॥ इयाणि चउत्थो—न करेइ न कारवेइ म-
ण्णं वायाण्ण काण्णं व एको १ । न करेइ करैतं नाणुजाणइ
वीथो २ । न कारवेइ करैतं नाणुजाणइ ३ । चउत्थो मूलभेओ ४ ॥
इयाणि पंचमो—न करेइ न कारवेइ मण्णं वायाण्ण एको १ । न
करेइ करैतं नाणुजाणइ विइयओ ० । न कारवेइ करैतं नाणुजा-

एतद् ३ । एतत्तिष्ठि भंगा मयेण वायाए य लद्धा । अण्णे वि ति-
 रिण मयेण काण्ण एवमेव लप्भन्ति । तद्वा अचरे वि वायाए
 काण्ण य लप्भन्ति तिष्ठि । एवं एत मन्वे वि नव । पञ्चमोऽ-
 प्युक्तो मूलभेदः ५ ॥ इयाणि द्वादशो—न करेइ न कारवेइ मयेण
 एणो १ । तद्वा न करेइ करेत्तं नागुजाणइ मयेण बीओ २ । न
 कारवेइ करेत्तं नागुजाणइ तइओ ३ । एवं वायाए काण्ण वि
 तिष्ठि तिष्ठि लप्भन्ति । उक्तः पष्ठो मूलभेदः ६ ॥ सप्तमोऽभिधी-
 यते—न करेइ मयेण वायाए काण्ण य एणो १ । न कारवेइ
 मण्णार्इ वि बीओ २ । करेत्तं नागुजाणइ तइओ ३ । सप्तमोऽप्युक्तः ॥
 इदानीमष्टमः—न करेइ मयेण वायाए य एणो १ । तद्वा
 मयेण काण्ण य विइओ २ । तद्वा वायाए काण्ण य तइओ ३ ।
 एवं न कारवेइ एत्थं वि तिष्ठि भंगा एवमेव । करेत्तं नागुजाणइ
 एत्थं वि तिष्ठि भंगा । उक्तोऽष्टमः ८ ॥ इदानीं नवमः—
 न करेइ मयेण एणो १ । न कारवेइ बीओ २ । करेत्तं नागुजाणइ
 तइओ । एवं वायाए वि तियं काण्ण वि होइ तिष्ठमेव नवमोऽ-
 प्युक्तः ९ । एवं सर्वमंपिच्छने मत्थेकामपञ्चाशत् ॥ ७५ ॥

ततश्च—

कालतिण्ण य गुणिया, सीयालसयं तु होइ भंगायं ।

विमयपहि भंगतिर्यं, धोयालसयं सविमयम्मि ॥ ७६ ॥

“ काल ” ग्राह्य व्याख्या—“ कालत्रियेण ” अर्थात्तानाग-
 तवर्तमानलक्षणेन गुणितारस्त एकाक्षरपञ्चाशद्भावाः “ सप्तपञ्चारिं

शतं तु भयति भद्रानां ' निश्च एकोनपञ्चाशतो मिलिताः मन्त्र-
 त्वारिरां शतं भवतीत्यर्थः । तदुक्तम्—“ लद्धफलमाणमेयं, भंग
 च भवंति अउणपण्णामं । तीयाणागयसंपडगुणिअं कालेण होइ
 इमं ॥ १ ॥ सीयालं भंगमयं, कह कालनिण्ण होइ गुणणाओ ॥
 तीयस्त पडिक्कमणं, पच्चुप्पण्णस्म संवरणं ॥ २ ॥ पच्चक्काणं तु
 सहा, होइ एस्सस्स एव गुणणाओ । कालतिण्णं भणिअं, जिण-
 गणहरवायगोहि च ॥ ३ ॥ ” नन्येवं भावकस्य त्रिविधं त्रिविध-
 निवृत्तौ सत्यां संभवति, मा चास्यानुमतेरप्रतिपिद्वत्यादसंभविनी,
 अत एव निर्युक्तिरुक्तम्—“ दुविह ति विहेण ” इत्यादि इति ह्या-
 धायाह—‘ विषयाद्वहिः ’ भग्नमध्यमस्त्रण्डाद्वहिरित्यर्थः, ‘ भद्र-
 त्रिकं ’ अनुमतिनिषेधमहितम् । चतुश्चत्वारिंशं शतं स्वविषये,
 संभवद्वययहारगोचरे अनुमतिवर्जनस्य सामान्येनासंभवात् ।
 इदमत्र हृदयम्—यद्यपि भावकस्य सामान्येनानुमतियर्जनं न संभ-
 वति, संभवत्संन्ययहारविषयेऽनुमतेरागतिसंभवात्; तथाऽपि विरो-
 धविषयं गृह्यतोऽस्यानुमतिवर्जनमपि संभविषयमाभित्योक्तम् ।
 तथा चोक्तम्—“ केइ भणंति गिहिणो, ति विहं ति विहेण नत्थि
 संवरणं । तं न जओ निदिट्ठ, पण्णतीण विसेमेउं ॥ १ ॥ तो
 कह निज्जुत्तीणऽग्गुमइणिमेहो त्ति मो सविसयम्मि । सामण्णे वा
 वत्थ उ, ति विहं ति विहेण को दोमो ॥ २ ॥ ” इति मायार्थः ॥ ७६ ॥

नन्येवमपि “ न करेइ न कारयेइ करेनं नाग्गुजाणइ मणेणं
 वायाण ” इत्यादिषु भद्रकेषु कायप्रवृत्तेरप्रत्याख्यातत्यान् तत्प्रवृत्तौ
 च मनःप्रवृत्तेरपि प्रमद्धान् कथं प्रत्याग्न्यान्पालनासंभवः ? इत्याह—

संभवमहिगिच्छेयं, नियत्रिमद्यो भरह आरियं गंहं ।

तस्य धहिं सच्चयया, साधुसरिच्छा सविगिहीर्णं ॥ ७७ ॥

“ संभव = गाहा व्याख्या—‘ संभवं ’ मङ्गलविरचनाल-

क्षणं संभवमात्रमधिकृत्यैवं प्रदर्शयते, न तु सर्वमङ्गेषु प्रत्याग्यातार
इत्यर्थः । यद्वा संभव—सामान्येन प्रत्याग्यान्तर्गतं विविधां विव-
क्षामाभिन्येत्यर्थः । कदाचित्संभवं स्वविषयं तद्विधेयनपेक्षया ना-
मान्येनैवमभिधीयत इत्यर्थः । स्वविषयमुद्दिष्टं व्याचष्टे—‘ निय ’
इत्यादि । ‘ निजविषयः ’ स्वविषयः, कोऽत्र ? ‘ भरतं ’ भरत-
क्षेत्रम्, तत्रापि ‘ आर्यं गंहं ’ मध्यमगंहं आर्यार्धपद्विरातिजनप-
दैरूपलक्षितम्, तत्र किल संभवसंग्रहव्यवहारशेनानुमतेरागतिर्मभव
इत्यर्थः । ‘ तस्मात् ’ भरतान् ‘ बहिः ’ अपरक्षेत्रेणित्यर्थः, इह
च गृहे “ वचित्पद्म्या ” इति वृत्तिः, संवन्धमात्रविषयत्वात् वा ।
‘ सर्वप्रतानि ’ प्रागुद्दिष्टानि ‘ साधुमहत्वाणि ’ यतिगुणानि विविधं
विविधेनेत्यर्थः, तत्रानुगतिकेजनस्यापि संभवान् ‘ सर्वगृहिणां ’
ममरतभाववाणाम् । इति गाथार्थः ॥ ७७ ॥

तत्वं धनप्रदणप्रकारं संभवत आविष्कृत्य ततश्चरूपमाह—

धूलगपाग्यदहरमा, विररं दुविहो य सो बहो दोह ।

संकप्पारंमेहि, यजह संकप्पामो सिदिता ॥ ७८ ॥

“ धूलग ” गाहा व्याख्या—‘ स्थूलवप्राणवधस्य विरति ’

गुरा एव स्थूराः—दीन्द्रियादयः तेषां प्राणा—सर्गतेन्द्रियोन्मू-
सायुर्लक्षणाः तेषां बध—विषांसनं तस्य विरति—निवृत्तिरित्यर्थः ।

द्विविधश्चासौ वधो भवति । कथम् ? ‘ संकल्पारम्भाभ्यां ’ तत्र व्यापादनाभिसंधिः संकल्पः, कृप्यादिकस्त्वारम्भः । तत्र ‘ वर्जयति संकल्पतः ’ परिहरत्यसौ आवकः प्राणवधं संकल्पेन, नत्वारम्भ-
सोऽपि, तत्र नियमेन प्रवृत्तेः । ‘ विधिना ’ प्रवचनोक्तेन वर्जयति,
न तु यथाकथञ्चिन । इति गायार्थः ॥ ७८ ॥

स चायं विधिः—

गुरुमूले सुयधम्मो, संविग्गो इत्तरं व इयरं वा ।

वज्जितु तथो सम्मं, वज्जेइ इमे अइयारे ॥ ७९ ॥

“ गुरुमूले ” गाहा व्याख्या—‘ गुरुमूले ’ आचार्यांग-
न्तिके ‘ श्रुतधर्मा ’ आकलिंताणुश्रुतादिः, ‘ संविग्गः ’ मोक्षमुगा-
मितारी, न तु ऋद्धिकामः, ‘ इत्तरं ’ चातुर्मास्यादिकात्तापधिना
‘ इतरद्वा ’ यावत्कथिकमेव ‘ वर्जयित्वा ’ प्रत्याग्याय वधमिति
प्रकृतम् । ‘ तत ’ तदनन्तर ‘ सम्यक् ’ अभ्यसमायविगुद्धया
‘ वर्जयति ’ परिहरते, विरतिपरिणती प्रत्याग्याने मत्वेवं प्रवृत्ति-
रेव नाम्य सभवतीत्यर्थः । ‘ इमान् ’ वक्ष्यमाणलक्षणां, कान् ?
अनिचरगान्यनीचाराः—प्रत्याग्यानमक्षितनाहेतवां व्यापागस्तान् ।
इति गायार्थः ॥ ७९ ॥

तानेवाह—

बंधवहृद्विच्छेयं, अइमारं भक्तपाणयोच्छेयं ।

कोहाइदुमियमणो, गोमणुयाइण नो कूआ ॥ ८० ॥

“ बंधवह ” गाहा व्याख्या—बन्धवधश्चरिज्जेदान अ-
दिमारं भक्त्यानव्यवच्छेदं कोहादिदुमियमना गोमणुयारांतां न

दुर्गाम् । तत्र बन्धनं बन्धः—संयमनं रजमुद्रामकादिभिः, हननं—
 कपरादाहनं कपादिभिः, ह्रविः—शरीरं तस्य च्छेदः—पाटनं करपत्रा-
 दिभिः । भरतु भारः अर्थात् भारणमतिभारः, प्रभूतस्य पूगफलादेः
 स्फुटपृष्ठपादिप्यारोपणमिन्यर्थः । भक्तः—अरानमोदकादि, पानं—
 पेयमुदकादि, तस्य व्यञ्जच्छेदः—निरोधोऽदानमित्यर्थः । एतान् स-
 माचरन् अतिपरति प्रथमास्तुव्रतम् । एतावन्त्रोधारिदुपितमना न
 दुर्गादिति । अनेनापवादमाह—अन्यथाकरणाप्रतिषेधावगमान् । तत्र
 चायं पूर्वाचार्योक्तः विधिः—“ बंधो दुपयायं चउपयायं च अ-
 द्वाए अणुद्वाए वा । अणुद्वाए न वट्टे संधिउं । अद्वाए दुबिहो
 सावेकगो निरवेकगो य । निरवेकगो निचलं धरियं जं बंधइ ।
 सावेकगो दामगटिणा, जं च मकइ वलीवणाइमुं मुंविउं छिदिउं
 वा, ए संमरपासाए बधिअय्यं । एवं ताव चउपयायं । दुप-
 यायं पि दामो दामो वा पोगं वा पुनो वा एपदेतगाइ जइ
 बरमंति नो मविहमाणि बंधिअय्याणि रक्खिअय्याणि य, जइ
 अगिभयाइमु न विण्मंति । नाणि किं दुपयचउपयायि माव-
 गेण गिरिहअय्याणि जाणि अचद्वाणि चंव अणुद्धंति । बहो वि
 तह चंव । चर्वा नाम ताइणा । अणुद्वाए निरवेकगो निरयं ता-
 सेइ । सावेकगो पुण पुण्यामेव भीअपरिसेण होअय्यं । जइ न
 करेजा तो मग्गं मोग्गण ताहे लयाण दोरेण वा ग्गं वा दोरेण वा
 वारे । ह्रविच्छेदो अणुद्वाए तहव । निरवेकगो हत्थपावकरण-
 वाइ निरओ छिदइ । सावेकगो गंडं वा अरसं वा छिदेजा वा

ढहेज वा । अइमारो न आरोएअव्वो । पुट्ठिं चेत्र जा वाइणाए
जीविआ सा मोत्तव्वा । न होजा अएणा जीविआ ताहे दुपरं
जं सयं उक्खिबइ ओआरेइ वा भारं एवं वहाभिजइ । वइल्लानं जहा-
साभाविआओ वि भाराओ ऊलओ कीरइ, हलसगडेसु वि वे-
त्ताए चैव मुअइ । आसहत्थीसु वि एसेव विही । भत्तपाणवो-
च्छेओ न कस्स वि कायव्वो, तिक्खल्लुहो मा मरेजा । तहेव अ-
णहाए दोमा परिहरेजा । मावेक्खो पुण रोगनिमित्तं वा वायाए
वा भणेजा, अज ते न देमि ति । मंतिनिमित्तं वा उववासं कार-
वेजा । मव्वत्थ वि जयणा, जहा धूलगपाणाइवायस्स अइयारो न
हयइ तहा पयइअव्वं । ” इति गार्थः ॥ ८० ॥

उक्तं सानिचारं प्रथमाणुव्रतम्, सांप्रतं द्वितीयमुच्यते—

धूलमुसावायस्स य, विरई सो पंचहा समासेण ।

कण्णागोभूमालियनासहरणकूडसक्खिजे ॥ ८१ ॥

“ धूल ” गाहा व्याख्या—स्थूलमृपावादस्य च विरतिर्द्वि-
तीयमणुव्रतं भवतीति गम्यते । तत्र द्विविधो मृपावादः—स्थूलः सू-
क्ष्मश्च । तत्र परिग्भूरवस्तुविषयोऽतिदुष्टविवक्षासमुद्भवः स्थूलः, वि-
परीतस्त्वितरः, न च तेनेह प्रयोजनम्, श्रावकधर्माधिकारान्स्थूल-
स्य प्रकान्तत्वान् । तथा चाह—‘ स पञ्चधा मृपावादः ’ पञ्चधा-
पञ्चप्रकारः, ‘ समासेन ’ संक्षेपेण, शेषभेदानां कुमारानृतादीनां
सज्जातीयत्वेनात्रैवान्तर्भाव इति हृदयम् । पञ्चविधत्वमाह—‘ कन्या-
भूम्यलीकन्यासहरणकूटसाक्षित्वे ’ इति, अलीकराधः प्रत्येकं क-
न्यादिपदेषु योजनीयः, तद्यथा—कन्यालीकमित्यादि, “ इण् पानी-

यादिषु " इत्यालीकृताद्-इति इत्यादेशः । तत्र कन्याविषयमलीकृत-
मिष्यकन्यामितरां वक्ति विपर्ययं वा । एवं गयालीकृतापि, अल्प-
शीरां बहुशीरां विपर्ययं वा वक्ति । भूम्यलीकं तु परमत्कामेवात्म-
मत्वां वक्ति । व्यवहारे वा नियुक्तोऽनाभवदुपगारेणैव कस्य-
चिदेकस्य रागाद्यभिभूतो वक्ति, अर्चयेदमाभयतीति । न्यस्यत इति
न्यामः-रूपकारणं तस्य इरणं, येन वचनेन न्याममपलपति स
शृयावाद, तदुपगच्छ न्यदनाशनमेवेति भावः । कूटमाशित्वं तू-
त्तोच्चात्मनराद्यभिभूतः प्रमाणीकृत मन कूट वक्ति, यथाऽस्म्यह-
मत्र सार्त्ता । इति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

अनिवागनाह—

इह महमन्मकन्तारं. रहसा य मदारमंतमेयं च ।
मोमोवण्मयं कूटलेहकरणं च वर्ज्येता ॥ ८२ ॥

" इह " गाथा व्याख्या—' इह ' शृयावावविर्गौ सह-
मा-अनालोच्याध्याग्यान ' महमाध्याग्यानं ' अमदध्यारोपणम् ।

तथा—' चौरस्त्व पारदारिको वा " इत्यादि । रहः—एकान्तः
नत्र भव तस्य तेन तस्मिन् वाऽध्याग्यानं तस्याध्याग्यानम्, ए-
तदुक्तं भवति- एकान्तं मन्त्रयमाणानभिधत्ते, एते हीदं चेदं च
राजविद्वद्भारिकं मन्त्रयन्त इति । ' स्वदागमन्त्रमेदं च ' स्वकलत्र-
विभक्त्यभापितान्यकयनं चेत्यर्थः । ' शृणोपदेशं ' असत्योपदेशम्,
इदमेवं चैवं च श्रुतीत्यादिलक्षणम् । ' कूटलेहकरणं च ' अन्य-
नाममुद्राक्षरदिभ्यस्वरूपलेहकरणं च वर्जयेत् । यत एतानि समा-
चरप्रतिचरति द्वितीयागुप्रवम् । इति गाथार्थः ॥ ८२ ॥

उक्तं सातिचारं द्वितीयमणुव्रतम्, अधुना तृतीयमाह—

धूलादत्तादाणे, विरई तं दुविह मो उ निदिष्टं ।

सच्चित्ताचिच्चेसुं, लवणहिरण्यादिवस्तुगम्यं ॥ ८३ ॥

“ धूलादत्तादाणे ” गाथा व्याख्या—इहादत्तादानं द्विविधं, स्थूलं सूक्ष्मं च । तत्र परिस्थूलवस्तुविषयं, चौर्यारोपणहेतुत्वेन प्र-
तीतं स्थूलम्, तद्विपरीतं तु सूक्ष्मम् । तत्र ‘ स्थूलादत्तादाने ’ तद्वि-
षया ‘ विरतिः ’ निवृत्तिस्तृतीयमणुव्रतमिति प्रक्रमः । तच्च ‘ द्वि-
विधं ’ द्विप्रकारम्, ‘ मो ’ इति निपातः पादपूरणं, ‘ तुः ’ पुन-
रर्थे भिन्नक्रमश्च, तद्विधिति योजितं एव । ‘ निदिष्टं ’ कथितमागम
इति गम्यते । तदेव द्वैविध्यमाह—‘ सच्चित्ताचिच्चेसुं ’ सच्चित्ताविष-
यमचित्ताविषयं चेत्यर्थः । तदेवाह—लवणहिरण्यादिवस्तुगतम्,
इति जीवाजीवरूपत्वात् तस्य, आदिराज्यादश्वत्थादिपरिमहः । मि-
श्रादत्तादानं त्यनयोरेवान्तर्भूतत्वाच्च पृथग्विवक्षितम्, संक्षेपस्यैव
प्रस्तुतत्वात् । इति गाथार्थः ॥ ८३ ॥

इहातिचारानाह—

वज्रइ इह तेनाहड तकरजांगं विरुद्धरजं च ।

कूडतुलकूडमाणं, तप्पडिरुवं च ववहारं ॥ ८४ ॥

“ वज्रइ ” गाथा व्याख्या—‘ वज्रयति ’ परिहरते ‘ इह ’
अदत्तादानविरतौ स्नेनाहनम् ’ तत्र स्नेनाः—चौरास्तेराहतं—आनीतं
किञ्चिन् कुङ्कुमादि देवान्नगन् तन् ममर्थे इति सोभाश्च गृहीयान् ।
तथा ‘ तत्करजांगं ’ तत्कराः—चौरास्तेषां योगः—हरणक्रियायां प्रे-
रणं अभ्यगुह्यता = हरत यूयम् ” इति तत्करप्रयोगस्य च वज्रयेत् ।

अतिचाराणाह—

यज्जइ इत्तरिअपरिग्गहिआगमणं अणंगकीढं च ।

परवीआहकरणं, कामे तिअमिलासं च ॥ ८६ ॥

“ यज्जइ ” गाहा व्याख्या—‘ व्रजयति । परिहरति, किम् ? इत्थरति, अटनरीला इत्थरी “गतेः शीले स्वरम्”—“आशीतो बहुलं ” इत्यादन्तता स्नांककालगृहीता, तस्यां गमनमिति संबध्यते; भाटिप्रदानेन कियन्तमपि कालं व्यवशीकृतयेरयामैधुनासेवनमित्यर्थः । ‘ अपरिगृहीतागमनं ’ अपरिगृहीता नाम येस्या अन्यसत्क-गृहीतभाटिः, कुलापना वाङ्माथेति तद्रमनम् । यथाक्रमं स्वशरसं-तोषयण पद्मशर्वाङ्गिनोऽतिशयमेवमिति । अनन्तरकीडा नाम कुपकशोकाभि-यदनान्तरकीडा, मीत्रकामाभिलाषेण वा परिममाप्रतस्याप्याहार्यैः श्यालकादिभिर्योगिनोऽप्याव्यप्रवेशामेवनमिति । ‘ परिवाहकरणं ’ अन्यापयस्य कन्द्याकजलिमया स्नेहमंशुधेन वा विवाहकरणम्, स्वापन्येष्वपि संख्याभिप्रायो व्याख्य इति । ‘ कामे मीत्राभिलाषं च ’ इति सूचनान् ‘ कामभोगमीत्राभिलाषः ’ कामाः—राप्तादयो भोगाः—रमादय एतेषु मीत्राभिलाषः—अत्यन्तनन्द्यवसायिष्यम् । एतानि समाचरन्निधरति चतुर्धमगुत्रमम् । इति गाथार्थः ॥ ८६ ॥

उक्तं मानिषाणं चतुर्धमगुत्रमम् । गाथत पञ्चमगुत्रमे—

इच्छापग्गिमाणं मज्जु, अमपाग्गमरिणिरिणिमंजणपं ।

मिणाइवत्पुमियं, मिणाइरिण्णइमां विणं ॥ ८७ ॥

“ इच्छा ” गाहा व्याख्या—इच्छाया इच्छया वा परिमाणं इच्छापग्गिमाणं पञ्चममगुत्रमिति प्रक्रमगम्यम् । नचेच्छापग्गिमाणं

आवकधर्मविधिप्रकरणम् ।

(५)

किंफलम् ? इत्याह—‘अमशरम्भविनिवृत्तिर्मञ्जनकं’ अमुन्दगारम्
प्रत्याग्यानिबन्धनम् । नच ‘संत्रादिवन्तुविषयं’ संत्रादीनि
स्तुनि विषयोऽप्येति ममाम । तदुक्तम्—“ धण धणं स्वे
वत्तुं रूपं सुवत्तु वुविष्य दुपयं चउप्पय च ” इत्यादि । अत्र
पादिरानन्दः प्रकाशयचनः । संत्राऽयः संत्रप्रकाश धनादय इत्यर्थः ।
‘चित्ताद्यवरोधाय’ चित्तविनोदरावरायाभयं ‘विश्रं’ अनेका-
कारम् । इति गाथायः ॥ ८७ ॥

अत्रानिषागनाह—

संत्रादिरिषयाईधयादुपयाउदुप्पमायकमे ।
जोययपयाणबंधयकगणभायेहि नो कृगड ॥ ८८ ॥

“ रेलाह ” गाहा व्याख्या—‘ संत्रादिरिषयाईधनादि-

द्विपदादिबुध्यमानवमान ’ संत्रादिरिषयाईधनादि-
‘ योजनप्रशानबन्धनकारणभाये ’ लुभयोऽजनादिभिर्यंपामंत्यं ‘ न
करोति ’ न विधत्ते इति ममुद्रायायः । नच संत्रादिरिषयाईधनादि-
द्विपदादीनां गृहीतपरिमाणभद्रभयाद् वृत्त्यापनयनादिनेकत्वापापादने-
नेत्यर्थः । एवं द्विपदयगुणयोगः प्रदानेनागृहीतपरिमाणावपिबालात्प-
वत् उद्गमादृषयायोंद्विप्रयुक्तया धनधान्ययोर्बन्धनेन—मत्स्यहारादिना
नियन्त्रणेन । द्विपदयगुणयोगः कारणेन—गर्भाधानप्रयोजनेन, पु-
त्रस्य च भावेन—अभ्यवसायेन तदर्थित्वरूपेण, एतत्तु रूपमपि प्र-
दानादिपरिमाणावर्धावृत्तयत्तुर्मानवादिबालादयोगेन करोति—किम-
मेतदवर्धावृत्तकालात्परम् एव परिग्रहविषयीभिरित्यन्वयवसायेन ।
१ “ अनेकप्रकार ” इति ।

अत्र चादिश्या आगमनादत्रभिद्यत्तादिमाहृताः । तथा चाग-
मः—“ भगवन्मन्त्रमाणादृक्कमे स्वेनचतुर्माणादृक्कमे दिगन्त-
मुपगन्तमाणादृक्कमे तुदगपतपदमाणादृक्कमे कुरिष्वपमाणादृ-
क्कमे । ” यंपमंस्याविषयत्वं च मज्जागीयत्वेन शेषभेदनामपेक्षान्त-
मांशादिप्रादिकत्वेन च प्रायः सर्वत्र मध्यमगनेर्विशिष्टतया पञ्च-
कमंभ्यैवातिचार्यगिगलनम्, अतश्चतुर्गुणैर्मध्ययानिचाराणा-
मगगुणमुपपन्नम् । इति गौपार्थः ॥ ८८ ॥

इतान्यगुणव्रतानि, मांघ्रतं गुणव्रतान्याह—तत्रादि प्रथमं
दिग्गतम्, तथाह—

उद्वाहोतिरियदिसिं, चाउम्माभाइकालमाणेसं ।

गमणपरिमाणकरणं, गुणव्ययं हाइ विपणयं ॥ ८९ ॥

“ उद्वाहो ” गाहा इत्याद्या—‘ ऊर्द्धावस्तिर्यग्दिशाम् ’
इति ऊर्द्धं—पर्यतारोहणादौ, अधः—कूरपदेशाशी, तिर्यग्—पूर्वाद्यामु-
दिष्ठु, दिक्प्राग्दः प्रत्येकमभिसंवध्यते; ऊर्द्धादिदिशामङ्गीकृत्य ‘ चा-
मुमास्यादिकालमानेन ’ चतुरो मासान्, अष्टौ वा यावन् इत्यादि ।
‘ गमनपरिमाणकरणम् ’ अभिप्रेतस्तेष्वन्तर्गतो गमननिवृत्तिरित्यर्थः ।
‘ गुणव्रतं ’ अगुणव्रतानामेव गुणकरमित्यर्थः, भवति विज्ञेयं प्रय-
ममिति गम्यते । इति गौपार्थः ॥ ८९ ॥

अत्रातिचारानाह—

धजइ उद्वाइकममाणयणप्पेसणोभयविमुद्धं ।

तह चेव खेत्तपुद्धिं, फहिचि सइअंतरद्धं च ॥ ९० ॥

१ “ गाथाविभागाः ” अ ।

“ वज्रह ” गाथा व्याख्या—‘ वज्रयति ’ परिहरते ‘ ऊ-
 र्द्धादिभ्यम् ’ इति, ऊर्द्धादिषु दिक्षु क्रमः—क्रमेण विवक्षितक्षेत्रात्परत-
 न इति गम्यते अतिक्रमो वा क्रमोऽभिप्रेतः तम् । अनेन त्रयोऽ-
 निचाराः प्रतिपादिताः । तथा—“ उर्द्धदिभिपमाणाश्चमे१, अ-
 र्द्धोदिभिपमाणाश्चमे२, तिरिच्छदिभिपमाणाश्चमे३ । ” एवं चोर्द्धा-
 दिदिगतिक्रमं द्विविधं त्रिविधेन प्रहर्य, आनयनप्रेषणोभयविशुद्धं
 वज्रयति, तत्र आनयनं—परेण विवक्षितक्षेत्रात्परत स्थितस्य, प्रेष-
 णं ततः परेण नयनम्, उभयं—उक्तद्वयं अप्येकदैव तैः वि-
 शुद्धं—निर्दोषम् । ‘ तथैव ’ तेनैव प्रकारेण ‘ क्षेत्रपृष्टि ’ पूर्वादिदि-
 क्षपरिमाणस्य दक्षिणादिदिशि प्रक्षेपक्षणां वज्रयतीत्यनुवर्तते ।
 ‘ कथञ्चिन् ’ केन प्रकारेण ‘ स्मृत्यन्तर्धानं च ’ स्मृते,—नामनपरिमा-
 णयोऽज्ञादिसंख्योपयोग्यान्तर्धानं—निरोधानं भ्रंशानमित्यर्थः । स्मृ-
 तिमूलं हि नियमानुष्ठानम्, तद्भ्रंशो हि नियमत एव तद्भ्रंश
 इत्यविचारता । इति गाथार्थः ॥ ६० ॥

तत्र वृद्धमंत्रदायः—उर्द्धं जं पमाणं गदिष्यं तस्मै उवर्दि
 पृष्ठव्यसिहरे कक्षे वा मकङ्को पकरा वा सावयस्म वत्यं आभ-
 र्यं वा गिरिहं पमाणाश्चमेण भूमि वक्षेत्रा तस्य से न कप्पह मंहुं,
 जाहे तं पदिष्यं अरण्ये वा आशिष्यं ताहे कप्पह, एषं पुण
 अद्वावयज्जेताइसु हवेत्ता । एवं अहेवुविआइसु विमासा । तिरि-
 च्छं जं पमाणं गदिष्यं तं त्रिविदेण वि करणेण नाइमिअव्वं ।
 येत्तवुद्धी न कायव्वा, कहं ! सो पुण्वेणं मंहुं गहाय गणो जाव
 तं परिमाणं, तन्नो परेणं मंहुं अग्नह ति काउं अवरेण जायि

जोअखाणि ताणि पुत्र्यदिसाण न छुभेज्जा । मिअ बालीणो होज
निअसिअव्वं ति, जाणिए वा ए गंतव्वं । अणो न विमज्जि
अव्वो । अणाणाण कोई गओ होज्जा जं विमुमरिअसेत्तणए
लद्धं अणाणा ति गण्ण वा तं न गेहेज्ज ” ति ॥

उक्तं सातिचारं प्रथमं गुणप्रतम्, अधुना द्वितीयमाह—

वज्जणमयंतगुंवरिअचंगायं च भोगओ माणं ।

कम्माओ खरकम्माइयाण नवरं इमं भणियं ॥ ६१ ॥

= वज्जण ” गाहा व्याख्या—‘ वर्जनं ’ परिहारः ‘ अणं

सगुंवरि ’ ति अनन्तकायस्य—आर्द्रकादेरागमप्रसिद्धस्य, यदुक्तम्—

“ चक्कागं भंजमाणस्स, गंठी चुण्णणो भवे । पुढाविसरिसेए

मेएण, अणंतजीवं वियाणाहि ॥ १ ॥ गूढसिरागं पत्तं, सच्चरी

जं च होइ निरुद्धीर । जं पि अ पण्डमंधि, अणंतजीवं वियाणा

हि ॥ २ ॥ मव्या पि कंदजाई, सूरणकंदो अ वज्जकंदो अ । अ-

ल्लहरिदा य तहा, अल्लं तह अल्लकच्चूरो ॥ ३ ॥ सत्तापयी विरे-

ली, धुहरि गिलोई अ होइ नायव्वो । गज्जर लोणा लोढा, विरुहं

तह लालवतं च ॥ ४ ॥ ” इत्यादि । एवं प्रसिद्धस्यानन्तकरस्य

वर्जनमिति योगः । तथा उदुम्बरीति—सिद्धान्तप्रसिद्धानां यदपिष्प-

लोदुम्बरसस्यकदुम्बरफलानामत्यङ्गानाम्—अतिभोगाङ्गानां मध्यम-

धुमांसादीनाम्, चस्य तूत्तरत्र योगः, ‘ भोगतः ’ भोगमाश्रित्य

‘ मानं च ’—परिमाणं च । इदं हि किल द्वितीयं गुणप्रत उपभोगपरि-

भोगगुणप्रताभिधानं द्विधा भवति भोजनत कर्मतश्च । तत्रोपभुज्यत

“ सचित्तं ” गाहा व्याख्या—आवकेण हि भोजनतः कि-
 न उत्सर्गतो निरवद्याहारभोजिना भाव्यम्; कर्मतश्च प्रायो निरवद्य-
 कर्मानुष्ठानेन भवितव्यम् । अतस्तदपेक्षया यथासंभवममी अति-
 चारा हरयाः, तत्र च भोजनतस्तावदाह—‘ सचित्तं ’ इत्यादि । ‘ स-
 चित्तं ’ कन्दादि, इह च सर्वत्र निवृत्तिविषयीकृतप्रवृत्तायप्यतिचारा-
 भिधानं प्रतसापेक्षप्रवृत्तानामोगादिनिबन्धप्रवृत्त्या हरयम्, अन्यथा
 भङ्ग एव स्यात् । तथा तन्निवृत्तिविषयीकृतं सचित्तं वर्जयतीति
 योगः । प्रतिषद्धमिति सचित्तप्रतिषद्धं—वृत्तस्यगोन्दादि पक्षपक्षादि
 वा । ‘ अपउलिख ’ इति ‘ अपकं ’ कणिकादि संभवत्सचित्ताव-
 यवम् । ‘ दुष्पउलिख ’ इति ‘ दुष्पकं ’ अर्थस्विप्नप्रायं यथाशूल-
 कादि । तुच्छं—यत्र बहुनाऽपि भक्षितेन न किञ्चिद् तथाविधमाहार-
 कार्यम्, संभवदप्यं वाऽनिष्पन्नमुद्रकन्यादि । भक्षणशब्दः प्रत्येक-
 मभिसंश्रयते, सचित्तभक्षणमित्यादि । ‘ वर्जयति ’ परिहरते ‘ कर्म-
 सोऽपि च ’ कर्माभिरय पुनः ‘ अत्र ’ द्वितीयगुणत्रयेऽत्रारकमांदि
 वर्जयतीति योगः । कर्मतो हि द्वितीयगुणत्रये पञ्चरात्रानिचारा भ-
 वन्ति । तदुक्तम्—“ इगाले१वण२माडी३माडी४कोडीमु५ वज्रप
 कर्म । वाणिज्यं धेनवदत्त१लक्ष२रस३केमध्रिमभिमये५ ॥ १ ॥
 एवं तु जंगर्वात्तणकर्म१ निज्जयण२ च दवशाणं३ । मरदत्तकाक-
 सोमं४, असंशोमं५ च वज्रेणा ॥ २ ॥ ” आचार्यस्तु पृथमं
 शायद्वमेव, ॥ शायम्—

“ इगालकर्मं हि इगाले इदित्तं विदिणइ, ताव अर्यं
 रादायं वरो, न न कयइ । वणकर्मं जो वणं दिणइ, पय्या

अथरे द्विदिनं मौलेण जीवद्, एवं पक्षगाह पक्षिमिद्धा ह्येति । सा-
गाहिकम्मां सागाहिकपक्षेण जीवद्, तस्य बंधवदाह दोषा । भाडी-
कम्मां सगलं भंडोचकरारेणं आहण्यं बहद्, पक्षयमं न कल्पद्,
अदण्येति वा सगलं बलदे अ वेद्, एवमाह काउं न कल्पद् । पो-
डीकम्मां उद्धतयं हनेण वा भूमीण कोडयं । संतवाणिजं पुनिव
पेव पुलिशायं मुलं वेद्, संत वेज्यात् ति, पण्ढा पुलिदा दधि
प्राप्यंति, अचिरा सो वाणिज्यभो पउ नि काउं, एवं कम्मगण्यं
संगरमुलं वेद्, पुम्बाणिजं दिखद् । लक्खवाणिजं लक्खवाणिजे
वि एण पेव दोषा, तस्य किमिद्धा ह्येति । रमवाणिजं कल्लवाण-
त्तयं, तस्य सुराह अखेगे दोषा मारण्यभाओसबहाह अग्हा मग्हा न
कल्पद् । केसवाणिजं दामीभो गहाय अदखय विविण्णद् अथ
अप्यंति, एत वि अखेगे दोषा परबसत्तादयो । दिसवाणिजं दि-
मविक्कभो सो न कल्पद्, तेष बहूय जीवाय विगहया । अंतपी-
ललकम्मां तेज्जिअजं उण्णुजं च, लक्खमाहं च न कल्पद् । निज्ज-
ललकम्मां बडेहं गोणाह न कल्पद् । दध्मिदावलयवाकम्मां बय्हरं
वेद् एवंतरवलयनिमिर्न जहा उत्तगबदे, पण्ढा द्धु तज्जयां तयं
वेद्, तस्य सत्तायं मयसहमाण बहो । सरहत्तसागपरिमोत्त-
या सरहत्तसागाहंति सोमेह, पण्ढा वाविज्जद्, एवं न कल्पद् ।
अरहपोस ति जहा गोहविमए ओदीपोसण्णा दामीण दधिअ
भाहि गेहंति । " अहो नं चेतद् बहुसावधानो कम्मसाधेवंजातीदा-
नाम्, न पुनः परिगण्यमिति ॥ इह चं चं विदतिमंस्याविचारमि-
धानमप्यत्रापि पञ्चाविचारभेदवदा तज्जातीदानो अवपरिणामका-

लुप्यनिबन्धनविधीनामपरेषां संग्रहो द्रष्टव्य इति ज्ञापनार्थम्, तेन स्मृत्यन्तर्धानादयो यथासंभवं सर्वत्रोष्वतिचारा हरयाः । कृतं प्रसङ्गेन । इति गायार्थः ॥ ६३ ॥

उक्तं सातिचारं द्वितीयं गुणप्रतम् । इदानीं तृतीयमाह—

तद्व्यत्यदंडविरहं, अन्नं स चउज्विहो अवज्भाणे ।

पमयायरिह हिंसप्याण पावोवसे य ॥ ६४ ॥

“ तह ” गाहा व्याख्या—‘ तथा ’ तेनैव प्रकारेण “ गुरुमूले ” इत्यादिना निर्दिष्टेन ‘ अनर्थदण्डविरतिः ’ इति अर्थः—प्रयोजनम्, न विद्यतेऽर्थो यस्मिन् सोऽनर्थः, दण्डयते आत्माऽनेनेति दण्डः—निग्रहः, अनर्थआसी दण्डश्चानर्थदण्डः—इहलोक-प्रयोजनमप्यङ्गीकृत्य निष्प्रयोजनभूतोपमर्देनात्मनो निग्रह इत्यर्थः, तस्य विरतिः—उपरमः ‘ अन्यत् ’ अपरं तृतीयं गुणप्रतमिति हृदयम् । स चानर्थदण्डः ‘ चतुर्विधः ’ चतुष्प्रकारः । तदाह—‘ अपच्याने ’ निष्प्रयोजनदुष्टं ध्यानविषय इत्यर्थः । तदुक्तम्—“ कइया पचइ सत्यो ?, किं भंडं ? कथं केतिआ भूमी ? । को कयविजयफालो ?, निव्विसइ किं कहिं केण ? ॥ १ ॥ ” इत्यादि । ‘ प्रमादाचरिते ’ इति मयादिः प्रमादः तदाचरितविषयः । अनर्थदण्डत्वं चास्योक्तत्राचार्थद्वारेण स्वबुद्ध्या हरयम् । हिंसोति—हिंमादेतुत्वादापुधानलविषादयो हिंसेत्युच्यन्ते, कारणे कारोपपा-रान्; तेषां प्रदाने—अन्यस्मै तत्तममर्पणे । ‘ पापोपदेशे य ’ गूण-नात्मप्रमिति ‘ पापकर्मोपदेशे ’ कृप्यागुपदिराने । तदुक्तम्—“ नेतो

कालयोगम्, संतुलं च तदधिकरणं चेति समामः । तत्र भाष्य-
यानी — " भाष्येण न संतुलाति चेत् समानांति धोष्ययति,
एवं समीपतयापार्श्वविभागा । " " तत्रयोगपरिभोगाद्वेगम् " ति
तत्रयोगपरिभोगशब्दादर्थो निवृत्तिरिति चेत्, तदतिरेकता-तदतिरेकम्,
ननु हि साक्षात्कारी- " तत्रयोगपरिभोगं तद् नेत्याशयः तद् गिरिव-
त्ते तद्गता द्वावपि वृत्तिः, तत्र ओषिष्यात् अन्ते हि स्वावगा-
वृत्तिः, तत्रा नृणां आनन्दानन्दो । एवं त्रुत्तमवतीतमावविभागा ।
एवं न तत्र । का विधी साधनम् तत्रयोगे कदातो ? नो द्वाव-
वृत्तिः, तत्रा नृणां नेत्याशयः तत्र योगे त्रुत्तमवतीतमावविभागा ।
ननु न तत्र । का विधी साधनम् तत्रयोगे कदातो ? नो द्वाव-
वृत्तिः, तत्रा नृणां नेत्याशयः तत्र योगे त्रुत्तमवतीतमावविभागा ।
ननु न तत्र । का विधी साधनम् तत्रयोगे कदातो ? नो द्वाव-
वृत्तिः, तत्रा नृणां नेत्याशयः तत्र योगे त्रुत्तमवतीतमावविभागा ।

एवं सावित्रात् नृणां त्रुत्तमवतीतमावविभागा । तद्गता द्वावपि वृत्तिः,
तत्र ओषिष्यात् अन्ते हि स्वावगावृत्तिः, तत्रा नृणां आनन्दानन्दो ।
एवं न तत्र । का विधी साधनम् तत्रयोगे कदातो ? नो द्वाव-
वृत्तिः, तत्रा नृणां नेत्याशयः तत्र योगे त्रुत्तमवतीतमावविभागा ।
ननु न तत्र । का विधी साधनम् तत्रयोगे कदातो ? नो द्वाव-
वृत्तिः, तत्रा नृणां नेत्याशयः तत्र योगे त्रुत्तमवतीतमावविभागा ।

तत्र योगे त्रुत्तमवतीतमावविभागा । तद्गता द्वावपि वृत्तिः,
तत्र ओषिष्यात् अन्ते हि स्वावगावृत्तिः, तत्रा नृणां आनन्दानन्दो ।
एवं न तत्र । का विधी साधनम् तत्रयोगे कदातो ? नो द्वाव-
वृत्तिः, तत्रा नृणां नेत्याशयः तत्र योगे त्रुत्तमवतीतमावविभागा ।

तत्र योगे त्रुत्तमवतीतमावविभागा । तद्गता द्वावपि वृत्तिः,
तत्र ओषिष्यात् अन्ते हि स्वावगावृत्तिः, तत्रा नृणां आनन्दानन्दो ।
एवं न तत्र । का विधी साधनम् तत्रयोगे कदातो ? नो द्वाव-
वृत्तिः, तत्रा नृणां नेत्याशयः तत्र योगे त्रुत्तमवतीतमावविभागा ।
ननु न तत्र । का विधी साधनम् तत्रयोगे कदातो ? नो द्वाव-
वृत्तिः, तत्रा नृणां नेत्याशयः तत्र योगे त्रुत्तमवतीतमावविभागा ।

पच्छा आलोएत्ता बंदइ आयरिआइ जहा खयलियाए, पुणो वि
 गुनं बंदित्ता पदिलेहिता निविट्ठो पुण्णइ पढइ वा, एवं बेइएमु वि ।
 जया मगिहे पोसइसालाए वा तथ नवरि गमणं नत्थि । जो इड्ढि-
 पत्तो सो सव्विड्ढीए एइ, तेण जणस्म अत्था होइ, आदिआ सा-
 ह्णो सुपुरिमपरिग्गहेणं । जइ सो कयमामाइओ एइ ताहं आस-
 हत्थिमाइं जणेण अहिगरणं न बट्टइ ताहे न करेइ, कयमामाइ-
 एण य पाणहिं आगंतव्वं तेण न करेइ । जइ सो गावओ तो म
 कोइ उठेइ । अइ अहामइओ पूआ कया होउ ति भयंति ताहे
 पुण्णरयं आगणं कीरइ, आवरिआ य उट्ठिआ अण्णंति, तथ
 नट्ठेत्त—अण्णुट्ठेत्ते सोमा विभागियव्वा । पण्णा सो इड्ढिपत्तो सामा-
 इयं करेइ अणेण विदिणा, करेमि भंते ! सामाइयं गावन्नं जो
 पचअण्णानि दुक्खिं निविट्ठेणं जाव निषमं पग्गुवागामि, इति । एं
 सामाइयं काउं पडिक्कणो बंदित्ता पुण्णइ । सो अ किर सामाइं
 करेत्तो मउठं अवणेइ, कुइलाइं मासमुइं पुक्कं संघोअं पाचार-
 माइं बोमिरइ । एमो वित्री सामाइयम्म ” ॥ ६५ ॥

अभ्येक्षानिपादनाह—

ममवयमकायदुष्यणिहारां इह जलप्रो विरलेइ ।

मइअकरणयं अण्णविड्ढियम्म तइ अकरणयं पोइ ॥ ६६ ॥

“ मगु ” गाइअ ज्जाअत्ता—“ मनोअवनकायदुष्यणिगारं ”

मनःप्रवृत्तीनां मावणानां प्रवर्तनमित्यर्थः, ‘ इह ’ सामाविहे ‘ इ
 म्यतः ’ अण्णंअ ‘ विड्ढेअनि ’ विड्ढेअने । तयोअमी अनिचारा —
 ‘ म्पुण्णकरणं ’ म्पुणे—सामाविहविचाराणां अनालोचनम्, एवमुक्तं

अवति-प्रवृत्तप्रमादाभेदं स्मरति, अस्यां वेत्तायां सामाधिकं कृतं-
 म्यं कृतं न कृतमिति वा, स्मृतिमूलं हि मोक्षानुष्ठानम् । अनव-
 रिक्तवर्णं-करणानन्तरमेव त्यजति, यथाकथञ्चिद्वाऽनवस्थितं क-
 रोतीत्यनवस्थितवर्णं व्रजयतीति । ' वा ' समुच्चयार्थः । ' एव ' -
 अवधारणे । अयमत्र भावार्थः—“ सामाह्यं हि कृतं, पर्यितं
 जो क विरक्तं मद्रो । अदृष्टमद्रोवगम्यो, निरन्धयं तस्य सामाह्यं
 ॥ १ ॥ कयमामह्यो पुनश्च, कुटीप पेदित्र्य मासिजा । मद्र नि-
 रवले वयलं, अरण्ये सामाह्यं न भवे ॥ २ ॥ अनिरिविरया-
 वमज्जिअर्थेदिने ठाणमाह संवेना । हिमाऽभावे वि न सो, कदसा-
 मद्रयो पमायाधो ॥ ३ ॥ न मरु पमापमुत्तो, जो सामाह्यं कया
 ॥ कायव्य । कयमकय वा तस्य द्व, कय पि विपलं तयं मेयं
 ॥ ४ ॥ काऽत्र तवग्य विच, पारेइ करेइ वा जहिच्छाप । अ-
 खवट्टिअमामह्यं, अखायराधो न त मुदं ॥ ५ ॥ ” ॥ ६६ ॥

उक्तं नातिचार प्रथमं शिक्षाग्रतम् । मांशेले द्वितीयमाह—
 दिसिबयगाहियम्म दिमापरिमाणम्मोह पइदिणं जं तु ।
 परिमाणकमममं, अवरं खलु होइ विभेयं ॥ ६७ ॥

“ दिमिबव ” गाढा व्याख्या—दिग्रतमुत्तम्बरूपम्, तत्र
 गृहीतस्य दिक्परिमाणस्य दीर्घकालिकस्येति गम्यते, ‘ इह ’ भाव-
 कथने ‘ प्रतिदिनं ’ अनुविषयम्, एतच्चोपलक्षणं प्रतिप्रहरादेः,
 ‘ यत् ’ यत्पुनः ‘ परिमाणकरणं ’ संक्षिप्ततरदिक्प्रमाणमदृष्टमि-
 त्यर्थः, ‘ पणत् ’ एवंविधं परिमाणकरणं ‘ अपरं ’ अन्यद्वितीयं

शिवायतं देशावकाशिकं देशे-दिग्रतगृहीतपरिमाणविभागे-
यकारो देशावकारः, तेन निर्वृत्तं देशावकाशिकं भवति विज्ञेयम् ।
इति गार्थः ॥ ६७ ॥

अत्रातिचारनाह—

षडह इह आणयणप्यभोगपेसप्यभोगयं चैव ।

सदाणुरूपयायं, तह बहियापोगलक्खेवं ॥ ६८ ॥

“ षडह ” गाहा व्याख्या—वर्जयति ‘ इह ’ द्वितीयशिवा-
यते आनयनप्रयोगप्रेष्यप्रयोगतां चैव शब्दानुपातं रूपानुपातं तथा
बहिःपुद्गलप्रक्षेपम् इति सूत्रानुवृत्तेः प्राकृतत्वाच्च पदप्रटना । भा-
वार्थस्तु—इह विरिष्टावंधिके भूदेशावमहे परतः स्वयं गमनायो-
गाद् यदन्यः सचित्तादिद्रव्यानयने प्रयुज्यते संदेशकप्रदानादिना त्ववे-
दमानेयं इत्ययमानयनप्रयोगः । तथा प्रेष्यप्रयोगः यथा—अभिगृही-
तप्रविचारदेशव्यतिक्रमभयादपरयमेव गत्वा त्वया मम गवाणाने-
यम्, इदं वा तत्र कर्तव्यम् इत्येवंभूतः । तथा शब्दानुपातः—रघू-
वृत्तिप्राकारादिष्वयग्विद्वज्भूदेशाभिप्राये बहिः प्रयोजनोत्पत्तौ तत्र
स्वयं गमनायोगात् वृत्तिप्राकारप्रत्यासन्नप्रतिनो बुद्धिपूर्वकं सुत्कारि-
कादिराम्यकरणेन समवसितकालं बोधयतः, शब्दानुपातः—
शब्दस्यानुपातनं—उच्चारणं शब्दानुपातः तादृग् येन परकीय-
भ्रवणविवरमनुपतन्वमाविति । तथा रूपानुपातः—अभिगृहीतदेशा-
द्विदिः प्रयोजनभावे शब्दमनुस्मरण एव परेषां ममीषानवनायै
स्वरादीरूपप्रदर्शनं रूपानुपातः । तथा बहिःपुद्गलप्रक्षेपः—अ-
भिगृहीतदेशाद्विदिः प्रयोजनभावे परेषां प्रबोधनाय शब्दादिष्वेव ॥ ७७

समक्षेपः इति भावना । देशावकाशिकमेतदर्थमभिपृष्टाते—मा भूद्वि-
गमनाऽऽगमनादिव्यापारजनितः प्रायुपमर्द इति, ॥ ५ स्वयंकृ-
तोऽन्येन वा कारित इति न कश्चिन् फलं विरोधः, प्रायुत गुणः
स्वयंगमने, ईर्यापयविशुद्धे, परस्य पुनरुनिपुणत्वात् तदशुद्धिः ।
इति सामायेः ॥ ६८ ॥

उक्तं सातिचारं द्वितीयं शिक्षाग्रतम् । सांप्रतं तृतीयमुच्यते—

आहारदेहसकार्षमवाचारपोसहो अर्थः ।

देसे सज्ये य इमे, चरमे सामादयं नियमा ॥ ६९ ॥

“आहार” गाहा व्याख्या—‘आहार—देहसत्कार—ब्रह्म—अव्यापा-
रपौषधः’ इति इह पौषधशब्दो मूढता पर्वमु वर्तते, पर्वणि चाष्ट-
म्यादितिधमः पूरणात्पर्व धर्मोपपद्यहेतुत्वादित्यर्थः । पौषधशब्दधामं
प्रत्येकमभिसंभव्यते, आहारपौषध इत्यादि । ‘अन्यन्’ अपरं
तृतीयं पौषधोपवासशिक्षाग्रतमित्यर्थः । ‘देशे’ देशविषयं ‘सर्व-
स्मिन्’ सर्वविषयम्, ‘चः’ समुच्चये, ‘इदं’ पौषधोपवासशिक्षाग्रतं
‘चरमे’ सर्वतोऽव्यापारपौषधेऽर्हाकृते ‘सामायिकः’ उक्तस्वरूपं
करणीयमिति गम्यते, ‘नियमान्’ अचरयंतया, अन्यथा सामा-
यिकगुणामात्र इति पदघटना । तत्राहारः—प्रसीतः तद्विषयस्तानिभि-
तो वा पौषध आहारपौषधः, आहारादिनिवृत्तिनिमित्तं धर्मपूरणं
पर्वेति भावना । एवं शरीरसत्कारपौषध । ब्रह्मचर्यपौषधः, अत्र
चरणीयं चर्यम्, “अथो यन्” इत्यस्मादधिकारान्, “गदमद-
चरयमश्नानुपसर्गे” (पा०—३—१—१००) इति यन् । ब्रह्म-

कुशलानुष्ठानम् । यथोक्तम्—“ ब्रह्म देवो ब्रह्म तपो, ब्रह्म ज्ञानं च
 शान्तम् । ” ब्रह्म च तत्पर्यं चेति ममामः, शेषं पूर्ववत् । तथाऽ-
 व्यापारपौषध इति, एतत् भावत्यो पुन इमो—आहारपोसहो दु-
 विहो, देसे सख्ये य । देसे अमुगा विगई आयांजिलं वा एकमि वा
 दो वा । सख्ये अजव्यहो आहारो अहोरत्तं पचकराओ । मरीरपो-
 सहो दहाणुवट्टणवणगविलेयणपुष्कगंधतंत्रोलाणं बत्याभरणपरि-
 षागो य, सो वि देसे मख्ये य । देसे अमुगं मरीरसकारं न करेमि
 मख्ये मख्यं न करेमि ति । बंधचेरपोमहो वि देसे सख्ये अ । देमे
 दिया रतिं वा एकसिं वा दो वा वारे ति । सख्ये अहोरत्तं बंधपारी
 द्यइ । अत्र्यापारपोमहो वि देसे मख्ये य । देमे अमुगं वाचरं न
 करेमि । मख्ये मख्यं वा वाचरं येय हसमगदपरपरिकम्भार्यं न
 करेमि । एतत् जो देमे पौमहं करेइ मामाह्यं करेइ वा न वा । जो
 मख्यपौमहं करेइ सो नियमा कयमामइओ । जइ न करेइ ता नि
 यमा बंधिजइ । तं कटिं करेइ ? येइवपरे वा माहुमूले वा धरे वा
 पौमहमात्ताण वा उग्गुक्कमणिगुवण्णो पट्टंनो पोन्धयं वा वापत्तां प-
 क्कममागं मअइइ । जइ एण माहुगुले अह न ममथो तजभाओ
 धारेइ विमामा ” ॥ ६६ ॥

अत्रातिशयनाह—

अप्पडिदुप्पडिलेदियमअमेआइ वजइ इत्थं ।

मंमं व अणुगुणालणमाहागइगु मय्येगु ॥ १ ॥

“ अप्पडि० ” गाथा व्याख्या — अप्पडिदुप्पडिलेदियं
 अयमअमेआ ” इति सूत्रान् सूत्रमिति व्याख्यानं बाह्यानुशासनात्-

मर्थः—अप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितशय्यासंस्कारकौ तथाऽप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासंस्कारकौ वर्जयन्तीति योगः । इह च शय्या प्रतीता, संस्तीर्यन् इति संस्कारकः—पौषधप्रत उपयोगी दर्भकुराकम्बलीवल्वादिः, तयोश्चाप्रत्युपेक्षत्वं—योषरापसयोश्चतुषाऽनिरीक्ष्यं दुष्टं—उद्भा-
न्तचेतसः प्रत्युपेक्षणम्, ततश्चाप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितौ च तौ श-
य्यासंस्कारकौ चेति समामः, शय्यैव वा संस्कारक इति । त्वद्यन्यत्रा-
प्यक्षरगमनिका वार्येति । उपलक्षणं च शय्यासंस्कारकौ, उपयोगिनः
पीठकादेरपि । एतत् पुनः वामाचार्य—“ कङ्गपोमडिभ्यो नो अप्प-
दिलेदिभ्य सेज्जं दुरूहइ, मंथाग्गं वा दुरूहइ, पोसइतालं वा सेवइ,
दम्भवत्थं वा मुदवत्थं वा भूमीए संवरइ, काइयभूमीओ वा भाग-
ओ पुणएवि पडिलेहेइ, अण्णहा अइयाणे । एवं पीठगाइसु वि-
विभामा ॥ ” तथा प्रमार्जनं—शय्यादेर्वस्त्रोपान्माविना तदकरणमप्र-
मार्जनम्, ‘ सम्यग् वाऽननुपालनम् ’ यथावद्विधानं ‘ आहारा-
दिषु सर्वेषु ’ प्रागुद्दिष्टेषु । इति गार्थाः ॥

एतत् भावणा—कङ्गपोमहो अधिरचितो आहारे नाथ मध्यं देमं
वा पत्थेइ, बीयदिवसे पारणगरम् वा अपण्णो अट्ठाए आदत्ति
करेइ कारवेइ वा, इमं इमं व ति करेइ न बट्टइ । सरीरसकारे स-
रीरं उव्वट्टेइ, दादिआओ केमे वा रोमाडं वा सिंगाएहिप्पाएणं
मंठवेइ, दादे वा सरीरं सिपइ, एवं सज्जाणि सरीरभूसाकारणाणि
परिट्ठइ । बंभेरे इहलौइए पारलोइए वा भोगे पत्थेइ संघाहेइ
वा, अहवा मदपरिसरसरुवगंघा अभिलमइ, बंभेपरपोसहो कया
पुरिदी, बंइयामो बंभेरेणं ति । अज्जावारं सावज्जाणि वावारेइ,

कथमकथं वा चिंतेह, एवं पंचइयारसुद्धो अणुपालिअव्यो इति॥१००॥

उक्तं सातिचारं वृतीयं शिष्टात्रतम् । अधुना चतुर्थमुच्यते—

अमार्दणं सुद्धाण कप्पयिञ्जाण देसकालजुमं ।

दाणं जईणमुचियं, गिहीण सिक्खावयं भणियं ॥ १०१ ॥

“अएणार्दणं” गाहा व्याख्या—‘अमार्दनां’ भोजना-

दीनाम्, आदिशब्दात्पानवस्त्रोपधादिपरिमहः, अनेन च हिरण्यारि-

व्यवच्छेदमाह । ‘शुद्धानां’ न्यायागतानाम्, न्यायश्च—त्रिजगति-

यंबैरयसुद्धानां स्ववृक्ष्यनुष्ठानम्, अनेनाप्यन्यायागतानां निषेधमाह ।

‘कल्पनीयानाम्’ उद्गमादिशेषवर्जितानाम्, अनेन त्वकल्पनीयानां

प्रतिषेधमाह । ‘देसाकालयुतं’ प्रस्तावोपितं ‘दानं’ वितरणं ‘व-

तिष्ठः’ मुनिभ्यः ‘उचितं’ मंगलं गृहिणां शिष्टात्रतं ‘भणियं’

कर्ममतिपिगंविभागप्रतमित्यर्थः । इह भोजनार्थं भोजनकालोपरयापी

अनिधिहच्यते, तत्रारमार्थनिष्पादिताहारस्य गृहिणः सागुरेयापिभिः ।

तदुक्तम्—“नियिषवोत्तवाः सर्वे, त्यक्ता येन मत्तारमना । अपि-

थिं तं विजानीयाच्छेयमध्यागनं विदुः ॥ १ ॥” तस्यापिभिः सांवि-

भागोऽप्रतिपिगंविभाग, सविभागमहत्वात्पञ्चात्कर्मोदिपरिहारमाह ।

इति गाथाः ॥ १०१ ॥

अथ मामायागी—सावगेण योगह चारेणेण नियमा सावुल

कां चारेणम्, अणुता गुण अणियमो—तां वा चारेण पाणि का

वेड नि । मत्ता गुण सावुल तां चारेण चारेणम् । चरे १ चारे

वेमकाओ तां अणुता सर्वरम विमूर्त कां सावुलदिमायं मं

निमतेह भिक्खं गेण्हहं ति । साहूणं का पडिवत्ती ? ताहे अण्णो पडलं अण्णो मुहरांतयं अण्णो भायणं पडिलेहेह, मा अंतराइय-
दोसा ठवणादोमा भविस्संति, सो जइ पदमाण पोरमीए निमतेह
अत्थि अ नमोच्चारमहिअइत्तगो तो गेम्मइ, अहं नत्थि न गेम्मइ,
सं बहिअब्बं होइ, जइ पणं लगेज्जा ताहे गेम्मइ संचिकरमाविज्जइ ।
जो वा उग्गाहाए पोरसीण पारेइ पारणइत्तो अण्णो वा तस्म दि-
ज्जइ, पच्छा तेण सावणेण समगं संपाडगो वचइ, एगो न बट्टए
पेसिउं, साहू पुरब्बो मावगो मग्गब्बो परं नेअणं आसणेण उयनि-
मंतइ, जइ निविट्ठा लट्ठयं, अहं न निविसंति तहावि विण्णो पड-
त्तो होउं ति, ताहे भत्तपाणं सयं येव देइ ति, अहंवा भाणं
परेइ भज्जा देइ, अहंवा ठित्तो अच्छइ जाव दिण्णं, साहू वि सा-
वसेसयं दब्बं गेण्हंति पच्छाकम्मपरिहरणट्ठा, वाऊण बंदिउं विस-
जेइ, विमज्जेत्ता अणुगच्छइ, पच्छा सयं भुंजइ । जं व किर सा-
हूणं न दिण्णं सं सावणेण न भोत्तव्यं । जइ पुण साहू नत्थि ताहे
देसकालवेलाए दिसालोचो कायब्बो, विमुद्धभापेण चित्तेअब्बं,
जइ साहूणो होत्ता तो न्हि नित्यारिब्बो होत्तो ति विभासा ॥

अत्राविचारनाह—

सच्चित्तनिश्चयवर्णयं, वज्जइ सच्चित्तपिहणयं येव ।

कालाइकमपरववणसं मच्छरिययं येव ॥ १०२ ॥

“ सच्चित्त ” गाहा व्याख्या—सच्चित्तनिश्चेपणं वर्जयेत् स-
च्चित्तपिधानं येव कालातिक्रमपरव्यपदेशं मात्सर्यं येव वर्जयेदिति
पदपटना । तत्र ‘ सच्चित्तनिश्चेपणं ’ सच्चित्तेषु-ग्रीष्मादिषु निश्चेप-

णमन्नादेरदानबुद्ध्या मातृस्थानत एव । ' सञ्चितपिधानं ' सञ्चितेन—फलादिना पिधानं—स्थगनमिति समासः, भावना प्राग्वत् । 'कालातिक्रमः' इति कालस्यातिक्रमः कालातिक्रमः—इत्युचितो यो भिक्षाकालः साधूनां तमतिक्रम्य—अतिलङ्घयानागतं वा भुङ्क्ते, तदा चे किं तेन लब्धेनापि ? कालातिक्रान्तत्वात् । तदुक्तम्—“ काले दिष्टस्त्वं पहेणयस्स अग्घो न सीरए काउं । तस्सेव अयकपणामिअस्स गिण्हंतया नत्थि ॥ ” 'परव्यपदेशः' इति आत्मव्यतिरिक्तः परः तस्य व्यपदेशः परव्यपदेश इति समासः । साधोः पौपधोपवासपारणकाले भिक्षायै समुपस्थितस्य प्रकटमन्नादि पश्यतः श्रावकोऽभिधत्ते परकीयमिदमिति नास्माकीनमतो न इदमि किञ्चित् ; याचितो वाऽभिधत्ते विद्यमान एवामुक्तस्येदमस्ति तत्र गत्वा मार्गत यूपमिति । मात्सर्यमिति—याचितः कुप्यति, परोऽभतिवैमनस्यं वा मात्सर्यं इति तेन तावद् द्रमकेण याचितेन दत्तं किमहं ततोऽपि न्यून इति मात्सर्याददाति, कषायफलुपितेन वा पित्तेन वा ददतो मात्सर्यम् । इति गायार्थः ॥ १०२ ॥

उक्तं सातिचारं चतुर्थं शिक्षाग्रतम् । तदुक्तं चोक्तानि ३४-शापि भावकग्रतानि । सांप्रतं तत्रातिचारोक्तिमेव शोषयति । ननु यद्यतिचारा अपि परिहारविषयीभावेनात्राभिधीयन्ते किमिति तेषामपि ग्रतानामिव प्रत्याख्यानं त्रिधात्रिधादिविभागेन न प्रदर्शितमिति मनस्याधायाह—

एत्थं पुण अइयारा, णो परिमुद्धेसु हुंति सव्वेसु ।

अकरुंढविरइभावा, पउइ सव्वत्यमो मणियं ॥ १०३ ॥

“ एत्वं ” गाढा व्याख्या—‘ अत्र ’ एतेषु प्राणातिपाता-
दिभूतेषु, पुनःशब्दो विशेषण्ये, अनिचारगतमेतदत्र विशेषितमभि-
धातव्यमित्यर्थः । ‘ नो ’ निषेधे, ‘ परिशुद्धेषु ’ विषयधृक्कर्मणु-
द्वयागतवाचिकविरतिपरिणामप्रतिपक्षेषु ‘ भवन्ति ’ जायन्ते ‘ स-
र्वेषु ’ इन्द्रास्तवपि । हेतुमाह—‘ अतएवविरतिभावात् ’ परिपूर्ण-

देराविरतिसङ्काशताः, नहि परिपूर्णदेराविरतिसङ्काशे कथादिमतिप-
क्षिर्भवतीति भावः । वज्रयति, अत्र इतिशम्भाप्याहारो दृश्यः, वज्र-
वर्णात्येवं ‘ सर्वत्र ’ सूत्रे । ‘ अतः ’ यतोऽतएवविरतिभावाद् कथा-
दिप्रवृत्तिर्न भवत्येव अस्मादेतोः ‘ मणितं ’ उत्तमम् । इदमुक्तं
भवति—यद्यप्यतिचारणं पृथक् प्रत्याख्यानं नोक्तं तथापि प्राणि-
कथादिप्रत्याख्यान एव शुद्धिप्राप्ते प्रत्याख्यानानुबन्धवन्धाद्यतिचारपरि-
हारप्रबलैव प्रायः प्रवृत्तिः स्यादतां प्रतप्रत्याख्यानमेवंविधविषय-
व्यापीति नाविचार्य अत्र पृथक् प्रत्याख्येयतयोच्यन्ते, किन्त्वेवंवि-
धविरतौ कथादिरूपा प्रवृत्तिर्न भवतीति स्थापनाय सर्वत्रातिचारान
वज्रयतीत्युच्यते । इति गाढार्थः ॥ १०३ ॥

ननु यद्येवं विरतिविषयधृक्कर्मण्दासकशागतविरतिपरिणामे
स्वरमत एव कथादिपरिहारप्रबलैव प्रवृत्तिर्विरतिमतस्तर्हि तस्येदं
विनिविषयादिनिरूपकसूत्रं किंफल देराविरतिं प्रति स्यात् ? इत्याह—
शुद्धा उवापरस्मृताः गाढपयस्तविमया मुख्येयव्या ।
कुमारसहभासगर्दटाहरणं धीरेहि ॥ १०४ ॥

“ शुद्धा ” गाढा व्याख्या—‘ सूत्रात् ’ आगमान् कथाय-
द्वयादयः शुद्धकारणव्याख्यानवद्वेदोदाहरणेन धीरेण

समन्नादेरदानबुद्ध्या मातृस्थानत एव । ‘ मञ्चित्पिधानं ’ सञ्चितेन—फलादिना पिधानं—स्थगनमिति समासः, भावना प्राग्वत् । ‘ कालातिक्रमः ’ इति कालस्यातिक्रमः कालातिक्रमः—इत्युचितो यो भिक्षाकालः साधूनां तमतिक्रम्य—अतिलङ्घयानागतं वा भुङ्क्ते, तदा चेत् किं तेन लब्धेनापि ? कालातिक्रान्तत्वान् । तदुक्तम्—“ काले दिष्टस्स पहेणयस्स अग्यो न तीरण काउं । तस्मेव अधक्कपणामिभस्स गिण्हंतया नत्थि ॥ ” ‘ परव्यपदेशः ’ इति आत्मव्यतिरिक्तः परः तस्य व्यपदेशः परव्यपदेश इति समासः । माधोः पौषपोषवासपारणकाले भिक्षायै समुपस्थितस्य प्रकटमन्नादि परमतः आवकोऽभिधत्ते परकीयमिदमिति नात्माकीनमतो न वदामि किञ्चित् ; याचितो वाऽभिधत्ते विद्यमान एवामुक्तस्येदमस्ति तत्र गत्वा मार्गत यूपमिति । मात्सर्यमिति—याचितः कुप्यति, परोक्षतिवैमनस्यं वा मात्सर्यं इति तेन तावद् द्रमकेण याचितेन दत्तं किमहं ततोऽपि न्यून इति मात्सर्याददाति, कषायकलुषितेन वा चित्तेन वा ददतो मात्सर्यम् । इति गाथार्यः ॥ १०२ ॥

उक्तं सातिचारं चतुर्थं शिक्षाग्रतम् । तदुक्तं चोक्तानि द्वारं शापि आवकप्रतानि । सांप्रतं तत्रातिचारोक्तिमेव शोधयति । ननु यद्यतिचारः अथि परिहारविषयीभावेनात्राभिधीयन्ते किमिति तेषामपि प्रतानामिव प्रत्याख्यानं त्रिधात्रिधादिविभागेन न प्रदर्शितमिति मनस्याधायाह—

एत्थं पुण अश्यारा, गो परिगुदेसु हुंति सज्जेसु ।

अक्खंठविरइमावा, वडाइ सव्वत्थओ मणियं ॥ १०३ ॥

“ एतत् ” गाहा व्याख्या—‘ अत्र ’ गतेषु प्राणातिपाता-
दिप्रतेषु, पुनः शब्दो विरोपये, अतिचारगतमेतदत्र विरोपितमभि-
घातव्यमित्यर्थः । ‘ नो ’ निषेधे, ‘ परिशुद्धेषु ’ विबन्धककर्मानु-
दयागततात्त्विकविरतिपरिणामप्रतिपक्षेषु ‘ भवन्ति ’ जायन्ते ‘ स-
र्वेषु ’ द्वादशास्वपि । हेतुमाह—‘ अस्मद्विरतिभावाद् ’ परिपूर्ण-
वैराविरतिसङ्काशतः, नहि परिपूर्णवैराविरतिसङ्काशे वधादिप्रतिप-
क्षिर्भवतीति भावः । वर्जयति, अत्र इति शब्दाप्याहारो हरयः, वर्ज-
यतीत्येवं ‘ सर्वत्र ’ सूत्रे । ‘ अतः ’ यतोऽस्मद्विरतिभावाद् वधा-
दिप्रवृत्तिर्न भवत्येव अस्माद्धेतोः ‘ भणितं ’ कृतम् । इत्युक्तं
भवति—यद्यप्यतिचारणं पृथक् प्रत्याख्यानं मोक्षं तथापि प्राणि-
वधादिप्रत्याख्यान एव शुद्धिमात्रे प्रत्याख्यानुबन्धवधाद्यतिचारपरि-
हारप्रपञ्चैव प्रायः प्रवृत्तिः स्यादतो प्रवप्रत्याख्यानमेवंविधविषय-
व्यार्थीति नातिचार अत्र पृथक् प्रत्याख्येयतयोच्यन्ते, किन्तु एवंवि-
धविरती वधादिरूपा प्रवृत्तिर्न भवतीति स्थापनाय सर्वत्रातिचारण
वर्जयतीत्युच्यते । इति गाधार्यः ॥ १०३ ॥

अगु यद्येवं विरतिविबन्धकधर्मश्चास्यशागतविरतिपरिणामे
स्वरगत एव वधादिपरिहारप्रपञ्चैव प्रवृत्तिर्विरतिमजस्तर्हि तस्येह
विनिविषयादिनिरूपकगूत्र द्विचलं वैराविरतिं प्रति स्यात् । इत्याह—
गुप्ता उवापरकरग्रहणपयस्यसिद्ध्या मुर्येयव्या ।
कुंभारवकमामगदंटाहरणं धीरेहि ॥ १०४ ॥

“ गुप्ता ” गाहा व्याख्या—‘ सूत्रान् ’ आगमाद् वधा-
दिप्रत्याख्यानं कुंभारवकमामगदंटाहरणं धीरेर्होदम्या इति

योगः । तत्रोपायेन रक्षणमुपायरक्षणम्, परिशुद्धनलमहर्षादि-
 ह्ये प्रयत्नो महर्षप्रयत्नः, यत्रमहर्षार्थं यत्तुमांसकादी पुनः पुनः
 भवत्यादिविषय आदरविषयः । संकल्पविषयीकृतप्राप्त्यादिरूप उग
 यरक्षणादीनां चार्थस्ते उपायरक्षणादयः सूत्राद् ज्ञातव्याः । कथम् ।
 कुम्भकारपञ्चभ्रामकदण्डोदाहरणेन । इदमत्र हृदयम्—यथा किञ्च
 कुम्भकारपञ्चभ्रामतो भ्रमतो वा दण्डो भ्रमणतत्स्थैर्यनिवन्धनमे
 व भवति, एवमिहापि सूत्रेणोपायरक्षणार्थो निरुत्थमाणा विरति-
 परिणामेऽमति मति च संभवद्विस्तेरमुमतो गुणकरा एव । इह
 केचिद् विषयादिपदानि पञ्चानुपूर्व्या विभागेनान्यथाऽपि व्याचक्षते,
 इह तु प्रतिपत्तिनापवायेत्यमेव व्याख्यातानि । इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥

प्रदर्शितोदाहरणमेव समर्थयति—

गहणा उग्ररि पपत्ता, होइ अगंतो वि विरहपरिणामो ।

अदृगलकम्भोदयमो, पडइ अयसाइ निंगमिह ॥ १०४ ॥

" गहणा " गाहा व्याख्या—' महर्षानुपयि ' " गुह-
 मूने " ग्राहिसूत्रनिर्दिष्टप्रतोपादानोत्तरकालस्थिते, ' गहणा '
 पुनः पुनः भवणाणादरात्, किम् ? ' भवति ' प्राप्ते ' अम-
 मति विगतिरिग्यामः ' अविगमानोऽपि कर्मज्ञाननिवन्धनभारवि-
 षो विगम्यन्त्यमायः, अनेन च सूत्रानुपायरक्षणार्थो निरुत्थमाणा
 विरतिरिग्यामेऽमति मदुन्नादृष्टा भवन्तीत्यादिभिरुक्तं भवति । नार्ति तु
 मत्र कथमाह—' अदृगलकम्भोदयमः ' अशुभदृष्ट्याऽऽर्त्तानुपाय-
 ' वर्ति ' अत्रार्ति विगतिरिग्याम इति प्रकृतम्, अतः सूत्रानु-
 पायरक्षणार्थव्याप्तिरुक्तानि वन्धना भवन्तीत्यादिभिरुक्तः । नव प्रीति

पठिते चिह्नमाह—अवर्णः—अक्षरपा अवज्ञा वा—अनादर आदिर्यस्य
तत्तया, आदिशब्दात्तद्व्यञ्जोपायाप्रवृत्त्यादि च ‘ लिङ्ग ’ चिह्नं
‘ इह ’ प्रत्यपरिणामपरिपाते । इति गायार्थः ॥ १०५ ॥
अतस्तन्म्यामत उत्पादनाय सत स्थैर्याय यद्विधेयं तन्निग-
मनद्वारेणाह—

तन्मा निगसर्षणं, बहुमाख्यं च आदिगणगुणम् ।
पठिवत्तदुगुंक्षाए, परिणत्तलोपख्यं च ॥ १०६ ॥

“ तन्मा ” गाहा व्याख्या—यस्मादेवमसन भवति संज्ञ
प्रमादान् परिपताति विरतिपरिणामस्तस्मान् नित्यं—सदा स्मृत्या—अ-
धिकृताविस्मरणेन, ‘ बहुमानेन च ’ भावप्रतिबन्धेन च ‘ आधिक-
तगुणं ’ सम्यक्त्वागुप्रतादौ, ‘ प्रतिपत्तजुगुप्सया ’ मिथ्यात्वप्राप्ति-
वधापुद्गेनेन, ‘ परिणत्यालोचनेन च ’ मिथ्यात्वप्राप्तिवधादीनां “ वा-
रणफला एते ” इति विपाकालोचनेन । इति गायार्थः ॥ १०६ ॥

तथा—

नित्यंकरमर्चाय, सुसाधुजनपञ्चुवासणाए य ।
उत्तरगुणसदाए, एतथ सया होइ जइयब्बं ॥ १०७ ॥

“ नित्यंकर ” गाहा व्याख्या—‘ तीर्थंकरभक्त्या ’ परम-
शुश्रूषिण्येन ‘ सुमाधुजनपर्युपासनया च ’ भावयतिमेषनया च
‘ उत्तरगुणप्रदया च ’ सम्यक्त्वे सत्यगुप्रतामिलापेण तेषु सत्सु
महाप्रतामिलापेण च ‘ अत्र ’ विरतिव्यतिकरे ‘ सदा ’ सर्वदा
भवति ‘ यतितव्यं ’ उद्यमः करणीयः । इति गायार्थः ॥ १०७ ॥

एवमसंतो वि इमो, जायद् जाओ वि न पडइ कयाई ।

ता इत्थं बुद्धिमया, अपमाओ होइ कायव्वो ॥ १०८ ॥

“ एवं ” गाहा व्याख्या—‘ एवं ’ उक्तन्यायेन प्रवृत्तौ ‘ असन्नपि ’ अविद्यमानोऽपि ‘ अयं ’ विरतिपरिणामः ‘ जायते ’ भवति, ‘ जातश्च ’ संपन्नश्च ‘ न पतति कदाचित् ’ नापैति कदाचिदपि, ‘ तत् ’ तस्मात् ‘ अत्र ’ नित्यस्मरणादौ ‘ बुद्धिमता ’ धीमता ‘ अप्रमादः ’ उग्रमो भवति कर्तव्यः । इति गायार्थः ॥ १०८ ॥

उक्तप्रतानामेषाऽवधिविरोपं निदर्शयन्नाह—

एत्थ उ सावगधम्मे, पायमणुव्वयगुणव्वयाई च ।

आवकहियाई सिक्खावयाई पुण इत्तराई ति ॥ १०९ ॥

“ एत्थ ” गाहा व्याख्या—‘ अत्र ’ एतस्मिन् प्रत्युत आवकधर्म इति योगः, ‘ तुः ’ अवधारणे, अत्रैव न शाक्यादि-धर्मे, ‘ प्रायः ’ बाहुल्येन, प्रायोग्रहणेन परिग्रह्यतादौ चतुर्मासकादिरूपमप्यवधिमाह । ‘ अणुव्रतगुणप्रतानि च ’ इति पञ्चाणुव्रतानि प्रतिपादितस्वरूपाणि त्रीणि गुणप्रतानि उक्तलक्षणान्येव ‘ यावत्कथिकानि ’ इति मरुद्गृहीतानि यावज्जीवमपि धारणीयानि, “ न तु नियोगतो यावज्जीवमेव ” इति गुरवो व्यापक्षते; प्रतिपनुर्मासकमपि तद्गृहः, पृथपरंपरायानतथामामाचार्युपलब्धेः । ‘ शिक्षाप्रतानि पुनरित्वराणि ’ इति शिक्षा—अभ्यासस्तस्यां प्रतानि शिक्षाप्रतानि इत्यराणि—इत्वरक्षास्नानि । तत्र प्रतिदिशमानुप्रेषे मामाधिकदेशावकाशिके पुनः पुनरुच्चार्येते इति भावना, पौषपोषणमातिथिसंविभागो नु प्रतिनियतदिशमानुप्रेषो न प्रतिदिशतापरणी-

यो । इति गायार्थः ॥ १०६ ॥

एवं द्वादशविधेष्वपि आवकधर्मेऽभिहिते संलग्ननामिधाना-
धर्मस्तत्राह—

संलेहया य अंते, न नियोगा जेष पञ्चयद् कोई ।

तम्हा नो इह भशिया, विहिसेसमिमस्स वोञ्छामि ॥ ११० ॥

“ संलेहया ” गाहा व्याख्या—‘ संलेहना ’ चरमानरा
नपूर्वक्रियारूपा आगमप्रसिद्धा ‘ अन्ते ’ जीवितपर्यवसानं सम्भवि-
नी, न ‘ नियोगान् ’ अवरयंतया सा गृहीतः संभविनी । कारण-
माह—येन कारणेन ‘ प्रव्रजति ’ यतिर्भवति ‘ वोऽपि ’ तथाविधवि-
रतिपरिणामवान् गृही ‘ तस्मान् ’ अतो हेताः ‘ नो ’ मैव ‘ इह ’
अत्रावसरे ‘ भशिता ’ प्रतिपादिता । ‘ विधिरोप ’ आवकधर्मस्य-
मेवानुक्तं ‘ अस्य ’ आवकाय ‘ वश्ये ’ अभिधास्ये । इति गा-
यार्थः ॥ ११० ॥

तमेवाह—

नियसेअ तत्थ सहुो, साहृणं जत्थ होइ संपाओ ।

चेइयहराई य जम्मि, तयअसाहम्मिया चेय ॥ १११ ॥

“ नियसेअ ” गाहा व्याख्या—‘ नियसेन् ’ आवसेन्
‘ तत्थ ’ नगरादौ ‘ आहूतः ’ आवकः साधूनां वत् भवति ‘ संपा-
तः ’ संपतनं संपातः—आगमनमित्यर्थः । चेत्यगृहाणि च यम्मिन् ॥
तदन्यतरमानधार्मिकाश्चैव आवकादयः, इति गायार्थः ॥ १११ ॥

एवंविधस्थाने निवसने किं फलम् ? [इति चेदुच्यते—

गुणानां वृद्धिः । तथा] चेदमभिहितमन्यत्र—“ साहूण वंदयेणं,
नासइ पावं असंकिआ भावा । फासुअदाणे निज्जर, उवंगहो ना-
णमाईणं ॥ १ ॥ मिच्छइंसखमहणं, सम्मइंसणविमुद्धिहेउं च ।
चिइवंदणाइविहिणा, पएणत्तं वीयरगेहिं ॥ २ ॥ साहम्मिअधि-
रकरणे, वच्छल्लं सामणस्स सारो त्ति । मग्गसहायत्तणओ, तह
अनामो अ धम्माओ ॥ ३ ॥ ” तत्रापि प्रतिदिनकर्तव्यमाह—

नवकारेण विघोहो, अणुसरणं सावगो वयाइम्मि ।

जोगो चिइवंदण मो, पच्चक्खाणं च विहिपुव्वं ॥ ११२ ॥

“ नवकार ” गाहा व्याख्या —‘ नमस्कारेण विशेषः ’
इति सुप्रोत्थितेन नमस्कार पठितव्यः । तथाऽनुस्मरणं कर्तव्यं
आवकोऽहमिति, प्रतादौ विषये स्मरणम् । व्रतानि च मे इतिपाठः ।
ततो योगः कामिकादिः । ‘ चैत्यवन्दनं ’ इति प्रयत्नेन चैत्यव-
न्दनं कर्तव्यम् । ततो गुर्वादीनि अभिवन्द्य प्रत्याख्यानं च ‘ विधि-
पूर्वकं ’ सम्यगाकारशुद्धं ब्राह्मम् । इति गाथार्थः ॥ ११२ ॥

ततः—

तह चेईहरगमणं, सकारो वंदणं गुरुसगासे ।

पच्चक्खाणं सवणं, जइपुच्छा उचियकरणिअं ॥ ११३ ॥

“ तह ” गाहा व्याख्या—‘ तथा चैत्यगृहगमनं ’ तथा-
विधिनेव पञ्चविधाभिगमाराधनेन चैत्यगृहगमनं—जिनविम्बमदन-
प्रवेराः । तदुक्तम्—“ सचित्ताणं दव्वाणं विउस्मग्गणयाण, अ-
चित्ताणं दव्वाणं अविउस्मग्गणयाण, एगलमाडिणं वत्तरासंगेणं,

चकमुष्णसे अंजलिपय्यहेतुं, मयमो एगर्त्तीमावेण । " तत्र च
 'सत्कारः' मान्यादिभिरभ्यर्चनमर्हत्प्रतिमाया इति गम्यते, 'वन्दनं'
 प्रतीतिं चैत्यवन्दनाविधानेन, ततो गुग्मकाशे 'प्रत्याख्यानं' स्वयं
 गृहादिगृहीतप्रत्याख्यानस्य गुरुमाधिकृतविधानमित्यर्थः, तत्रैव ध-
 वणमागमस्येति गम्यते, तदनन्तरं 'यतिपृच्छा' साधुरादीरसंयम-
 वार्ताप्रवृत्तम्, तत्र च 'उचितकरणीयं' यन्ग्लानत्वादावीपधम-
 दानोपदिशनादि विधेयम् । इति गायार्थः ॥ ११३ ॥

ततः—

अविरुद्धो धवहारो, काले तद् मोयखं च संवरणं ।
 धवहरागमसयणं, सकारो रंदयार्ह य ॥ ११४ ॥

" अविरुद्धो " गाढा व्याख्या—' अविरुद्धो व्यवहारः '

प्राग्भद्राक्षितपद्मदशकर्मोदानपरिहारेणान्पावधप्रवृत्तिरित्यर्थः । 'काले'
 अवसरं देहाराग्यानुगुणं प्रत्याख्यानतीरितसमयस्वरूपे ' तथा '
 भयितविधिना । यदुक्तम्—' उचिता य दाणकिरिया, भावनि-
 भोगो च ह्येव वापत्वा । नायं पिर्वीलिगाय्यं, एत्थं च परिगहे
 वर्याय ॥ १ ॥ उचिच्छतेषु पविर्त्ता, टागुबवेमो च नियमसरणं
 च । तद्दिगविरिया विदिगा, वरालेवुवमाण उचभोगो ॥ २ ॥ "

इत्येवं । ' भोजन ' आहाराव्यवहारः । ' चः ' समुच्चये । ' गंध-
 रण ' तदनन्तरं संभवतो घन्थिमदितादेः प्रत्याख्यानस्य ग्रहण-
 मित्यर्थः । ततोऽवसरं ' चैत्यगृहगमनं ' स्वगृहादहंदायतने धानम् ।
 अथर्णं मिद्वान्तोपदेसादेः साधुसमीप इति गम्यते । मन्वाये वर-
 नादिद्वारंदेयानां प्रत्याख इति गम्यते । अथवाविषयीकृतसाधुना

या, यतस्तेषामपि चन्दनावसरे प्राक्प्रदर्शिताभिगमोऽभिहित एव ।
यद्वा भवणपदान् प्रागेव सत्कारचन्दनादिपदयोगोऽर्थतो हरयः,
तेनार्हद्विम्बविषयमेव सत्कारादि । इति गाथार्थः ॥ ११४ ॥

तत्र—

जइविस्सामणमुचिओ, जोगो नवकारचित्ताईओ ।

गिहिगमणं विहिसुवणं, सरणं गुरुदेवयाईयं ॥ ११५ ॥

“ जइ ” गाथा व्याख्या—‘ यतिविभमणं ’ साधूनां वैपा-
तृयस्वाभ्यायादिभान्तानां पुष्टकारणात्तथाविधभाषकादपि देहरेता-
पनोदनमिच्छतां तदपनयनं करणीयमिति गम्यते, प्राकृतत्वाच्च भा-
म्यतेकपान्तर्दीर्घत्वम् । यद्वा विभाष्यतः प्रयोग इति शत्रन्तस्य
णिचि क्युटि च विभामणमिनि च भवन्ति । ‘ उचितः ’ स्वभूमि-
कायोग्यः ‘ योग ’ व्यापारः । तमेवाह—नमस्कारचिन्तनादिकः,
आदिराध्याग्य परिपठितप्रकरणगुणनारिपरिमहः । ततो ‘ गुरुगमनं ’
निजप्रेरमगमनम् । तत्र च ‘ विधिस्वपनं ’ विधिना शयनक्रिया ।
तमेवाह—‘ स्मरणं ’ मनाभि धारणम्, उपजसणत्वात्स्य गुणवर्ण-
नादि च ‘ गुरुदेवतादीनाम् ’ गुरुणा—धर्मशायकानां देवतानां च—
अर्हताम्, आदिराध्याग्येया च धर्मोपकारकाणां प्रस्ताप्यानां-
दीनां च स्मरणम् । इति गाथार्थः ॥ ११५ ॥

तत्र च—

अण्णंमे गृण मिहं, मोहदुगंथा मत्तत्तिणा च ।

इण्णंकेटवरणां, नत्थिरण्णं च बद्धमाणो ॥ ११६ ॥

“ अण्णंमे ” गाथा व्याख्या—‘ अण्णंमिणि ’ स्त्रीतिभोग-

सङ्क्षेपे, पुनःशब्दा विशेष्ये, मुख्यमार्गं विरिनाष्टि । तदुक्तम्—
 “ वत्सर्गमङ्गपारित्वमसेवा पारिष्ठाभिकम् । अवश्यं तेन कर्तव्यं,
 दुरन्तः कामविह्वरः ॥ १ ॥ ” इति । ‘ मोहजुगुप्सा ’ स्त्रीपरि-
 भोगहेतुवेदादिमोहनीयनिन्दनम् । यथा—“ यल्लज्जनीयमतिगोप्य-
 मदरर्शनीयं, र्वाभत्समुख्यमलाविलपूतिगन्धि । तद् याचतेऽङ्गमिह
 कामकृमिस्तदेवं, किं वा दुर्नोति न मनोमवधामता सा ॥ १ ॥ ”
 इत्यादि । ‘ स्वतत्त्वचिन्ता च ’ स्त्रीकडेवराणां वस्तुतत्त्वपर्यालो-
 चनं वा योपिदङ्गानाम् । तदुक्तम्—“ का ग्रीः शोण्यामजन्तं भव-
 दुदरदरीपूविसान्द्रद्रवायां ? , का शोभा भूरिमांसोद्भवगहुपु निपा-
 सोन्मुख्येषु स्तनेषु ? । का वा लीला सुलीलाचलितजललबालोल-
 केष्वीक्षणेपु ? , स्त्रीणां किं चास्ति रम्यं वदत शुभजनाः ! यत्र
 सक्तिं विदध्मः ? ॥ १ ॥ शुभ्ररोगितसंभूतं, नवच्छिद्रं मलोत्पलम् ।
 अस्थिगृहलिकामात्रं, हन्त योपिच्छरीरकम् ॥ २ ॥ ” इत्यादि ।
 ‘ तद्विरतेषु च ’ अत्राविरतेषु च यतिषु बहुमानः—अन्तरङ्गप्रीति-
 रूपः । यथोक्तम्—“ तीरातीरमुपैति रौति कङ्कणं चिन्तां समा-
 लम्बते, किंचिद् ध्यायति निश्चलेन मनसा योगीव मुक्तेक्षणः । स्वां
 क्षायामवलोक्य ब्रूजति पुनः कान्तेति सुगन्ध श्वगो, घन्यान्ते भुवि
 ये निपृच्छमदना धिग्दुःखिता. कामिनः ॥ १ ॥ तल्लसंधारनिम-
 रणो, वि मुखिवरो भट्टरागमयमोहो । जं पावद मुत्तिमुहं, कत्तो तं
 चकवही वि ? ॥ २ ॥ जं विसयविरक्षणं, मोक्षय सज्जायमावि-
 यमर्शयं । तं मुखद मुखिवरो विय, अगुह्वमो न उण अरणो
 सि ॥ २ ॥ ” इत्यादि । इति गायार्थः ॥ ११६ ॥

सुतविउद्वस्त पुणो, सुहुमपयत्येसु चित्तविभासो ।

मवठिइनिरूपणे वा, अदिगरणोवसमचित्ते वा ॥ ११७ ॥

“ सुत ” गाथा व्याख्या—‘ सुमविपुद्वस्त पुनः ’ निश-
पगमेन जायतस्तु भावकस्य ‘ सुहमपयत्येषु ’ कर्मात्मपरिणामारि-
‘ चित्तविन्यासः ’ मानसापेक्षनं करणीय इति गम्यते । ‘ भवधि-
तिनिरूपणे ’ संगारमंभवद्वापयसंलोपने चित्तविन्यास इति प्रह-
तम् । यथोक्तम्—“ पिता दामो दामो भवति जनको बन्धुरदिनो,
रिपुपेन्धुमांता भवति दुहिता मातृपि जननी । अग्निष्टः त्वादिष्टः
परिणमति रामोऽगुणतया, जनो धिक् संसारे तत्पि रमो नो विर-
मति ॥ १ ॥ ” इत्यादि । वाशब्दः पूर्वोपेक्षया पश्चात्तरघोतकः ।
‘ अधिकरणोपशमचित्ते वा ’ प्रवृत्तकलहक्षामणापयसंलोपने वा,
कृत्यादीनि वा अधिकरणाणि । शेषं गुणमग । इति गाथार्थः ॥ ११७ ॥

तथा—

आउपपरिहानीण, अगममगमपेदिनाण व विरागे ।

गणनामदीयणाण, धम्मगुणेषु व विविहेसु ॥ ११८ ॥

“ आउप ” गाथा व्याख्या—‘ आयुःपरिहानी ’ प्रवि-
त्तायुःसमभ्रगाया विनश्याम इति शेषः । यथोक्तम्—“ आ-
युःपूर्वाणी, पूर्वोपानैकपालमिदमनिराम । अपरिणती तीजाना-
परिणोतिनैकममम इति ॥ १ ॥ अविदमगानि ममन्ताम्, प्रवि-
दिनमामत्रना ममन्ताम् । मृत्युमन्तावि जानन, विजयन्ता वि-
नि रजनीयु ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ अगममगमपेदिनाण वा विरा-
गे ’ इति अगममगमपेदिनाण—अगममगमपेदिनाम्, वा शब्दः प्रत्यय,

विपाके-नरकादिद्वारेण कलदायकत्वे चित्तन्यास इति प्रतिपदमस्य
 योगः । यथोक्तम्—“ वदमारण्यधम्मकराणदायपरधणविभोयणा-
 र्हेण । सय्वजहण्यो इदध्मो, दमगुणिध्मो इवमिकयाणं ॥ १ ॥
 निव्वयरे व दध्मोरे, सयगुणिध्मो सयसहस्सकोडीगुणो । कोहा-
 कोदिगुणो वा, दुअ विवागो बहुतगे वा ॥ २ ॥ ” ‘सललाभरीप-
 नायां’ सल्ले-वालविरोपे म्मोकेऽपि काले इत्यर्थः, लाभस्य-कर्मनि-
 जरापुरयोपाज्जनादेर्दीपना-प्रचाराणा सललाभरीपना तरयाम् ।
 यथोक्तम्—“ जं अण्णायां कम्मं, खवेइ बहुआहि वासकोडीहिं ।
 सं याणी निहिं गुणो, गवेइ कम्मममित्तणं ॥ १ ॥ जइ चिरसं-
 विधमिधणमनलो पवणमटिध्मो दुअ दहइ । सह कम्मिधणमामि-
 धं, रण्येण आणानलो दहइ ॥ २ ॥ ” तथा—“ नरण्सु सुरवरे-
 सु ध, जो वधइ मागरोदमं गह । पलिधोयमाण वंधइ, कोडिम-
 हस्साणि दिवसेयं ॥ १ ॥ एम कमो नरण्सु वि, पुहेण नाऊण
 नाम एध पि । धम्ममि कइ पमाधो, निमेसमित्तं पि कायवो ?
 ॥ २ ॥ ” ‘धर्मगुणेषु च विविधेषु’ धर्मगुणेषु-ज्ञानादिगुणेष्विह-
 लोकपरलोकार्थसाधनेषु विविधेषु-बहुविधेषु । यथोक्तम्—“ जीवं-
 तस्म इह जसो, किन्ती य मयस्म परमवे धम्मो । सगुणस्म नि-
 गुणस्म य, अयसोऽकिन्ती अहम्मो ध ॥ १ ॥ ” तथा—“ नि-
 ज्जितमहमदनानां, वाचाययनोविचाररहितानाम् । विनिवृत्तपराणा-
 नामिदं मोक्षः सुविदितानाम् ॥ १ ॥ स्वगरीरेऽपि न रज्यति,
 शत्रावपि न प्रदोषमुपयाति । रोगत्रयमरण्यभयैरव्यथितो यः स
 नित्यगुणी ॥ २ ॥ ” इत्यादि । इति गार्थः ॥ ११८ ॥

सुतविउद्धस्स पुण्यो, सुदुमपयत्येषु चित्तविभासो ।

मवठिइनिरुवण्ये वा, अहिगरणोवसमचिषे वा ॥ ११७ ॥

“ सुत ” गाहा व्याख्या—‘ सुमत्रिपुद्धस्य पुनः ’ निश-
पगमेन ज्ञापितस्तु भावकस्य ‘ सुदुमपयत्येषु ’ कर्मात्मपरिणामादिषु
‘ चित्तविन्यामः ’ मानसावेदानं करणीय इति गम्यते । ‘ भवति
गितिरूपयो ’ संसारसंभवद्वाङ्मयसंलोपने चित्तविन्याम इति प्रह-
तम् । यथोक्तम्—“ पिता दामो दामो भवति जनको वन्धुरारितो,
शिपुर्बन्धुर्माता भवति दुहिता मातृपि जननी । अग्निपुः स्यादग्निः
परिणमति शर्माः गुणतया, जनो धिक् संमते तत्पि रमणि नो वि-
मति ॥ १ ॥ ” इत्यादि । वाशब्दः पूर्वोपेक्षया पदान्तरसंश्लेषः ।
‘ अघिकरणोपशमाविभे वा ’ प्रवृत्तकृतकसामस्यापराजोपने वा,
कृत्वापीति वाऽधिकरणानि । शेषं गुणमयं । इति तात्पर्यं ॥ १ ॥

तथा—

आउपगहिदानीण, अममत्रगचेद्वियाण व विरागे ।

ममलामदीदानीण, अममगुणेगुं व विविदेगुं ॥ ११८ ॥

“ आउपग ” गाहा व्याख्या—‘ आगुपरिवृत्तौ ’ प्रतिष्ठ-
मागुत्तव्यमवस्थानाया विन्यास इति शेषः । यथोक्तम्—“ आ-
गुत्तुर्वागुं, पूर्वोक्तानेव्याजमिवमतिशय । अग्निरागो नीजाना
वर्तमानेतिशयमय इव ॥ १ ॥ अविदमगति ममस्यात्, धर्ति
दिदममजनो ममस्यात् । मृगुत्तुर्वागुं ज्ञानम्, विन्यास इति
निश्चयः ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ अममत्रगचेद्वियाणो वा विरा-
गे ’ इति अममत्रगचेद्वियाणो—वर्तमानवर्तमानम्, वा शब्दः शब्दम्,

विपाके—नरकादिद्वारेण कलदायकत्वे विस्तन्यास इति प्रतिपदमस्य
 योगः । यथोक्तम्—“ बह्वारण्यमयमवग्याणदाणपरधणविलोचना-
 र्दण । सव्यजहृदो उन्मो, दमगुणिभो इकासिकवाणं ॥ १ ॥
 तिव्यवरे च पद्मोमे, मयगुणिभो सयसहस्मकोर्द्धगुणो । कोडा-
 कोर्द्धगुणो वा, दुज्ज विवागो वटुतरो वा ॥ २ ॥ ” ‘सखलामर्दीप-
 नायां’ शणं—कालविरोधे स्तोत्रेऽपि काले इत्यर्थः, लामस्य—कर्मनि-
 र्जरापुण्योपार्जनादेर्दीपना—प्रकाशना सखलामर्दीपना तस्याम् ।
 यथोक्तम्—“ ज अरराणी कम्मं, खवेह वटुआहि वासकोर्द्धाहि ।
 तं एाणी तिहि गुणो, गवेह कम्माममिनेण ॥ १ ॥ जह विरसं-
 विअमिधणमनलो पवणमहिआं दुअ ददह । नह कम्मिधणमामि-
 षं, मयेण आणानलो ददह । ॥ २ ॥ ” तथा—“नरणसु सुरवरे-
 सु अ, ओ वंधइ मागोवमं एह । पलिआपमाण वंधइ, कोहिम-
 हस्माणि दिवसेणं ॥ १ ॥ एस कमो नरणसु वि, मुदेण नाअण
 नाम पअं पि । धम्ममि दद पयाओ, निमेसमिहं पि कायओ ?
 ॥ २ ॥ ” ‘धर्मगुणेषु च विविधेषु’ धर्मगुणेषु—ज्ञानादिगुणेष्विह-
 लोकपरलोककार्यमाधनेषु विविधेषु—वटुविधेषु । यथोक्तम्—“ जीवं-
 तस्स इह असो, किंती य मयम्म परमवे धम्मो । सगुणस्म नि-
 गुणस्स य, अयमोऽकिंती अहम्मो अ ॥ १ ॥ ” तथा—“नि-
 र्जितमदमदनानां, काकायमनोविहाररहितानाम् । विनिवृत्तपराणा-
 नामिदेष मोक्षः सुविहितानाम् ॥ १ ॥ स्वराशयेऽपि न रज्यति,
 शत्रावपि न प्रदोषमुपवाति । रोगज्वरामरखभयैरव्यथितो यः स
 नित्यसुखी ॥ २ ॥ ” इत्यादि । इति गाथार्थः ॥ ११८ ॥

मोऽनि जीव ! जिनधर्मम् । तद्यदि सद्यदि तदिच्छामि, मोक्षच्छ-
मि किमिति तत्र तराम् ? ॥ १ ॥ इत्यादि । किम् ? ' संवेग-
मायतं ' संवेग-संभारनिर्वेदो मोक्षानुगतो वा रमायनं-अमृतं
निवृत्तिहेतुत्वात्संवेगरमायनं तद् ' ददाति ' प्रयच्छति, एवंचिन्तनं
हि संवेग उत्पद्यते । इति भाषार्थः ॥ ११६ ॥

ततः—

गोसे भणितो य विही, इय अणवरयं तु विट्ठमाणस्स ।

भवविरहपीडभूतो, आपइ चारित्तपरिणामो ॥ १२० ॥

“ गोमे ” गाहा व्याख्या—‘ गोसे ’ प्रायुपमि भणितप्र-
विधिः, चराब्दस्य एवकारार्थत्वात् प्रायुपमि प्राक्प्रतिपादित एव
विधिः, यथा—“ नवकारेण विवेदो ” इत्यादिकः । एवं च प्रति-
दिनानुष्ठानं फलप्रदानद्वारेण निगमयति—‘ इति ’ प्रागुक्तप्रका-
रेण ‘ अनवरतं ’ सन्ततं ‘ वेष्टमानस्य ’ प्रदर्शितमनुष्ठानं विदध-
तः प्राक्कल्पेति शक्यम् । किं भवति ? ‘ भवविरहपीडभूतः ’ सं-
भारवियोगकारणकल्पः ‘ जायते ’ संपद्यते चारित्रपरिणामः भव-
विरतिपरिणतिरिति शोऽर्थः । एवं हि देवविरतिमभ्यस्यते, उपायप्र-
वृत्तेरवरयं भवविरहपीडभूतचारित्रपरिणाममन्यथा ॥ भवे भवे-
दिति इदमम् । इह च “ विरह ” इति मिताम्बरभीदरिभट्टाचार्य-
स्य कथारहः । इति भाषार्थः ॥ १२० ॥

एवं भीदरिमद्गूरिगणिते तन्त्रेऽत्र दृष्टि मया,

प्रायः पूर्वनिबद्धगूर्निवरणो दिदमात्ररूपमिधाय ।

तथा—

बाह्यगदोसपिवक्त्रो, धम्मायरिए य उज्जुयविहारे ।

एमाश्चित्तनासो, संवेगरसायणं देह ॥ ११६ ॥

“ बाह्य ” गाहा व्याख्या—बाधकदोषाः—अर्थोपार्जना-
नुरागादयो ये यस्याभ्यवसायकालुष्यहेतवः स तद्विपक्षे—तदपगमहे-
तौ चित्तन्यासं विदध्यादिति योजना । यदुक्तम्—“ जो जेणं
बाहिजइ, दोसेणं वेअणाइविसण्णं । सो खलु तस्स विपक्खं,
तव्विसयं चेष भावेजा ॥ १ ॥ अत्थम्मि रागभावे, तस्सेव उ अ-
जणाइसंकेसं । भावेज्ज धम्महेउं, अभायमो तह य तस्सेव ॥ २ ॥
दोसम्मि य सयमेत्तं, माइत्ताई य मव्वर्जावाणं । मोहम्मि अहाभूरे,
यत्थुसहावं सुपण्हिहाणं ॥ ३ ॥ ” इत्यादि । ‘ धर्माचार्ये ’ धर्म-
दातरि गुरावित्यर्थः । यथोक्तम्—“ इच्छे येयावडिअं, गुरुमाईणं
महाणुभावाणं । जेसि पभायेण्येयं, पत्तं तह पालिअं चेष ॥ १ ॥
तेसि नमो तेसि नमो, भावेण पुणो वि चेष तेसि नमो । अणुव-
कयपरहिइरया, जे एयं देंति जीवाणं ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ उपा-
सविहारे ’ अप्रतिबद्धमामकल्पादिविहारे साधुगत इति गम्यते, ध-
र्माचार्यविशेषणं वा । यथोक्तम्—“ त्रिधा शुद्धं भैहं जलमपि
मितं प्रामुत्तमं, मलैः क्लिप्तं गात्रं वसनमसदेवावृत्तिहरम् । अमू-
छांशुचित्तं कचिदपि शमः कोऽपि मनसो, नमस्यामः साधूंभरित-
मिति येषामभिमतम् ॥ १ ॥ ” एवं च चित्तविन्यासं कलनिर्देशा-
रेण निगमयति—‘ एषमादिविचिन्यासः ’ एवंप्रकारमन्यव्यास-
प्रमादनिन्दादिविन्तनम् । यथोक्तम्—“ शिवरामंमूलमेकं, दुरापमा-

तथा—

बाहगदोसविक्खसो, धम्मायरिए य उज्जुयविहारे ।

एमाइचित्तनासो, संवेगरसायणं देइ ॥ ११६ ॥

“ बाहग ” गाहा व्याख्या—बाघकदोषाः—अर्थोपार्जना-

नुरागादयो ये यस्याध्यवसायकालुप्यहेतवः स तद्विपक्षे—तदपगमहे-
तो चित्तन्यासं विदध्यादिति योजना । यदुक्तम्—“ जो जेणं
बाहिजइ, दोसेणं वेअणाइविसएणं । सो खलु तस्स विपक्खं,
तव्विसयं चेव भावेजा ॥ १ ॥ अत्थन्मि रागभावे, तस्सेव उ अ-
ज्जणाइसंकेसं । भावेज्ज धम्महेउं, अमावमो तह य तस्सेव ॥ २ ॥
दोसन्मि य सयमेत्तं, माइत्ताई य मव्वज्जीवाणं । मोहन्मि अहायूरं,
यत्थुसहावं सुपणिहाणं ॥ ३ ॥ ” इत्यादि । ‘ धर्माचार्ये ’ धर्म-
दातरि गुरावित्पर्यः । यथोक्तम्—“ इच्छे पेयावडिअं, गुरुमाईणं
महाणुभावाणं । जेसि पभायेण्येयं, पत्तं तह पालिअं चेव ॥ १ ॥
तेसि नमो तेसि नमो, भावेण पुणो वि चेव तेसि नमो । अणुष-
कयपरहियरया, जे एयं देति जीवाणं ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ उपा-
सविहारे ’ अप्रतिग्रहमासकल्पादिविहारे साधुगत इति गम्यते, ध-
र्माचार्यविशेषणं वा । यथोक्तम्—“ त्रिधा शुद्धं भैक्षं जलमपि
मितं प्रामुक्तमं, मलैः क्लिप्तं गात्रं वसनमसदेवावृत्तिहरम् । अमू-
र्छाशुचित्वं कचिदपि शमः कोऽपि मनमो, नमस्यामः साधूंभरित-
मिति येषामभिमतम् ॥१॥ ” एवं च चित्तविन्यासं कलानिराहा-
रेण निगमयति—‘ एवमादिवित्तन्यासः ’ एवंप्रकारमन्यद्व्यास-
प्रमादनिन्दादिचिन्तनम् । यथोक्तम्—“ शिवशर्ममूसमेकं, दुरापमा-

आत्मानन्दग्रन्थरत्नमालाधामधावधिमुद्रितानां ग्रन्थानां सूची.

१ सत्यसत्त्वसत्त्व.	२६ चेतोदत्तम्
२ सुखदमवप्रकरणम्	२७ अष्टादिकाम्बानन्दानम्
३ लोचनालिका	२८ अष्टादिकाम्बानन्दानम्
४ योनिस्तवः	२९ साम्यकलकौमुदी
५ हास्यन्यासिका	३० व्यासगुणदिव्यम्
६ वेदस्यनिमित्तयो लक्ष्मणवद्वयम्	३१ धर्मरत्नद्वयम् । स्तोत्रटीका समल्लङ्घनम्)
७ मिष्टहृदिका	३२ अल्पगुण सुखोपलक्षणम् टीका या भूषणम्)
८ काव्यनित्यता	३३ अल्पगुण सुखोपलक्षणम् टीका या भूषणम्)
९ भावप्रकरणम्	३४ अल्पगुण सुखोपलक्षणम् टीका या भूषणम्)
१० नवगणप्रकरणम् (भावविहित- मल्लङ्घनम्)	३५ उपलक्षणप्रकरणम्
११ विचारप्रकाशिका	३६ उपलक्षणप्रकरणम्
१२ अष्टादिकाम्बानन्दानम्	३७ उपलक्षणप्रकरणम्
१३ परम-पु-पुन-निर्गोद्वर्धिका	३८ उपलक्षणप्रकरणम्
१४ भावप्रमाणप्रकरणम्	३९ उपलक्षणप्रकरणम्
१५ वेदरत्नप्रमाणप्रकरणम्	४० उपलक्षणप्रकरणम्
१६ सिद्धप्रमाणिका	४१ उपलक्षणप्रकरणम्
१७ अष्टादिकाम्बानन्दानम्	४२ उपलक्षणप्रकरणम्
१८ विचारप्रमाणिका	४३ उपलक्षणप्रकरणम्
१९ अष्टादिकाम्बानन्दानम्	४४ उपलक्षणप्रकरणम्
२० अष्टादिकाम्बानन्दानम्	४५ उपलक्षणप्रकरणम्
२१ अष्टादिकाम्बानन्दानम्	४६ उपलक्षणप्रकरणम्
२२ अष्टादिकाम्बानन्दानम्	४७ उपलक्षणप्रकरणम्
२३ अष्टादिकाम्बानन्दानम्	४८ उपलक्षणप्रकरणम्
२४ अष्टादिकाम्बानन्दानम्	४९ उपलक्षणप्रकरणम्

शक्त्या नाम निवृत्तता यदविधं किञ्चिन्निवृद्धं भवेत्,

तत् सिद्धान्तविचक्षणैः क्षमिजनैः क्षम्यं विशोध्यं तथा ॥ १ ॥

इति विहितवतोर्ध्ववृत्तिमेतां स्वशक्त्या,

यदभिमतसमीहापूरि पुण्यं मयाऽऽप्तम् ।

तदुदितशुभभक्त्या धर्ममेवेति भव्याः !,

विदधतु यतिभक्ताः साधुसन्मानदेवाः ॥ २ ॥

इति श्रीमानदेवसूरिविरचिता भावकधर्मविधिप्रकरणस्य

श्रुतिः परिसमाप्तेति ॥

ग्रन्थाप्रमुद्देशतोऽनुष्टुप्परिकल्पनया पञ्चादशशतानि पङ्क्तिरास्तु-

त्तराणि अष्टतोऽपि १९२६ ॥

॥ समाप्तमिदं सश्रुतिकं भावकधर्मविधिप्रकरणम् ॥

आत्मानन्दग्रन्थरत्नमालापामघावधिमुद्रितानां ग्रन्थानां सूची.

१ समरस्यस्तव	२६ चेलोद्गमम्
२ सुखद्वन्द्वप्रकरणम्	२६ अष्टादिकान्याख्यानम्
३ स्नेहनालिका	२७ चम्पकमालाकथनम्
४ योनिस्तव.	२८ सध्वस्त्वक्षीमुखी
५ कालमन्त्रतिका	२६ धातुगुणविवरणम्
६ देहस्थितिन्तवो लम्बत्वबहुल्य च	३० धर्मरत्नप्रकरण (स्वरङ्गटीकया समलङ्कृतम्)
७ सिद्धदण्डिका	३१ कल्पयुव सुबोधिद्यानाम्न्या टीकया भूषितम्)
८ कायस्थितितन्त्र	३२ उत्साध्ययनम् (भावविजयगणित-विरचिनटीकयोपेतम्)
९ भावप्रकरणम्	३३ उपदेशममृतिका
१० नवतन्त्रप्रकरणं (भावविहितिस-मलङ्कृतम्)	३४ कुमारपालप्रबन्ध.
११ विचारपञ्चाशिका	३५ आचारोपदेश
१२ कल्पवृक्षविशिका	३६ रोहिण्यशोकचन्द्रिका
१३ परमाणु-पुद्गल-निगोदवृक्षविशिका	३७ ज्ञानगाराष्टक (ज्ञानमञ्जरीनाम्न्या टीकया समलङ्कृतम्
१४ भावकल्पमन्त्रप्रकरणम्	३८ गुरुगुणवृक्षप्रियात्पद्विशिकाङ्कलक (द्विविध्या भूषितम्)
१५ देववन्दनादिमान्यत्रयम्	३९ समयगारप्रकरण सटीकम्
१६ सिद्धपञ्चाशिका	४० मुक्तनगागमम्
१७ अन्नायुक्तमलङ्कृतम्	४१ धम्मिल्लहवा
१८ विचारमन्त्रतिका	४२ धन्यकथनम्
१९ कल्पवृक्षत्वगभिनवीरत्नवनादि	४३ प्रतिमासनम्
२० पञ्चसूत्रम्	४४ अनुविधानितुनिगमः
२१ जम्बूस्वामिवरिशम्	
२२ रत्नपालनूपक्यावयम्	
२३ सूक्तत्लावली	
२४ मेघभूतसमस्यालेख.	

- ४५ रौहिणेयकथा
 ४६ सेवसमाप्तप्रकरणं (स्वोपश्लोकीक-
 या भूषितम् ।)
 ४७ श्राद्धविधिः (विधिकौमुदीनाम्न्या
 वृषोपेतः)
 ४८ बृहत्संमहणी
 ४९ पञ्चदर्शनसमुच्चयः
 ५० पञ्चमंशु.
 ५१ मुकुतसङ्कीर्तनमहाकाव्यम्
 ५२ नत्वारः प्राचीनकर्मग्रन्था
 ५३ सम्बोधनमहति
 ५४ कुपितममाला कथा-सम्कृत
 ५५ साम्राज्यीप्रकरण (स्वोपश्लोकीक-
 या भूषितम्)
 ५६ कल्याणविलासनाटकम् ।
 ५७ कुमारपालचरित्रमहाकाव्यम्
 ५८ महावीरचरित्र
 ५९ कौमुदीनिर्माणन्दनाटकम्
 ६० प्रबुद्धरौहिणेयम्
 ६१ धर्माभ्युदयम्
 ६२ पञ्चनिर्ग्रन्थीप्रज्ञापानातृणीवचनप्र-
 हरीकरणे
 ६३ रघुवंशहरीकथा
 ६४ गिर्यारण्यम्

- ६५ दानप्रदीपम्
 ६६ कंधेत्तदयत्रिभंगी भादि
 ६७ धर्मपरीक्षा
 ६८ सप्ततिरातस्थानकम्
 ६९ नैलवंदनमहाभाष्यम्
 ७० प्रधानद्विः
 ७१ कल्पद्विषावली
 ७२ योगदर्शनम्
 ७३ मंडलप्रकरणम्
 ७४ देवेन्द्रनरकेंद्रं सटीकम्
 ७५ गुणगुणद्विषावली
 ७६ धानकर्मविधिः सटीक
 ७७ मेघदूतं सटीकम्
 ७८ गुणगुणद्विषावली सटीकः

छपायेला परचुरण संस्कृत ग्रंथ

- १ मेघदूतसौख्यम्.
 २ गुणगुणद्विषम्
 ३ मुद्रांगनाचरित्रम् (प्रथम भाग)
 ४ अल्पमन्त्री.
 ५ जैनप्रवृत्तिविधिः
 ६ साधुभावरयचक्रियामुखादि
 ७ मन्दरकल्याणकथा
 ८ अनुपमोत्तमचक्रियामुखादि

